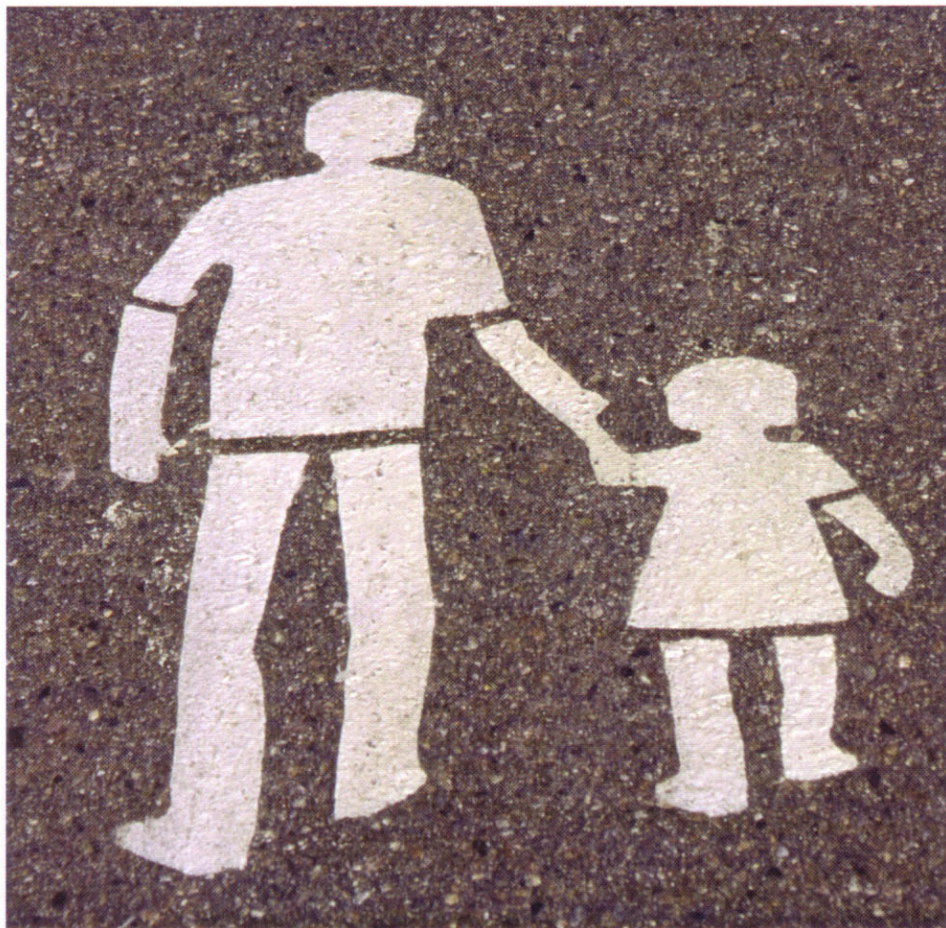

Samværsfedrenes situasjon

Rapport fra en spørreundersøkelse

*Anne Skevik
Christer Hyggen*

Samværsfedrenes situasjon

Rapport fra en spørreundersøkelse

ANNE SKEVIK
CHRISTER HYGGEN

Norsk institutt for forskning om
oppvekst, velferd og aldring
NOVA Rapport 15/2002

Norsk institutt for forskning om oppvekst, velferd og aldring (NOVA) ble opprettet i 1996 og er et statlig forvaltningsorgan med særskilte fullmakter. Instituttet er administrativt underlagt Utdannings- og forskningsdepartementet (UFD).

Instituttet har som formål å drive forskning og utviklingsarbeid som kan bidra til økt kunnskap om sosiale forhold og endringsprosesser. Instituttet skal fokusere på problemstillinger om livsløp, levekår og livskvalitet, samt velferds-samfunnets tiltak og tjenester.

Instituttet har et særlig ansvar for å

- utføre forskning om sosiale problemer, offentlige tjenester og overføringsordninger
- ivareta og videreutvikle forskning om familie, barn og unge og deres oppvekstvilkår
- ivareta og videreutvikle forskning, forsøks- og utviklingsarbeid med særlig vekt på utsatte grupper og barnevernets temaer, målgrupper og organisering
- ivareta og videreutvikle gerontologisk forskning og forsøksvirksomhet, herunder også gerontologien som tverrfaglig vitenskap

Instituttet skal sammenholde innsikt fra ulike fagområder for å belyse problemene i et helhetlig og tverrfaglig perspektiv.

© Norsk institutt for forskning om oppvekst,
velferd og aldring (NOVA) 2002
NOVA – Norwegian Social Research

ISBN 82-7894-144-0
ISSN 0808-5013

Forsidefoto: © *Harri Tahvanainen / Gorilla / Samfoto*
Desktop: *Torhild Sager*
Trykk: *GCS*

Henvendelser vedrørende publikasjoner kan rettes til:

Norsk institutt for forskning om oppvekst, velferd og aldring
Munthesgt. 29 · Postboks 3223 Elisenberg · 0208 Oslo

Telefon: 22 54 12 00
Telefaks: 22 54 12 01
Nettadresse: <http://www.nova.no>

Forord

Denne rapporten er den første presentasjonen av resultatene fra undersøkelsen «Samværsfedrenes situasjon: økonomiske og normative problemstillinger» som finansieres av Barne- og familiedepartementet i perioden 2001–2004. Data til undersøkelsen ble samlet inn i desember 2001 og i januar 2002. I utgangspunktet var planen å utarbeide en enkel tabellrapport til oppdragsgiver som en midlertidig rapportering fra prosjektet. Fordi vi opplever at det er interesse for prosjektet også i andre miljøer, har vi valgt å gjøre rapporten noe fyldigere og utgi den som en NOVA-publikasjon. Hensikten med rapporten er kun å legge fram utfallet av survey-undersøkelsen, dvs. å vise fordelingene på de ulike variablene og noen enkle empiriske sammenhenger. Vi kommer tilbake med grundigere analyser av sentrale tema i senere faser av prosjektet.

Charlotte Koren og Jon Ivar Elstad bidro med god hjelp i utformingen av spørreskjemaet. Hovedstyret i Foreningen 2 Foreldre kom også med innspill i dette arbeidet, og tre uformelt rekrutterte samværsfedre hjalp oss å teste det ut. Rigmor Bryghaug har vært kontaktperson i Rikstrygdeverket, og var den personen som gjorde datainnsamlingen praktisk mulig. Hun gjorde også en viktig innsats med å tilrettelegge data for frafallsanalysen. Arne Fevolden laget kodeskjema, og Monika Berntsen og Helga H. Bjørnnes kodet data. Lars Gulbrandsen og Charlotte Koren har lest manuskriptet til rapporten og gitt konstruktive kommentarer. En stor takk til alle.

Christer Hyggen kom inn som forskningsassistent på prosjektet etter at datainnsamlingen var gjennomført. Han har tilrettelagt og analysert data, og har hatt et hovedansvar for å føre kapittel 4 i pennen. Anne Skevik hadde hovedansvaret for datainnsamlingen, har analysert data og skrevet de øvrige kapitlene i rapporten.

Oslo, oktober 2002

Anne Skevik og Christer Hyggen

Innhold:

SAMMENDRAG	7
1 INNLEDNING	11
Moderne familiemønstre: bakgrunn for studien	11
Problemstillinger	15
Tidligere forskning i Norge	18
Gangen i rapporten	25
2 DATA OG METODE	27
Trekking og avgrensning av utvalget	27
Er utvalget vårt representativt?	30
Hvorfor svarer de ikke?	33
3 BAKGRUNNSKJENNETEGN: HVEM ER SAMVÆRSFEDRENE?	37
Arbeid og utdanning	37
Familieforhold og familiehistorie	44
Oppsummering	48
4 SAMVÆR	50
De juridiske rammene: avtaler om samvær	51
Når var siste kontakt?	54
Avstand til barnet, flytting og kostnader	58
Omfanget av samværet: dager og netter	61
Hva gjør far og barn sammen?	67
Ønsker de mer samvær?	69
Forholdet til barnas mor	71
Oppsummering	75
5 BARNEBIDRAG	79
Bidragssystemet og reformen i 2001	79
Fastsettelse og innkreving	81
Størrelsen på bidraget	85
Holdninger til bidragsbetaling	86
Prinsipper for bidragsutmåling	93
Oppsummering	95
6 LEVEKÅR	97
Boligforhold	97
Å klare økonomiske forpliktelser	100

Å sammenlikne økonomisk situasjon	106
Alt i alt: hva er problematisk i livet som samværsfar	109
Oppsummering.....	113
7 AVSLUTNING	116
Mister fedrene kontakten med barna?	117
Blir fedrene økonomiske tapere?	120
«I realiteten en dødsdom»? utfordringer videre	123
SUMMARY	125
REFERANSER	129
VEDLEGG A: Lineær regresjon. Avhengig variabel: antall samværsdager	133
VEDLEGG B: Logistisk regresjon. Avhengig variabel: risiko for å ha sårbar økonomi ..	135
VEDLEGG C: Spørreundersøkelse om samværsfedrenes situasjon	137

Sammendrag

Denne rapporten er første formidling av resultatene fra undersøkelsen «Samværsfedrenes situasjon: økonomiske og normative problemstillinger» som finansieres av Barne- og familiedepartementet. Undersøkelsen dekker tre hovedtema: samvær med barna, bidragsbetaling og holdninger til bidrag og levekår. Rapporten presenterer noen hovedfunn og bør leses som en mellomrapport heller enn som sluttproduktet fra undersøkelsen.

Datainnsamlingen skjedde som en postal survey der spørreskjema ble utsendt i desember 2001, med puring i januar 2002. Respondentene ble trukket fra Rikstrygdeverkets arkiv over bidragspliktige, som omfatter om lag 90 prosent av alle bidragspliktige i Norge. Utsendingen av spørreskjema skjedde i samarbeid med Rikstrygdeverket. Svarprosenten var på 56, som må regnes som tilfredsstillende i en undersøkelse av denne typen. En analyse av frafallet viser at fedrene som svarte ikke skiller seg fra bruttoutvalget når det gjelder alder og antall barn, men at det er klare forskjeller med hensyn til inntekt og bidragsnivå. Fravalget er klart større blant fedre i den laveste inntektskategorien, de med inntekter under 100.000. På den andre siden antar vi at mange av de bidragspliktige med høyest inntekt tilhører de 10 prosentene av norske bidragspliktige som *ikke* finnes i RTVs register. Med andre ord har vi grunn til å tro at vi har mistet både toppen og bunnen av fordelingen, målt etter inntekt. For en del variable vil derfor spredningen være større i virkeligheten enn i vårt materiale.

En gjennomgang av noen bakgrunnskjennetegn ved fedrene som har svart, viser at de skiller seg lite fra andre norske menn, skjønt det er en overvekt av «blåsniiparbeidere» med relativt lite utdanning blant dem. 22 prosent avsluttet skolegangen etter ungdomsskolen, mens 38 prosent har fagutdanning eller fagbrev. Halvparten av utvalget utgjøres av ufaglærte arbeidere, faglærte arbeidere / håndverkere og sjåførere. 72 prosent av respondentene er i fulltidsarbeid, 10 prosent er trygdede og 5 prosent definerer seg som arbeidssøkende. Hele 87 prosent har tidligere vært gift eller samboende med moren til barnet, mens 13 prosent har barn med en kvinne de aldri har bodd sammen med. Andelen som aldri har bodd sammen er klart høyere blant fedrene under 30 år. 58 prosent av respondentene bodde sammen med andre voksne på undersøkelsestidspunktet, av disse bodde over 90 prosent sammen med nye partnere og eventuelle barn.

Det er store variasjoner i hvor mye samvær fedrene har med sine barn fra tidligere forhold. 77 prosent hadde samvær i løpet av siste måned før undersøkelsen ble gjennomført, 57 prosent hadde samvær siste uke. Et klart flertall later altså til å ha relativt hyppig kontakt med barnet. Men vi fant også 10 prosent som ikke hadde hatt samvær siste halvår, og 2 prosent som aldri hadde truffet barnet. Denne mangelen på personlig kontakt kompenseres i liten grad av andre former for kontakt, som brev/e-post og telefonkontakt. Når vi spør de som ikke har hatt samvær den siste måneden om hva dette skyldes, er det tre grunner som peker seg ut: at moren til barnet ikke vil, at avstanden til barnet er for stor, og at han ikke har penger til reisen. Når det gjelder flytting, viser imidlertid våre tall at fedrene har flyttet fra den felles bokommunen like ofte som mødrene. At kostnadene ved samvær oppleves som en hindring av mange fedre som ikke hadde samvær siste måned, understrekes av det funnet at fedrene betaler reisekostnadene ved samvær alene i 73 prosent av tilfellene. Tallene våre tyder likevel på at det i flertallet av tilfellene ikke er snakk om store avstander: 53 prosent av fedrene bor enten i samme nabolag som barna eller mindre enn en halv times reiseveg unna. 77 prosent har mindre enn to timers reiseveg.

Samværet påvirkes klart av avstanden mellom foreldrehjemmene, der mindre avstand gir mer samvær. Barnas alder er en annen svært tung faktor: små barn har i gjennomsnitt langt mer samvær enn de eldste barna. Fedre som har bodd sammen med moren til barnet som gifte eller samboende (og som dermed sannsynligvis også har bodd sammen med barnet), har i gjennomsnitt mer samvær enn fedre som aldri har bodd sammen med moren. De som nylig har brutt med moren, har mer samvær enn de som har vært fra hverandre en stund – det gjennomsnittlige antallet samværsdager faller klart to år etter bruddet. Par som var enige om å avvikle forholdet, praktiserer mer samvær enn par der en av partene tok avgjørelsen. Aller minst samvær later det til å være der faren alene avsluttet forholdet. Gjennomsnittlig antall samværsdager er klart lavere der en eller begge foreldre har etablert seg på nytt med nye partnere.

Hva foregår under samværet? Våre fedre oppgir at det er ganske hverdagslige aktiviteter: de ser på TV eller video, drar ut og handler, gjør husarbeid og lager mat sammen, går på turer og leker. Farens nye familie blir trukket inn i samværet i de aller fleste tilfellene der faren har ny familie, forøvrig er far og barn ofte sammen med besteforeldre. Alt dette tyder på at det er en «vanlig» foreldre–barn relasjon som opprettholdes gjennom samværet. 62 prosent av utvalget vårt sier at de gjerne skulle hatt mer

samvær, og 47 prosent mener at delt omsorg ville vært det beste for deres barn. 12 prosent sier at de helst ville hatt daglig omsorg.

Fastsettelse av bidrag er i utgangspunktet et privatrettslig forhold i Norge, men alle våre fedre får sine innbetalinger administrert av det offentlige. Når vi spør dem hvorfor, er det vanligste svaret at dette var mest praktisk. Dette tolker vi som uttrykk for at det oppfattes som normal-løsningen å la betalingene gå gjennom trygdeetaten, slik at dette ikke trenger noen begrunnelse. Fedrene tenderer til å synes at bidraget er for høyt: 28 prosent mener det er «altfor høyt», mens 36 prosent mener det er «for høyt». Ber vi fedrene ta stilling til noen av de påstandene som ofte framsettes i debatten om bidragets nivå, finner vi noen av årsakene til at såpass mange av dem mener de betaler for mye. Mest gehør får påstandene «jeg synes det er sterkt urettferdig at moren får både offentlig støtte og bidrag, mens jeg ikke får noen støtte som forelder», «jeg føler at jeg subsidierer morens forbruk, er usikker på hvor mye glede barnet egentlig får av pengene», og «jeg betaler mer enn hva det koster å ha barn i huset». Mange av fedrene har en oppfatning om at moren tjener på å ha daglig omsorg, og dette provoserer dem. En betydelig andel mener også at mødrene har fått bedre økonomi etter samlivsbruddet, mens de selv har fått mindre å rutte med.

Fedrene i dette utvalget formidler ganske omfattende økonomiske problemer. 25 prosent oppgir at de ofte har problemer med løpende utgifter, mens nye 25 prosent sier at de har slike problemer av og til. Dette er vesentlig høyere andeler enn det vi finner i befolkningen forøvrig – bortsett fra for enslige forsørgere, altså foreldre med daglig omsorg. Enslige forsørgere har også et høyt forbruk av sosialhjelp, mens det i mindre grad stemmer for våre samværsfedre: «bare» 10 prosent av fedrene har mottatt sosialhjelp det siste året. Vi finner altså utbredte betalingsproblemer, men sjeldnere «fattigdom» i den grad at den fører til sosialkontoret. Vi finner at risikoen for å ha sårbar økonomi er større for fedre med lave inntekter, for de yngre fedrene, for de som ikke er i fulltids arbeid, for de som lever alene og der bruddet med moren skjedde for relativt kort tid siden. Ser vi på boligstandarden, finner vi at fedrene ikke bor trangere enn folk flest: det er ikke flere som bor i ett- og toroms-leiligheter i denne gruppa enn i befolkningen for øvrig.

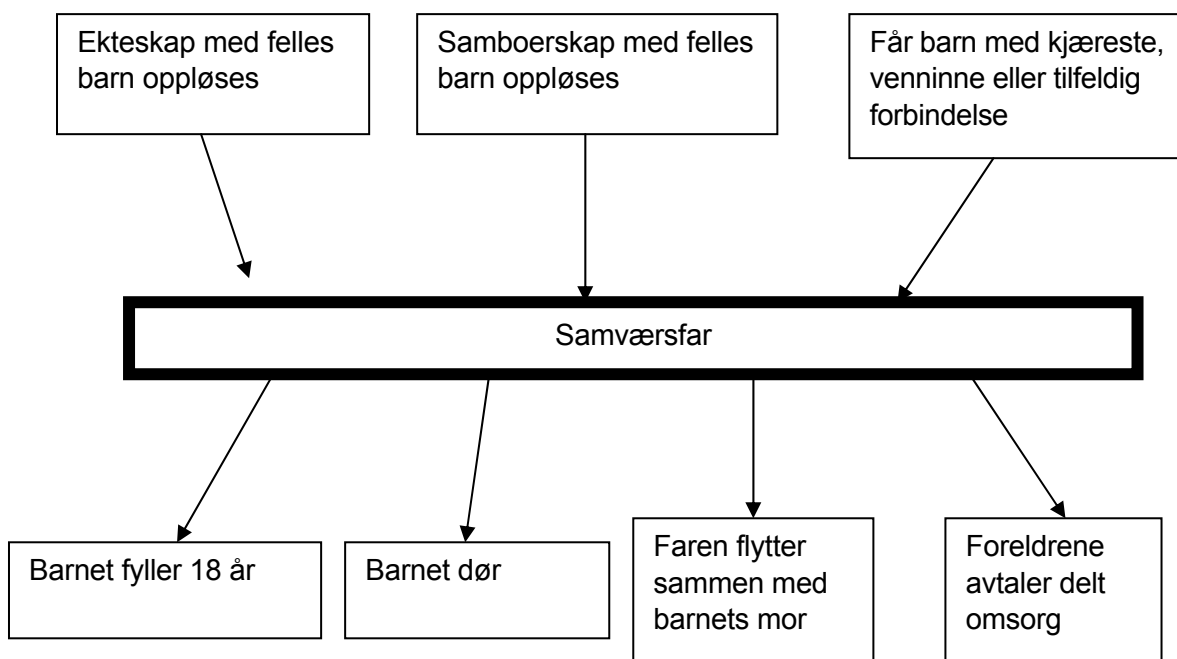
1 Innledning

Moderne familiemønstre: bakgrunn for studien

Hva skjer med fedre som ikke lever sammen med barna sine? For bare ti år siden ble dette spørsmålet sjelden eller aldri stilt. Tidlig på 1990-tallet begynte forskningen om enslige forsørgere – som i all hovedsak var enslige mødre – å ta av i Norge, med Levekårsundersøkelsen 1990 som et viktig vannskille (Dahl 1993). Samtidig kom de første rapportene fra en ny undersøkelse om barns familier etter samlivsbrudd (Jensen og Moen 1991, Jensen 1992). Forskere oppdaget for alvor hvordan nye familiemønstre vokste fram, med mange samlivsbrudd, økende antall samboere og mange barn som levde sammen med bare mor til daglig. I første omgang var man opptatt av de antatt svake partene: kvinner og barn. Fedrene opptrådte som bifigurer, som samværsforeldre og bidragspliktige. Ved inngangen til det nye århundre har debatten endret seg radikalt: man er langt mindre sikker på om de «enslige mødrene» virkelig er den svake parten. I avisdebatten som oppsto ble sågar mødrene omtalt som «supermakter med atomvåpen», mens fedrene kunne regnes som «småstater med bajonetter» (Borud 2000). Situasjonen etter samlivsbruddet ble framstilt som en krigssone, der mødrene hadde langt tyngre våpen mellom hendene enn fedrene. I denne situasjonen er fedrenes situasjon i aller høyeste grad et forskningstema. Er de avmektige og utslåtte? Mister de kontakten med barna sine? Hvilket ansvar føler de for barn de ikke bor sammen med, og under hvilke betingelser er de villige til å yte hvor mye? Mytene på dette feltet er mange og kunnskapen liten. Denne rapporten er et forsøk på å fylle noe av dette kunnskapsgapet.

I moderne familier er det ikke noe nødvendig sammenfall mellom parforhold og foreldreskap. Det biologiske foreldreskapet berøres ikke av at samlivet mellom foreldrene er over, eller for den saks skyld av hvorvidt foreldrene noensinne har bodd sammen. Når et foreldrepar ikke lever i parforhold, eksisterer deres foreldrestatus under svært ulike betingelser: den ene blir «enslig forsørger», og plasserer seg dermed i en veletablert nisje i både trygdellovgivning og offentlig statistikk. Den andre defineres ut av husholdningen, og havner i en situasjon vi ikke engang har et godt ord for på norsk. Familieforskere kaller dem «samværsforeldre», trygdeforskere kaller dem «bidragspliktige». Denne gruppa eksisterer ikke i offentlig statistikk. Riks-trygdeverket kan gi en antydning om hvor mange de er og hvor mye

bidragsgjeld de til enhver tid har, for øvrig finnes det ingen tilgjengelige informasjonskilder. I forskningssammenheng er denne gruppa derfor noe av det nærmeste vi kommer en «uoppdaget stamme» i det norske samfunnet. Hensikten med denne studien har vært å få fram noen sider ved samværsfedrenes situasjon, både når det gjelder samvær og bidragsbetaling, levekår og livssituasjon.

Figur 1.1 Veier inn i, og ut av, kategorien «samværsfar»

Det er tre ulike begivenheter som gjør menn til samværsfedre: oppløsning av ekteskap med felles barn, oppløsning av samboerskap med felles barn, og det å få barn med en kvinne han aldri har bodd sammen med (figur 1.1). Etter samlivsbrudd, og når samliv ikke er etablert, blir barnet som regel boende hos moren (Dahl 1993, Jensen og Clausen 1997b:20). Med mange samlivsbrudd og mange barn født utenfor ekteskap oppstår det dermed en mønster med mange enslige mødre, og tilsvarende mange menn som har bidragsplikt og samværsrett til biologiske barn de ikke bor sammen med. Rundt begynnelsen på 1990-tallet ble det anslått at omtrent hver femte barnefamilie i Norge var en eneforsørger-familie (Dahl 1993, se også Jensen og Clausen 1997b:34). For hver av disse familiene (unntatt for de relativt få enker og enkemenn, og der farskap ikke er fastsatt) finnes en «samværsforelder». Antallet enslige forsørgere i offentlig statistikk er imid-

lertid ikke noe mål på antallet samværsfedre: når moren inngår nytt ekteskap, eller samboerskap over en viss varighet (behandlingen av samboerskap i denne forbindelse varierer mellom forskjellige statistikker), forsvinner de ut av statistikken over enslige forsørgere. Det juridiske forholdet mellom barnet og den andre biologiske forelderen er imidlertid uendret. Mannen opphører å være samværsfar først når barnet fyller 18 år, eller hvis barnet dør. Statusen opphører også hvis faren flytter sammen med moren til barnet, og hvis foreldrene gjør avtale om delt omsorg (figur 1.1). Dette er en viktig forskjell på samværsfedre og «enslige forsørgere», som ellers ofte omtales som parallelle grupper: statusen som eneforsørger opphører når forelderen inngår et forhold til en ny partner, mens eksistensen av nye partnere ikke berører statusen som samværsforelder og bidragspliktig.

Per 30. juni 2002 var det registrert 129.779 bidragspliktige i Rikstrygdeverkets arkiver. Disse betalte bidrag til 159.650 barn i alderen 0–17 år. I tillegg kommer de familiene der bidraget administreres privat (om lag 10 prosent av alle saker etter Barne- og familiedepartementets beregning, se Ot.prp. nr. 43 (2000–2001)). Dette gjelder med andre ord svært mange foreldre i dagens Norge – og det gjelder mange barn¹.

De nordiske landene skiller seg ut i Europa med høye skilsmissetall og mange fødsler utenfor ekteskap (Millar and Warman 1996). Skilsmissetallene i Norge har svingt noe på 1990-tallet, men ligger fortsatt stabilt høyt. Økningen i utenomekteskapelige fødsler har økt kraftig gjennom den siste generasjonen, men dette skyldes nesten utelukkende økningen i samboerskap (Noack og Keilman 1993). Andelen mødre som reelt er enslige ved fødselen har holdt seg stabil siden 1970-tallet på rundt 5 prosent. De fleste fedre er dermed til stede i hjemmet på det tidspunktet barnet blir født. Samboerskap viser imidlertid en klart høyere oppløsningstendens enn ekteskap, også i forhold der samboerne har barn sammen (Jensen og Clausen 1997a, Texmon 1999:276). Alle tegn tyder dermed på at det også i framtida vil finnes et stort antall barn under 18 år som bor sammen med bare en av foreldrene.

De økonomiske og sosiale problemene blant enslige forsørgere er godt dokumentert, i Norge så vel som internasjonalt (for Norge, se f.eks. Dahl 1993, Flittig og Lajord 1993, Terum 1993, NOU 1993:17, Skevik 1994,

¹ Per 31.12.1999 hadde Rikstrygdeverket 154.167 bidragsbarn i sine arkiver. Tar vi Departementets anslag bokstavelig, og antar at dette utgjorde ti prosent av alle bidragsbarn, var det totale antallet barn det skulle betales bidrag for i Norge på dette tidspunktet omlag 171.300. Ifølge Statistisk sentralbyrå bodde 1.052.844 barn i alderen 0–17 år i Norge per 1. januar 2000 (Statistisk årbok 2002, tabell 63). Dette innebærer at 16 prosent av alle norske barn i denne alderen var bidragsbarn ved inngangen til år 2000.

Danielsen 1998, Kjeldstad og Rønsen 2001). Det finnes også en serie studier som drøfter denne gruppas yrkesaktivitet, og diskuterer hvordan de integrerer forsørgelses- og omsorgsaspektene ved foreldreskap (Kjeldstad og Roaldsø 1995, Syltevik og Wærness 1991, Ryen 1991, Syltevik 1996, Solli 1996, Kjeldstad 1998). Derimot vet vi så å si ingenting om tilsvarende forhold blant foreldre som ikke til daglig bor sammen med sine barn. Det er imidlertid en tendens til at levekårsproblemer hopes opp blant enslige og aleneboende (St.meld. nr. 50 (1998–99) Utjamningsmeldinga), og i denne gruppa kan det godt tenkes at vi finner mange samværsfedre.

Når et par skiller lag, vil begge parter som regel få dårligere økonomi i en periode. Dette kommer av at det er dyrere å opprettholde to separate husholdninger enn å ha en felles (jf. Koren 2001). Boligutgiftene for to enslige er større enn for et par, strømforbruket blir ikke halvert selv om det flytter ut en person, avisabonnement og fast telefonavgift koster det samme uansett hvor mange som leser avisa eller bruker telefonen. Etter et samlivsbrudd kommer dessuten kostnadene ved å etablere seg på nytt, noe som kan gi økonomien en kraftig om enn relativt kortvarig knekk. Bare der den ene parten tjener vesentlig mer enn den andre, kan han regne med å få bedre økonomi etter samlivsbruddet fordi han nå slipper å forsørge (helt eller delvis) partneren. Samlivsbrudd fører dermed til en vesentlig økt risiko for å få dårligere levekår for begge parter.

Som nevnt ovenfor er den typiske situasjonen etter samlivsbrudd at barna blir boende hos moren, mens faren blir samværsforelder. Likevel finnes det et antall saker der situasjonen er motsatt, der mor blir bidragspliktig samværsforelder. I dette prosjektet har vi konsentrert oss bare om fedrene. Det ville opplagt vært svært interessant også å innhente informasjon om mødrene, men vi tror at samværsmødre på mange måter er svært forskjellige fra samværsfedrene, og at denne gruppa reiser andre problemstillinger. Derfor vil det ikke være hensiktsmessig å inkludere dem i samme studie, men heller å gjøre separate studier av mødre og fedre. Vår studie er en separat studie av fedre.

Vi mener at det også er interessante faglige grunner til å konsentrere oppmerksomheten om fedrene. Virkeligheten på dette feltet er sterkt kjønnet. Det å være, eller frykte å bli, samværsforelder er en del av menns virkelighet på en helt annen måte enn det er for kvinner. Og samværsfedre og samværsmødre møter sannsynligvis ulike reaksjoner fra omgivelsene: det kan være vanskeligere for mødre å forklare sin situasjon for andre, både fordi det er mer uvanlig at en mor «gir fra seg barna», og fordi det fortsatt finnes sterke normative oppfatninger om det ubrytelige båndet mellom mor og barn.

Enslige fedre og samværs mødre *er i en annen situasjon* – sosialt og økonomisk – enn enslige mødre og samværs fedre. Derfor har vi valgt å behandle temaet som en «mannesak», og utelate de få samværs mødrene i denne studien.

Problemstillinger

Formålet med denne rapporten er å presentere funn fra en surveyundersøkelse som ble gjennomført vinteren 2001/2002. Rapporten er deskriptiv mer enn analytisk – den presenterer funnene, men går i liten grad i dybden og søker svar på hvorfor vi får de svarfordelingene vi har. Dette vil vi komme tilbake til i senere faser av prosjektet.

Undersøkelsen har tatt opp tre hovedtema: samvær, bidrag og levekår. I tillegg redegjør vi i rapporten for hvordan undersøkelsen er gjennomført, og beskriver de fedrene som har svart på spørreskjemaet. Vi begrenser oss stort sett til å plassere resultatene våre i forhold til den norske debatten og nyere norsk forskning. Det konkrete utgangspunktet for studien var at det har vært mye debatt i de senere årene om fordeling av rettigheter og plikter etter samlivsbrudd (og der samliv aldri har vært etablert), og at det framsettes sterke påstander fra mange hold, men at kunnskapen om faktiske forhold er svært begrenset. Spesielt mangler vi fedrenes synspunkter. At fedrene framheves i denne studien innebærer naturligvis ikke at vi har noen forestilling om at fedrene sitter med en «skjult sannhet» om hvordan det «egentlig» er, men snarere i at vi mener at deres perspektiv bør presenteres i debatten på lik linje med andre berørte parter. Deres historier er deres historier, verken mer eller mindre.

Samvær, eller muligheten til å utøve praktisk omsorg, er kanskje det mest betente temaet når en av foreldrene ikke bor sammen med barnet sitt. På den ene siden kan enslige mødre fortelle om fedre som ikke stiller opp, som skuffer barnet gang på gang ved å inngå avtaler og deretter bryte dem, eller ved å etablere seg med ny dame og miste interessen for barna fra tidligere forhold. På den andre siden forteller fedre om samværsnekt, om mødre som nekter å ha noe med dem å gjøre og som kontinuerlig saboterer avtaler – hvis det i det hele tatt har lyktes å inngå noen avtale. Sentral er også forestillingen om mødre som flytter over lange avstander, og som i beste fall er likegyldig til hvordan hennes flytting påvirker farens kontakt med barnet. Så hva er mest typisk – fedre som gir blaffen eller mødre som saboterer? Det kan vi naturligvis ikke svare på: delvis fordi vi bare spør den ene parten, men mest fordi samme situasjon vil tolkes ulikt av de to foreldrene. Etter noen avlyste

samvær og en del krangling er det ikke lett å avgjøre hvem som «egentlig» velger å avbryte kontakten – og i alle fall ikke hvem som har skylda for at situasjonen er blitt «så umulig» at tilbaketrekning og brudd er «eneste løsning». Et tredje problem i denne sammenhengen er at barnet ikke er en ting som passivt fraktes mellom foreldrene: barnet har en egen vilje og egne prosjekter i livet, som inkluderer skole, fritidsinteresser, venner og etter hvert kjærester. Jo eldre barnet blir, jo mindre sentreres livene deres om foreldrene. Hvordan reagerer foreldrene når 12-åringen aldeles ikke vil til pappa i nabobyen, han vil kjøre skateboard med kompisene hver helg? Bør moren diskutere, argumentere og kanskje true guttungen for å få ham til pappa som avtalt? Er det samværs sabotasje hvis hun sier at gutten er stor nok til å gjøre som han vil? Bør faren avfinne seg med situasjonen, eller vil han da bekrefte det mor kanskje alltid har mistenkt – at han egentlig er ganske likegyldig til hele samværet? Hva om far mistenker at mor manipulerer gutten til å tenke at det er kjedelig hos pappa og at kompisene er viktigere? Dette er kompliserte samspill mellom minst tre mennesker: mor, far og minst ett barn.

Det vi kan måle, er hvordan samværet faktisk fungerer – eller rettere, hvordan fedrene oppgir at det fungerer. Vi har vært opptatte av de praktiske rammebetingelsene rundt samværet (om foreldrene bor i nærheten av hverandre, hvem som evt. har flyttet, reisekostnader), hvor ofte faren har kontakt med barnet, hva far og barn gjør når de er sammen, og hvor fornøyd faren er med samværet slik det fungerer for ham og hans barn. Vi har også stilt spørsmål om de juridiske rammene omkring samværet, om det er inngått en avtale og hvordan denne eventuelt kom i stand. I forlengelsen av samværs-temaet har vi tatt opp spørsmålet om forholdet til barnas mor: om hvorvidt de to har vært gift eller samboende, eventuelt hvor lenge, og om faren opplever at han og moren nå har et vennskapelig forhold og samarbeider godt.

Det andre omdiskuterte temaet når to foreldre ikke bor sammen, har å gjøre med økonomi og fordeling av penger. Vi har vært opptatt av størrelsen på bidraget og hvordan det ble fastsatt. Vi har også spurt om hvorvidt faren har bidragsgjeld, og om han synes den summen han avkreves i bidrag er rimelig. Med dette spørsmålet om rimelighet kommer vi inn på normativt ladede spørsmål: hva er rimelige forpliktelser når foreldre og barn ikke bor sammen til daglig? Og hvilke faktorer spiller inn på hva som oppleves som rimelig? For å komme dypere inn i hvordan fedrene tenker omkring disse problemstillingene, har vi stilt en serie spørsmål som omhandler prinsipper for bidragsutmåling. Disse spørsmålene har relevans for debatten om det nye bidragssystemet som ble vedtatt sommeren 2001, men reflekterer også

bredere problemstillinger knyttet til ansvarsdelingen mellom mor, far og stat etter samlivsbrudd.

Som vi allerede har sett, preges det moderne Norge av relativt mange samlivsbrudd blant par som har barn sammen. Dette er en viktig utfordring for velferdsstaten, fordi familien er en viktig institusjon både for å gi omsorg og for å forsørge de som ikke kan forsørge seg selv. Innenfor familien fordeles både arbeid, tid og penger. Når familiene blir mindre, og familietilhørighet sjeldnere faller sammen med husholdningsfellesskap, oppstår en rekke nye problemstillinger. Hvem skal forsørge barn som ikke bor sammen med begge foreldre, og hvem skal gi barnet det tilsynet og omsorgen det har behov for? Hva er en rimelig arbeidsdeling mellom mor, far og stat? Hva med mors og fars nye partnere? Spiller det noen rolle om mor har høy inntekt? Hva om far forelsker seg og gifter seg på nytt med en fattig, uføretrygdet kvinne med tre barn? Eller mor blir samboer med en søkkrik skipsmegler... eller gifter seg med kronprinsen? Mor saboterer samværet? Far saboterer samværet? Hva er rettferdig, hva er rimelig, hvilke faktorer skal man legge vekt på? Og når skal staten spe på med offentlige stønader, og til hvem? Dette er helt sentrale spørsmål for velferdsstaten, og de blir viktigere jo høyere andeler barn som ikke bor sammen med begge biologiske foreldre. Fedrenes syn er viktig fordi fedrene er med på å dele arbeid og ansvar. Fedre som opplever at de blir pålagt urimelige, illegitime byrder, vil være lite samarbeidsvillige. Det vil i neste omgang bety at det ropes på mer statlig innsats – enten for å disiplinere de ulydige fedrene, eller for å overta iallfall noen av deres forpliktelser slik at barna ikke blir skadelidende. Hva fedrene opplever som rimelig er med på å legge rammene for politikken ovenfor barn som har foreldre i to husholdninger.

Bidraget er bare en av de mange faktorene som virker inn på foreldrenes økonomi etter samlivsbrudd, og der samliv aldri er etablert. I den offentlige debatten blandes ofte svært forskjellige forhold sammen: kostnadene ved å opprettholde to husholdninger i stedet for en, utgifter til barn, partenes inntektspotensiale, bidrag, stønader og skatt omtales i praksis som en «pakke». I rapportens siste del tar vi opp noen elementer ved samværsfedrenes levekår. Stemmer de forestillingene som selges fra noen hold, at samværsfedre tynes av bidrag, samværsutgifter og reiseutgifter og knapt har råd til et skikkelig måltid hver dag? Eller kommer vi nærmere stereotypen – som har vært mindre uttalt de senere årene – av fedre med høye inntekter som lever herrens glade dager, befridd fra ungeskrik om natta og daglig mas om nye leketøy? Helt konkret har vi spurt hvem de bor sammen med, hvor stor bolig de har, hvorvidt de er i arbeid eller ikke, og om de opplever

økonomiske problemer. Vi har to indikatorer på økonomiske problemer: hvorvidt fedrene oppgir at de har problemer med å klare løpende utgifter, og hvorvidt de mottar sosialhjelp. Videre har vi spurt de av dem som har bodd sammen med moren til barnet om de opplever sin økonomiske situasjon etter bruddet som bedre eller dårligere enn tidligere.

Tidligere forskning i Norge

Før vi går løs på resultatene fra den foreliggende undersøkelsen, skal vi kort presentere noen funn fra norsk forskning på feltet fra de senere årene. Som påpekt ovenfor har vi lite informasjon om situasjonen til voksne menn som har barn i en annen husholdning. Det har vært en debatt mellom norske forskere om fordeling av økonomiske ressurser når foreldre ikke bor sammen, der fedrenes situasjon relativt til mødrene har vært løftet fram. Vi har dermed en del kunnskap om fedrenes situasjon på aggregert nivå, selv om resultatene spriker med ulike registre og ulike beregningsmåter. Denne kunnskapen, som er basert på registerdata heller enn intervju, kan suppleres med våre data. Videre har det vært gjennomført to store norske studier av familiepraksiser etter samlivsbrudd, som vi skal presentere hovedfunnene fra nedenfor.

Et av spørsmålene som stadig stilles i debatten om barnefordeling og bidragsregler er hvem av foreldrene som er den økonomiske vinneren etter samlivsbruddet. «Lønner det seg» å få hovedomsorgen, eller er daglig omsorg en økonomisk byrde? I denne diskusjonen er det viktig å være klar over at det er mange faktorer som påvirker partenes disponible inntekt før og etter bruddet. For det første har vi den *økonomiske situasjonen mens paret bodde sammen*. Vi kan ikke se bort fra at par med lave inntekter skiller seg oftere enn andre, for eksempel fordi det å alltid ha lite penger sliter på et forhold. Et par som hadde dårlig økonomi sammen, vil oftere ha enda lavere disponibel inntekt hver for seg. For det andre kan det være *faktorer ved selve bruddet* som virker inn på inntektene. Dette kan være både praktiske tilpasninger etter bruddet (som at forelderen med daglig omsorg reduserer sin stillingsandel for å bruke mer tid sammen med barnet) og emosjonelle følger av bruddet (depresjon, mangel på motivasjon til å forfølge en karriere). For det tredje har vi de *lovregulerte rettighetene og pliktene* etter bruddet: den ene parten skal betale bidrag, den andre kan motta bestemte offentlige overføringer. Begge kan oppleve at skattesatsen endres, gjennom at fradrag forsvinner og/eller at de skal skatte i skatteklasser to. For det fjerde kommer *tapet av stordriftsfordelene* – det faktum at to en-persons-husholdninger er

dyrere enn en to-persons-husholdning. Barn blir også relativt sett dyrere når de skal ha to hjem. Og for det femte kommer *kostnadene ved å etablere seg på nytt* og eventuelt stifte ny familie.

Hvis det er slik at samværsfedre er fattigere enn andre grupper det er naturlig å sammenlikne dem med, kan dette ha å gjøre med at de oftere har lavere inntekter enn andre menn i utgangspunktet – enten fordi de har lavere inntekspotensiale i utgangspunktet, eller fordi de reduserer inntektene sine etter samlivsbruddet. I forbindelse med den første runden (1996) i arbeidet med nye barnebidragsregler bestilte Barne- og familiedepartementet (BFD) en studie av bidragspliktige foreldres inntekter og bidragsgjeld. Studien ble utført med et utvalg trukket fra arkivene til Rikstrygdeverkets Bidragsinnkrevingsentral i 1992. Noen hovedfunn er gjengitt som vedlegg til høringsutkastet til nye barnebidragsregler utgitt i september 1996. Tallene fra BFD antyder at både bidragspliktige og bidragsmottakere tenderte til å ha lave inntekter: i en tredjedel av sakene hadde begge parter inntekter under 150.000 kroner, hele 72 prosent av bidragsmottakerne hadde inntekter under dette nivået. I mindre enn 2 prosent av sakene hadde begge parter inntekter over 250.000. Når bidragspliktiges inntekter sammenliknes med inntektsnivået for alle norske menn, viser denne studien at bidragspliktige (som i all hovedsak er menn) som gruppe har lavere inntekter enn norske menn generelt.

At foreldre som lever atskilt har lave inntekter antydes også i en studie av par som skiller seg (Bratberg og Tjøtta 2000:11, se nedenfor): skilte menn har lavere pensjonsgivende inntekter enn gifte menn, og aller minst tjener de skilte mennene uten daglig omsorg. Hvis det er så at bidragspliktige menn har lite å leve av, kan det altså ha sammenheng med at mange av dem har liten inntekt i utgangspunktet – *før* samvær og bidrag beregnes. Tall fra Statistisk sentralbyrås inntekts- og formueundersøkelse tyder også på dette. Skevik (2001) sammenliknet bidragspliktige fedre med to andre grupper menn: menn som levde med barn i husholdningen, og menn som verken betalte bidrag eller hadde barn i huset (altså barnløse menn og menn med voksne barn). De første analysene fant en generell tendens til at fedre – bidragspliktige, og menn med barn i huset – tjente mer enn menn uten barn. En delvis forklaring på dette kunne imidlertid være at kategorien «menn uten barn» inkluderer menn i aldersgrupper der inntektene ofte er lave: unge studenter og eldre pensjonister. Resultatene ble derfor kontrollert for mennenes alder. Med denne kontrollen forsvant det generelle «farstillegget» for bidragspliktige menn. Fedre som hadde barn i huset tjente mer enn menn uten barn, mens bidragspliktiges inntekter ikke var forskjellige fra inntektene

til menn uten barn. Bidragspliktige menn tjener altså mindre enn fedre i samme alderskategori som har barn i huset. Denne studien kan likevel ikke svare på om denne tendensen oppstår fordi det er menn med lavt inntekspotensiale som blir bidragspliktige, om bidragspliktige får redusert sin inntekt som følge av den belastningen et brudd medfører, eller om bidragspliktige velger å redusere sin inntekt fordi de ikke vil se ekstrainntektene forsvinne i bidrag.

Mye tyder altså på at bidragspliktige fedre har lave inntekter, også før utgifter til bidrag og samvær er tatt inn i regnestykket. Hva så med forholdet mellom bidragspliktige og bidragsmottakere? Alle undersøkelser som drøfter økonomi viser at samværsfedre *i utgangspunktet* har vesentlig bedre inntekter enn mødre med daglig omsorg. BFDs tall fra 1992 viste videre at bidragsyttere hadde høyere inntekt (før bidrag) enn bidragsmottaker i 69 prosent av sakene, og i 42 prosent av tilfellene var denne inntektsforskjellen mer enn 75.000 kroner. Bidragsmottaker hadde høyest inntekt i 31 prosent av sakene, og i 16 prosent av sakene minst 75.000 kroner høyere enn bidragspliktige. Jensen og Clausen (1997b) fant at over en tredjedel (34 prosent) av de enslige mødrene i deres utvalg levde i husholdninger med inntekter under 100.000 kroner per forbruksenhet. 19 prosent av samværsfedrenes husholdninger hadde like lave inntekter. Det samme mønsteret var også tydelig i den andre enden av inntektsskalaen: 40 prosent av samværsfedrene, sammenliknet med 8 prosent av de enslige mødrene, levde i husholdninger der inntekt per person var høyere enn 200.000. Disse tallene er basert på husholdningenes bruttoinntekt, som inkluderer overføringer fra det offentlige og mottatt bidrag, men tar ikke hensyn til betalte bidrag.

At bidragspliktige som regel tjener mer enn bidragsmottakere, er det liten tvil om. Studier som er opptatte av hvem som vinner og taper økonomisk på samlivsbrudd går noen skritt videre, og ser på de samlede virkningene av ulik inntekt, skatteregler, bidragsregler og offentlige overføringer. Og når utgiftssiden tas med i beregningen, spriker konklusjonene. En undersøkelse som har vært mye sitert, ble utført av Espen Bratberg og Sigve Tjøtta ved Stiftelsen for Samfunns- og Næringslivsforskning (SNF) i 1999. De undersøkte 65000 gifte foreldrepar i 1989 og igjen i 1994; i denne perioden var 10 prosent av parene blitt skilt (Bratberg og Tjøtta 1999). Inntektsmålene ble justert med en ekvivalensskala som tok hensyn til stordriftsfordeler og kostnadene ved å ha barn i husholdningen på «heltid» eller «deltid». Bratberg og Tjøtta la til grunn at samværsforeldrene hadde barnet hos seg 25 prosent av tiden, altså at de hadde « $\frac{1}{4}$ barn» i husholdningen. Foreldre med daglig omsorg ble tillagt $\frac{3}{4}$ barn når antallet forbruksenheter

ble beregnet. Rapporten konkluderte, som vi måtte forvente, med at skilte jevnt over kom dårligere ut økonomisk enn gifte. Dette skyldes blant annet tapet av stordriftsfordelene. Mer overraskende var det at samværsforeldre kom dårligst ut av alle i denne undersøkelsen. Den aller svakeste gruppen var mødre som ikke hadde daglig omsorg: 41 prosent av samværs mødrene hadde mindre å leve for i året enn minstepensjonister (Bratberg og Tjøtta 1999:18). Det samme gjaldt 23 prosent av samværsfedrene, men bare 4 og 5 prosent av henholdsvis mødre og fedre med daglig omsorg.

Bratberg og Tjøtta gjorde videre en analyse av hva som påvirket ulike gruppers disponible inntekter før og etter skilsmissen. Analysen tok utgangspunkt i *potensielle inntekter før inntektsoverføringer* (barne-trygd og barnebidrag), det vil si inntektene folk ville ha tjent dersom de hadde jobbet full tid og altså oppfylt sitt fulle inntekspotensiale. Halvparten (48 prosent) av mødrene med daglig omsorg har potensielle inntekter på et lavere nivå enn minstepensjonen per forbruksenhet, mens det samme bare ville gjelde 7 prosent av samværsfedrene (med $\frac{1}{4}$ barn i husholdningen). Innføres barne-trygd og barnebidrag i regnestykket faller imidlertid lavinntektsandelen for mødre med daglig omsorg til 1 prosent, mens den stiger til 11 prosent for samværsfedre (Bratberg og Tjøtta 1999:26). Denne analysen kan tolkes som en illustrasjon av hvordan inntektsoverføringene virker i samværsfedrenes disfavør og bidrar til å skape de observerte skjevhetene.

Undersøkelsen til Bratberg og Tjøtta er basert på KIRUT-databasen (Klienter Inn i og RUndt i Trygdesystemet), som er en database som gjør det mulig å følge individer over tid. I denne basen finnes imidlertid ikke opplysninger om husholdnings sammensetning, bare om sivilstand. De som flytter sammen med en ny partner etter skilsmissen registreres dermed fortsatt som enslige, og partnerens eventuelle inntekt kommer ikke med i analysen. KIRUT mangler også data om kapitalinntekter og selvstendig næringsdrivendes inntekter, som er langt høyere for bidragspliktige enn for bidragsmottakere (Kirkeberg og Pedersen 2000:6). Disse datasvakhetene kan ha ført til at tallene for fattige bidragspliktige har blitt for høye.

Statistisk sentralbyrås Inntekts- og Formuesundersøkelse har et mer omfattende inntektsbegrep enn KIRUT, og har også data om husholdnings sammensetning. Undersøkelsene gjort med utgangspunkt i disse dataene gir et annet bilde enn undersøkelsen fra SNF (Melbye 1997, Kirkeberg og Pedersen 2000). Den nyeste av disse undersøkelsene analyserte data fra 1997. Her er direkte utgifter til samvær, anslått til 70 kroner per dag åtte dager i måneden, trukket fra samværsforelderens disponible inntekt og lagt til bidragsmottakers inntekt. Hovedkonklusjonen i denne analysen var at

bidragspliktiges husholdninger har høyere inntekter etter skatt per forbruksenhet enn bidragsmottakeres husholdninger – altså at det er de bidragspliktige som har best økonomi. Et sentralt funn var at *husholdnings-sammensetning etter samlivsbruddet* var sentralt når det gjaldt å bestemme disponibel inntekt. Bidragsyttere som levde sammen med en ny partner uten barn hadde langt høyere disponibel inntekt per forbruksenhet enn bidragsyttere i andre livssituasjoner. De hadde faktisk også i gjennomsnitt 30 prosent høyere disponibel inntekt enn andre par uten barn. Disse kanskje overraskende funnene – at bidragsyttere har høyere gjennomsnittlig disponibel inntekt enn andre i tilsvarende familiesituasjon – kan antakelig forklares med at de fleste bidragsyttere er menn i sin beste alder. Som nevnt ovenfor finnes det i kategoriene «enslige» og «par uten barn» mange kvinner, studenter/studentpar og pensjonister/pensjonistpar. Disse trekker gjennomsnittsinntekten nedover.

Hvem som vinner og taper – dvs. hvilke grupper som i gjennomsnitt har det best og verst – avhenger i stor grad av hvordan man regner, altså hvilke forutsetninger som legges inn i regnestykket. Debatten om dette er på ingen måte avsluttet, og det er vel tvilsomt om full enighet noen gang kan oppnås på dette området.

I andre halvdel av 1990-tallet ble to store studier av familier etter samlivsbrudd gjennomført: «Barns familier» ved Norsk Institutt for By- og Regionforskning (Jensen og Clausen 1997a og b), og «Familieforandringer og konsekvenser for barn og unges oppvekstvilkår» ved Allforsk i Trondheim. Felles for disse undersøkelsene er at de la relativt liten vekt på økonomiske forhold, og desto større vekt på foreldresamarbeid og foreldreskap der foreldrene ikke bodde sammen. Studien Barns Familier var basert på intervju med et bruttoutvalg 1000 «enslige foreldre» og 1000 «samværsforeldre» i 1996. 77 prosent i denne undersøkelsen hadde avtale om samvær, og 85 prosent oppga at barnet hadde hatt samvær med den andre forelderen i løpet av det siste året. Omfanget av samværsavtaler varierer med foreldrenes ekteskapelige status: samværsavtaler fantes i 90 av tilfellene der foreldrene hadde vært gift med hverandre, i 80 av tilfellene der de hadde vært samboere, men bare i rundt 50 av tilfellene der foreldrene ikke hadde bodd sammen. Videre fant Jensen og Clausen (1997b) at foreldre med høy utdanning, lønnet arbeid og høy inntekt hadde flere samværsdager enn andre foreldre, og at omfanget av samvær synker ettersom barnet blir eldre. Samværsforeldre som har inngått nye samliv har også mindre samvær enn foreldre som lever alene. Den viktigste variabelen er likevel avstanden mellom foreldrenes bosted: kort avstand gir mye samvær. Spurt om hvordan

de mener samværet fungerer for dem selv, den andre forelderen og barnet, er samværsforeldrene mest tilbøyelige til å gi positive svar på alle tre spørsmål.

Studien som ble gjennomført ved Allforsk omfattet utelukkende skilte, og har et nettoutvalg på 473 skilte personer hvorav knapt halvparten er fedre (f.eks. Moxnes og Dalseng Haugen 1998, Moxnes, Dalseng Haugen og Holter 1999, Moxnes og Winge 2000). Utvalget besto av foreldre som skilte seg i Trondheim og Orkdal kommuner i 1992 og 1995. Situasjonen for samværsfedre spesielt har ikke vært et hovedanliggende for denne studien, og barnefordeling og praktisering av samvær er bare to av mange tema som behandles. Når det gjelder barns situasjon, konkluderer studien med at det store flertallet av foreldre mener det går bra med barna deres gjennom skilsmissen. To av tre barn har ikke vist negative atferdsendringer som foreldrene mener skyldes skilsmissen (Moxnes, Dalseng Haugen og Holter 1999). Det å flytte etter skilsmissen, samt det å leve i husholdninger med svekket økonomi, øker risikoen for en negativ utvikling hos barnet. Derimot har omfanget av samvær ingen betydning, og heller ikke det å få nye steforeldre inn i familien. Hvis foreldrene var tilfredse med samarbeidet, økte det også sjansen for en positiv tilpasning hos barna. Dette funnet samsvarer med funn fra en kvalitativ studie under samme hovedprosjekt, som studerte barns opplevelse av foreldrenes skilsmisse (Sviggum 1999). Denne kvalitative studien konkluderte med at det viktigste for barna er at foreldrene er venner. Mange ønsker at foreldrene skal flytte sammen igjen, men det varierer hvor viktig dette er for barna. Det overordnede prosjektet for de fleste barna er å opprettholde kontakten med alle i familien, og de regner så avgjort pappa som del av sin familie også etter bruddet.

En av rapportene fra prosjektet dreier seg om foreldresamarbeid etter skilsmisse (Moxnes og Winge 2000). Denne viser at delt juridisk foreldreansvar er blitt den vanligste løsningen: fire av fem foreldre i utvalget praktiserer delt foreldreansvar. Det vanligste er at barnet bor fast hos moren, men en ikke ubetydelig andel praktiserte også delt omsorg. 29 prosent av fedrene i utvalget hadde daglig omsorg for sitt barn på heltid eller halvtid for sine barn. Tilsvarende tall for mødre var 93 prosent. Bare 6 prosent fortalte at barnet hadde mistet kontakten med en av foreldrene – i samtlige tilfeller gjaldt dette faren. 64 prosent av dette utvalget praktiserte vanlig eller utvidet samvær. Det store flertallet hadde et omfattende foreldresamarbeid etter skilsmissen, med utstrakt kontakt mellom foreldrene. Mange hadde også møtt deler av den tidligere svigerfamilien, som regel gjennom feiring av familiebegivenheter sammen. Det store flertallet var også fornøyd med fordelingen av oppgaver, samarbeidet med den andre parten og fordelingen

av daglig omsorg. Andelen med et vellykket foreldresamarbeid økte med økende utdanning, men minsket – ifølge mødrene, ikke ifølge fedrene – der det hadde vært alvorlige problemer i ekteskapet (vold, alkoholisme, økonomiske problemer). Det å ha tatt beslutningen om å skilles i fellesskap økte også sjansene for et godt foreldresamarbeid. Stor geografisk avstand og lang tid siden bruddet reduserte omfanget av foreldresamarbeidet, men ikke tilfredsheten.

En fjerde delrapport fra dette prosjektet er særlig interessant her, nemlig Kari Jevnes rapport om samværsfedres utøvelse og opplevelse av farskapet (Jevne 1998). Denne rapporten er basert på en mindre kvalitativ studie, bestående av intervjuer med ni fedre med avtale om vanlig samvær etter skilsmisse. For de fleste er samværet stort sett fylt opp av ting far og barn kan gjøre sammen, som lek og friluftsliv og litt husarbeid. Noen er likevel opptatt av at barna skal kunne gjøre sine egne ting når de er hos faren, så som å leke med egne venner, slik at samværet blir mest mulig likt dagliglivet. Fedrene har ulike prosjekter i forhold til barna: noen er opptatte av at samværet skal være mest mulig «vanlig». Ungene skal ikke gjøre noe spesielt bare fordi de er hos pappa – det skal gå an å kjede seg, også ei samværshelg. Disse fedrene, som Jevne kaller «framtidorienterte», distanserer seg fra bildet av samværsfaren som lekeonkel. De vil ikke aktivisere ungene hele tida, og i alle fall ikke skjemme dem bort med gaver og godterier. De kvier seg heller ikke for å ta konflikter med barna og opprettholde grenser. De «situasjonsorienterte» fedrene er mer åpne for at samværet skal være en liten begivenhet – de vil ha det *artig*. De bekymrer seg heller ikke for å bruke penger på barna, kjøpe klær til dem og ta dem med på ferier. Dette oppfatter de gjerne som et uttrykk for omsorg, mens de framtidorienterte fedrene er bekymret for at pengebruk innebærer å «kjøpe» ungene. De situasjonsorienterte fedrene investerer i den enkelte samværshelga, mens de framtidorienterte fedrene ser samværet i et lengre tidsperspektiv.

Jevne finner videre at de framtidorienterte fedrene reflekterer mer over farskapet sitt, at de er kritiske og ambivalente til sin egen rolle. Klarer de å gi barna nok? Er de «ordentlige» pappaer? De situasjonsorienterte fedrene grubler mindre, og er oftere fornøyd med den jobben de gjør som fedre. «Egentlig tenker jeg aldri over det å være far. Det blir sånn som det blir, det», sier en av dem (Jevne 1998:60). Disse fedrene irriterer seg imidlertid oftere over ytre forhold, og da særlig barnas mor. Når de ikke får bidratt så mye som «de gjerne skulle», er det fordi noen andre – mor, lovverket – hindrer dem. Dette står i kontrast til de framtidorienterte fedrene, som i større grad attribuerer det som ikke fungerer til seg selv.

Gangen i rapporten

I dette første kapitlet har vi redegjort for bakgrunnen for undersøkelsen, problemstillinger og viktige tidligere bidrag til norsk forskning på feltet. I neste kapittel redegjør vi for de metodiske aspektene: trekking av utvalg, svarprosent og frafall. I kapittel 3 går vi nærmere inn på noen bakgrunnskjenne tegn ved de fedrene som har svart. Der det er mulig, sammenlikner vi dataene med data for alle menn i Norge, eller med andre relevante grupper. Hovedhensikten med dette kapitlet er å gjøre leserne bedre kjent med utvalget – vi skal finne ut mer om hvem de er, og om de på noen måter er annerledes enn andre norske menn. Kapittel 4 handler om samvær: om hvilken kontakt fedrene har med barnet eller barna, hvilke avtaler som finnes, hvor omfattende samværet er og hva far og barn gjør når de er sammen. Dette kapitlet tar også opp noen sider ved forholdet til barnets mor. I kapittel 5 ser vi på bidragsbetalingen. Her diskuterer vi hvordan avtalen om bidragsnivået kom på plass, hvor store bidrag som betales, og fedrenes holdninger til det å betale bidrag. Kapittel 6 handler om noen viktige sider ved fedrenes levekår, med hovedvekt på boligforhold og økonomiske vansker. Her ser vi også på hva fedrene tror om hvem som blir «vinner» og «taper» etter et brudd, økonomisk sett.

Spørsmål som berører deling av goder og byrder når foreldre ikke bor sammen er omstridte. Diskusjonen har vært livlig, og preget av en til dels svært aggressiv begrepsbruk («statlig tyveri», «brudd på menneskerettighetene», «legalisert tortur av barn»). En konsekvens av dette er at de fleste sentrale begrepene i debatten er omstridte. Noen steiler ved ordet «samvær», som høres fremmed og litt klinisk ut – hvorfor ikke si «omsorg»? Alle begreper som antyder at forelderen med daglig omsorg er «enslig» – enslig forsørger, enslig mor, alenemor – er upopulære blant samværsforeldre, av opplagte grunner. Begrepene er heller ikke klare og konsistente: det finnes samværsforeldre som ikke har samvær og bidragspliktige som faktisk ikke har plikt til å betale bidrag (akkurat nå). I denne rapporten har vi valgt å bruke de etablerte begrepene, som stort sett også er begrepene som brukes i lovverket. Det betyr blant annet at vi bruker begrepet samvær: vi skal ikke kalle det «omsorg», og heller ikke si at barnet er «på besøk» hos far. Begreper som «enslig forsørger» vil dukke opp der det er naturlig, særlig i forbindelse med rettigheter knyttet til denne gruppa, men vi vil stort sett snakke om foreldre med daglig omsorg. For enkelhets skyld snakker vi også om «etter samlivsbrudd», selv om vi naturligvis er klar over at det i en del tilfeller aldri har vært noe samliv mellom foreldrene. Valget av begreper er gjennomgående pragmatisk mer enn ideologisk.

Som nevnt er hovedsiktemålet med denne rapporten deskriptivt. Dette betyr at vi presenterer svært mange tabeller. Med unntak av frafallsanalysen i kapittel 2 er alle tall i tabellene rundet av til nærmeste hele tall, noe som betyr at ikke alle prosentberegningene vil summere til hundre.

2 Data og metode

Resultater fra surveyundersøkelser er generelt av liten verdi hvis man ikke har kunnskap om hvordan undersøkelsen er gjennomført. I dette kapitlet skal vi gå igjennom noen sentrale sider ved undersøkelsens metodiske aspekter: hvordan utvalget ble trukket, definisjonen av utvalget, hvem som svarte og hvem vi ikke fikk tak i. Vi reflekterer også litt over hvorfor frafallet er blitt såpass stort – som det ofte er i studier av samværsfedre. Hva forteller de fedrene som *ikke* har svart på spørreskjemaet?

Trekking og avgrensning av utvalget

Den første utfordringen vi møtte i dette prosjektet, var å identifisere et univers. Det finnes ikke noe offentlig register over samværsforeldre i Norge som deltakerne kunne trekkes fra. En metode vi vurderte, var å legge inn et spørsmål i en av de løpende omnibus-undersøkelsene. På denne måten ville alle menn i den aktuelle undersøkelsen bli spurt om de var far til minst et barn under 18 år de ikke bodde sammen med til daglig, og vi kunne identifisert et representativt utvalg. De fleste mennene som ville fått dette spørsmålet ville imidlertid svart nei, de er ikke samværsfedre. Spørsmålet måtte derfor vært gjentatt mange ganger i mange spørreundersøkelser før vi hadde klart å identifisere et stort nok utvalg. Dette ville blitt svært dyrt, og økt utgiftene til studien langt utover det som syntes rimelig for denne typen opplegg. Vi valgte derfor det antatt nest beste alternativet, nemlig å be Rikstrygdeverket trekke et utvalg fra sitt register over bidragspliktige. Spørreskjemaene ble sendt ut av Rikstrygdeverket, mens svarene – de utfylte skjemaene – ble sendt direkte til NOVA. På den måten fikk de personene som hadde adgang til navnelistene aldri se de ferdig utsendte skjemaene, og omvendt – vi som mottok skjemaene har aldri sett navnelistene. Dette ble gjort for å sikre anonymiteten til respondentene.

Rikstrygdeverkets register omfatter de bidragspliktige som har valgt å organisere betalingen gjennom det offentlige. Dette gjelder om lag 90 prosent av alle saker. Vi har svært lite kunnskap om de 10 prosentene som organiserer bidragene sine privat, så det er vanskelig å si om disse skiller seg systematisk fra de som befinner seg i registeret. Vi kan derimot gjøre noen enkle antagelser med utgangspunkt i hva Rikstrygdeverket har å tilby foreldre som skiller lag. For det første tilbyr Rikstrygdeverket standardiserte regler og en administrativ behandling av bidragsfastsettelse, slik at foreldrene

slipper å forhandle om bidraget seg imellom. Dette vil være en fordel, særlig der partene ikke kommuniserer noe særlig eller ikke klarer å bli enige. For det andre tilbyr Rikstrygdeverket bidragsforskott og overgangsstønad til mottakere av bidraget, altså til foreldrene med daglig omsorg. Dette er særlig aktuelt for foreldre med daglig omsorg som har sårbar økonomi. Hvis bidragsmottakeren får bidragsforskott og/eller overgangsstønad, er det et krav at bidraget skal betales gjennom Rikstrygdeverket. Dette er fordi trygdeetaten skal ha refundert noen av sine utgifter til forskott og (på gitte betingelser) overgangsstønad. Vi vet derfor at de 10 prosentene som organiserer bidragsbetalingen privat er uavhengige av bidragsforskott og overgangsstønad. De som ordner bidragene uten å trekke inn trygdeetaten må altså være i stand til å diskutere og bli enige om en privat avtale, og mottakeren må ha såpass solid økonomi at hun klarer seg uten overføringer fra velferdsstaten. Med andre ord, det er grunn til å tro at det er de mest ressurssterke som faller utenfor når vi trekker utvalget fra Rikstrygdeverkets registre. Dette er et viktig forbehold å ha med seg når resultatene presenteres.

1500 respondenter ble trukket ut fra registeret over bidragspliktige, og fikk tilsendt spørreskjema per post. Første utsending skjedde i midten av desember 2001. Spørreskjemaene var identifisert med løpenummer, som ble registrert etter hvert som svarene kom inn. Listen over løpenumre på returferte skjema ble oversendt Rikstrygdeverket, som så sendte ut en purring til de som ikke hadde svart. Dette skjedde midt i januar 2002. Etter disse to rundene fikk vi i alt inn 627 svar, som representerer 41,8 prosent av bruttoutvalget. Dette er en lav svarprosent, men det viste seg at det hadde vært flere feil i utvalget Rikstrygdeverket hadde trukket som gjorde det lite aktuelt for mottakere av skjemaene å svare på dem.

I tillegg til utfylte skjemaer fikk vi nemlig svært mange svar og telefoner fra menn som oppga at barna deres var voksne, at bidragsplikten hadde opphørt for lenge siden, eller at de hadde overtatt den daglige omsorgen for barnet. Vi fikk derfor en mistanke om at noe måtte være galt med uttrekket. En henvendelse til Rikstrygdeverket bekreftet dette: bruttoutvalget vårt hadde omfattet 288 saker der det ikke var løpende bidrag. Disse hadde kunnet bli ligge i registeret enten fordi det var ubetalt bidragsgjeld i saken, fordi saken nylig var avsluttet, eller av andre grunner. Dermed sto vi igjen med et bruttoutvalg på 1212 personer. I tillegg viste det seg at det blant disse var 149 menn som var registrerte uten verken barn eller mottaker. Rikstrygdeverket opplyste at 132 av disse igjen sto også med 0 i bidrag. Det har ikke vært mulig å finne ut hva dette skyldes, hvorfor disse sakene befinner seg i registeret. Vi kan ikke vite om denne feilen har ført til at frafallet er

såpass stort: vi har sjekket resultatene for å se om vi har mange respondenter med 0 i bidrag, og funnet at det er ikke tilfelle. Blant de som har svart er det bare 20 personer som har 0 i bidrag, og for så å si alle er dette forklart med at de har svært lave inntekter, er trygdede eller under utdanning. For øvrig har samtlige barn i riktig aldersgruppe som til daglig bor hos moren. Vi har derfor ingen «rare» 0-bidragstere i vårt materiale. Dette styrker mistanken om at Rikstrygdeverkets 149 mystiske tilfeller ikke tilhører den kategorien vi er interesserte i. I så fall er vårt reelle bruttoutvalg, rensket for alle feilutsendinger, på 1063 menn.

Utsendingene skjedde på begge sider av årsskiftet 2001/2002. Vi ville ha med respondenter med barn som ikke var fylt 18 år på det tidspunktet den første utsendingen skjedde, altså 15. desember 2001. Siden vi ikke har opplysninger om barnas nøyaktige fødselsdato, har vi tatt med alle som ikke var fylt 18 år per 31.12.2001, altså barn født i 1983 eller senere. Analysene av de 627 innkomne skjemaene viste at 43 av dem kom fra fedre som ikke hadde barn i den aktuelle aldersgruppen. Disse ble ekskludert fra analysen. Av et reelt bruttoutvalg på 1063 menn fikk vi altså svar fra 584, en svarprosent på 55. Regner vi med de 149 mennene som er registrerte uten barn og mottaker til bruttoutvalget, blir svarprosenten 48.

I tillegg til de som falt ut av utvalget på grunn av den uheldige trekkingen, har 23 fedre ikke fått skjemaet fordi de ikke hadde kjent adresse. Disse konvoluttene kom i retur fra postverket til Rikstrygdeverket, som i neste omgang sendte dem til NOVA. Av adresselappene på konvoluttene ser vi at flertallet av disse har svært unorske navn. Det er rimelig å anta at mange av dem ikke lenger oppholder seg i Norge. I fem tilfeller ble vi kontaktet av bidragspliktiges familie eller verge, som opplyste at personen skjemaet var sendt til enten var død eller svært syk. Trekker vi også disse fra, står vi igjen med 1035 menn som tilhører kategorien, har fått skjemaet i posten og har vært i stand til å fylle det ut. Med 584 svar gir dette en endelig svarprosent på 56.

Tabell 2.1. Bruttoutvalg og svarprosent

	Trukket fra RTV	Innkomne svar
Brutto	1500	627
Av dette: løpende saker	1212	
Av dette: løpende saker med registrert barn og mottaker	1063	
Tilhører kategorien og hadde anledning til å svare	1035	584*

* med barn født 1983 eller senere

Er utvalget vårt representativt?

En svarprosent på 56 er omtrent det vi kunne regne med i en surveyundersøkelse av denne typen. Til sammenlikning hadde Jensen og Clausen (1997) en svarprosent på 57 blant sine samværsforeldre, studien «Familieforandringer og konsekvenser for barn og unges levekår» hadde 58 prosent for hele utvalget, Thuens (1997) studie av psykologiske reaksjoner på skilsmisse oppnådde 33 prosent, og en sentral britisk undersøkelse av samværsfedre (Bradshaw et al 1999) hadde en svarprosent på 37. I og med at 44 prosent av respondentene har valgt å ikke svare, er det likevel viktig å vite om nettoutvalget er representativt. Er de som har valgt å svare systematisk forskjellige fra de som har valgt å la være? For å undersøke dette har vi fått noen statistiske opplysninger om bruttoutvalget fra Rikstrykdeverket. RTV har naturligvis ikke anledning til å gi oss tilgang til personopplysninger, men vi fikk anonymiserte tabeller med fordelinger på noen sentrale variable. Det var sterke begrensninger på hvor detaljerte disse tabellene kunne være, ettersom detaljerte tabeller med få personer i hver celle kunne gjøre det mulig å identifisere enkeltpersoner. Dette innebærer at det er begrenset hvor mye vi kan gå i dybden med analysen av frafallet, at vi må nøye oss med å se på noen hovedtall.

La oss begynne med å se på om nettoutvalget skiller seg ut med hensyn til antallet mottakere, dvs. antallet mødre de betaler til. Vi har relativt få respondenter som har to eller flere mottakere, men det kan hende at disse skiller seg systematisk fra de som betaler til en mottaker når det gjelder tilbøyelighet til å svare på et slikt spørreskjema.

Tabell 2.2 Antall bidragsmottakere man betaler til. Bruttoutvalg og innkomne svar. Prosent.

	Bruttoutvalg	Svar
En mottaker	91	90
To eller flere mottakere	9	10
Sum	100	100

Rundt 90 prosent av bidragsyterne betaler til bare en mottaker. Her er det ingen forskjell verdt å nevne mellom bruttoutvalget og de som har svart.

Vi finner noe større forskjeller når vi ser på antallet barn. Det er en svak tendens til at de med ett barn oftere har svart enn de som har tre eller flere barn. 10 prosent av bruttoutvalget hadde tre barn, mens det samme bare gjelder 7 prosent av de som har svart. Tilsvarende består bruttoutvalget av 57 prosent ettbarnsfedre, mens vi har 62 prosent fedre med ett barn i nettoutvalget.

Tabell 2.3 Antall barn det betales for. Bruttoutvalg og innkomne svar. Prosent.

	Bruttoutvalg	Svar
1 barn	57	62
2 barn	31	30
3 barn	10	7
4 barn eller flere	3	2
Sum	101	101

Hva så med alder? Mange undersøkelser finner at unge menn er vanskeligst å få til å svare på spørreskjemaer, det gjelder ikke minst unge samværsfedre (se Bradshaw et al. 1999:14ff for en diskusjon).

Tabell 2.4. Fedrenes alder. Bruttoutvalg og innkomne svar. Prosent.

	Bruttoutvalg	Svar
25 år og yngre	3	2
26–34 år	23	24
35–39 år	24	26
40–44 år	23	23
45 år og eldre	26	25
Sum	99	100

Det er svært små utslag av alder når det gjelder hvem som har valgt å svare på spørreskjemaet. Frafallet later til å være noe større i den yngste og i den eldste aldersgruppen, men igjen er utslagene altfor små til å være viktige.

En annen variable som ofte slår ut på responsraten, er inntekt. Ofte er det slik at de med lave inntekter sjeldnere velger å svare i slike undersøkelser enn de med inntekter høyere opp på skalaen.

Tabell 2.5. Fedrenes inntekt. Bruttoutvalg og innkomne svar. Prosent

	Bruttoutvalg	Svar*
Under 100.000	21	8
100.000–149.999	8	9
150.000–199.999	10	10
200.000–249.999	17	24
250.000–299.999	17	20
300.000–349.999	10	14
350.000 og over	17	16
Sum	100	100

* prosent av de 543 som har oppgitt inntektsnivå.

På denne variabelen finner vi kraftige utslag: en av fem i bruttoutvalget var registrert med inntekter lavere enn 100.000 kroner, mens bare 8 prosent av de som har svart oppgir at inntekten er så lav. Nå er det sannsynligvis forskjeller mellom Rikstrygdeverkets registreringer og egenrapportert inntekt, ikke minst fordi Rikstrygdeverkets opplysninger normalt gjelder inntekter fra foregående år. Det kan også være variasjoner i hva man betrakter som «inntekt» – ofte undervurderer folk sin totale inntekt fordi de glemmer å regne med inntekt fra ekstrajobber, kapitalinntekter etc. Likevel, denne forskjellen er så stor at vi må anta at den har bakgrunn i reelle forhold: samværsfedre med svært lave inntekter er underrepresenterte i vårt utvalg.

Bidragets størrelse er avledet av inntektsnivået. Er også menn med svært små bidrag underrepresentert i utvalget?

Tabell 2.6. Bidragets størrelse. Bruttoutvalg og innkomne svar. Prosent

	Bruttoutvalg	Svar*
Under forskottet (1161 kr.)	17	11
1162–1999 kroner	26	22
2000–2999 kroner	30	28
3000–3999 kroner	15	18
4000 kroner og over	12	21
Sum	100	100

* prosent av de 568 som har oppgitt bidragsnivå

Tabellen tyder på at det absolutt er tilfelle. 17 prosent av bruttoutvalget har fastsatt bidrag som er lavere enn forskotteringssatsen (1162 kroner), mens det samme bare gjelder 11 prosent av de som har svart. Og mens 26 prosent av bruttoutvalget har bidrag i intervallet 1162–1999 kroner, gjelder det samme bare 22 prosent av de som har svart. Forskjellene gjenspeiles i den andre enden av fordelingen: 12 prosent av bruttoutvalget og 21 prosent av de som har svart har bidrag høyere enn 4000 kroner.

Vi har trukket bruttoutvalget vårt fra et register over bidragspliktige der de mest ressurssterke – de med best økonomi og best samarbeid mellom partene – antakelig mangler. Samtidig har vi et utvalg der de med de laveste inntektene oftest har unnlatt å svare. Dette kan tolkes som at vi har fått opplysninger om samværsfedre «midt i fordelingen»: vi mangler en del av dem som har stabil økonomi og et stabilt fungerende forhold til barnets mor, og vi mangler en del av dem som har de laveste inntektene og minste bidragene. Resultatene i resten av rapporten må tolkes med dette i bakhodet: spredningen i virkeligheten er nesten helt sikkert større enn spredningen i utvalget.

Hvorfor svarer de ikke?

44 prosent av de som er i målgruppen for denne undersøkelsen – som har barn under 18 år de ikke bor sammen med til daglig – og som har mottatt spørreskjemaet, har unnlatt å fylle det ut. Også tidligere undersøkelser, som nevnt, har funnet at samværsfedre er en vanskelig gruppe å hente informasjon fra, at mange vegrer seg mot å delta i undersøkelser. Kan vi si noe om hvorfor det er slik?

Det er vanlig ved surveyundersøkelser at svarprosenten er lavere for grupper med lav utdanning og inntekt enn for andre. Mye – blant annet tallene for bruttoutvalget ovenfor sammenliknet med hele befolkningen – tyder på at menn med lave inntekter er overrepresenterte blant samværsfedrene (BFD 1996, Bratberg og Tjøtta 1999, Skevik 2001). Samværsfedre kan altså ha sosioøkonomiske trekk som gjør at de i utgangspunktet er mindre tilgjengelige for forskning enn mange andre grupper. Dette problemet ble ikke mindre av at vi trakk utvalget fra et register der vi må anta at noen av de mest ressurssterke i kategorien ikke kommer med.

Størrelsen på spørreskjemaet – 16 sider, 59 spørsmål inkludert flere spørsmålsbatterier – har nok i seg selv virket avskrekkende på en del. Dette var vi klar over, men valgte likevel å la spørreskjemaet gå ut med det antallet spørsmål vi hadde. Vi hadde svært begrenset bakgrunnskunnskap om samværsfedre i Norge, derfor ønsket vi å gå relativt bredt ut. Vi tok sjansen på å minste noen respondenter for å få mest mulig omfattende informasjon om de som svarte. Det vil alltid være en avveining mellom å stille «få spørsmål til mange» eller «mange spørsmål til færre», og det var et bevisst valg at vi la oss nærmere den siste av disse ytterpunktene.

Utover de tallene som er presentert her, har vi ingen systematisk kunnskap om de som ikke har svart. Vi tillater oss likevel å gjøre noen refleksjoner på bakgrunn av de tilbakemeldingene vi fikk i form av telefonsamtaler og skjema som kom i retur. En ting som forbauset oss, var at språkproblemer viste seg å være et sentralt tema for mange. Vi hadde i liten grad tenkt over at mange samværsfedre hadde ikke-norsk bakgrunn. Det finnes ikke tall for hvor mange dette gjelder alt i alt, men flere av de som ringte klaget over at skjemaet var for stort og at de trengte tolkehjelp til å fylle det ut – hjelp de enten ikke hadde tilgang til eller ikke råd til. Hvis det viser seg at det er flere med ikke-norsk bakgrunn blant samværsfedre enn blant menn i befolkningen for øvrig, vil dette også være et demografisk trekk som bidrar til å trekke svarprosenten ned. Dette har vi imidlertid ingen informasjon om.

Disse demografiske forholdene er likevel ikke fullstendige forklaringer. Det må være forhold i samværsfedrenes spesielle situasjon som gjør dem såpass vanskelige å få i tale. Noen vil tolke lav responsrate som uttrykk for likegyldighet. «Når de som deltok i studien sa de gjorde det 'fordi det er viktig',» skiver An-Magritt Jensen i en omtale av en svensk undersøkelse av samværsfedre, «kan vi da anta at de som ikke deltok ikke syntes disse temaene er så viktige?» (Jensen 2001:61, oversatt her). Kan vi anta det? De som ikke svarer har hatt ulike grunner, og mangel på interesse for hele situasjonen – for ekspartneren, for barnet, for det de ser på som et feilgrep fra ungdommen – kan være forklaringen for noen. Det som kan se ut som likegyldighet kan imidlertid også være et uttrykk for tretthet og oppgitthet. Noen av fedrene opplever at de er i situasjoner som ikke fungerer, de føler at de ikke høres og at ingen er interesserte i dem. Noen av disse fedrene har begjærlig grepet muligheten til å formidle sin frustrasjon til forskere, mens andre verken vil snakke mer om det eller tenke på det.

Vi fikk en tankevekkende telefonsamtale fra en far som hadde mottatt skjemaet. Han var samværsfar og hadde barn i riktig aldersgruppe, men ringte etter andre utsending for å opplyse at han ikke kom til å svare på skjemaet. Med resignert stemme fortalte han sin historie om samlivsbrudd for noen år siden, og en mor som satt med alle kortene og etter hans mening brukte alle midler mot ham, om samvær som sjelden fungerte og barn han følte han hadde mindre og mindre kontakt med. Han fortalte relativt utførlig om dette, men holdt fast på at han ikke ville fylle ut skjemaet fordi «jeg vil ikke snakke om det, jeg orker nesten ikke å tenke på det, jeg prøver bare å legge det bak meg». Han var altså villig til å ringe en fremmed forsker og fortelle sin versjon av historien med egne ord, men han var uvillig til å tilpasse historien til våre ord og interesser og fortelle om livet sitt gjennom små kryss i et spørreskjema. Vi tror denne mannen uttrykte noe viktig: vi stiller spørsmål som har å gjøre med personlige og til dels triste opplevelser, men vi gjør det i en nøytral ordlyd og med faste svaralternativer. Det er mulig at dette oppleves som en trivialisering av det respondentene opplever som sine svært individuelle og følelsessterke livshistorier. Dette vil alltid være et problem når vi bruker kvantitative metoder, men problemet forsterkes når vi kommer inn på følelsesladde temaer. Mange samværsfedre har utviklet et bilde av seg selv som mødrelandets neglisjerte stebarn: ingen forstår, ingen lytter, ingen bryr seg. Så hvorfor skulle det nytte å sette noen kryss i dette spørreskjemaet?

Noen samværsfedre er trette og oppgitte. Andre er sinte. Noen er så sinte at de ikke vil snakke med noen, og de vil iallfall ikke anstrenge seg for

å imøtekomme forskere som liksom skal være nøytrale og ikke forstår hva det dreier seg om. Den sisteste responsen kom i form av et ikke utfylt skjema påklistret en post-it lapp, sirlig stilet til NOVAs direktør (som var hovedunderskriver av følgebrevet), der direktøren i relativt lite akademiske vendinger ble bedt om å passe sine egne saker. Hva denne mannen var opprørt over er ikke godt å si. Meldingen er tydeligere i to andre skjema som ble returnert blanke, med påskriftene «Jeg nekter å svare på dette skjemaet fordi det ikke inneholder noe om fedrenes kamp for barna» og «Har Dere noen gang hørt om fedre som får gi barna sine det barna fortjener, når mora som regel får dem og bruker dem som et redskap mot faren.» For noen vil bare det å bli minnet på situasjonen tydeligvis fungere som en rød klut.

En annen telefonsamtale fikk oss til å trekke på smilebåndet, men varslet likevel om noe som kan være et vesentlig problem i en undersøkelse av denne typen. Mannen som ringte opplyste at han ikke følte seg kallet til å fylle ut dette skjemaet, fordi hans yngste barn nettopp hadde fylt 18 år og fordi han følte de problemstillingene skjemaet tok opp lå langt tilbake i tid for hans del. Dessuten var han ikke representativ, mente han, fordi han alltid hadde hatt et godt forhold til moren til datteren. Kameraten hans, derimot, sto midt oppe i en «kjempekonflikt» med sin ekspartner – «der er det rettssak og greier» – så han måtte være langt mer representativ. Mente vår mann. Mens vi hadde full forståelse for at innringeren følte at han hadde lagt denne livsfasen bak seg, blir det opplagt problematisk hvis mottakerne av spørreskjemaet har definert seg som uinteressante eller ikke representative fordi de faktisk har det bra! Det finnes nok fortsatt en utbredt oppfatning om at det bare er det problematiske og triste som er av interesse for forskere. Dessuten kom utsendelsen av spørreskjemaet relativt kort tid etter en debatt i mediene der samværsfedre ble presentert som en kategori som hadde store problemer og opplevde liten støtte. Fedrene som har fått spørreskjemaet kan dermed ha sittet med en oppfatning om at de ikke var «ordentlige» samværsfedre hvis de ikke kjente seg igjen i denne problemorienterte beskrivelsen. Og noen kan ha tenkt at det nærmest ville være usolidarisk å formidle sine egne overveiende positive erfaringer, hvis dette ville ta oppmerksomheten bort fra de fedrene som hadde det vanskelig og dermed kanskje blokkerte tiltak som kunne hjelpe disse. Hvis dette har vært en utbredt tenkemåte, har vi fått et for stort frafall blant samværsfedre som ser positivt på sin situasjon. Men igjen er det umulig å sjekke om dette stemmer – dette er bare en refleksjon over en av de telefonsamtalene vi fikk.

Siden de altså ikke har svart, vet vi svært lite om motivasjonen til 45 prosent av fedrene i bruttoutvalget. Vi må anta at det er svært varierte

begrunnelser når noen velger å kaste spørreskjema av denne typen i søpla. Noen syntes antakelig at skjemaet er for langt. Det kan godt være at de er interesserte i barna sine, men at de ikke bryr seg om å gjøre papirarbeid. Enkelte kan ha tenkt at de har det for bra til å være interessante for forskere i denne sammenhengen. Andre er lite interessert i barnet eller barna, og vil helst glemme hele greia. Atter andre synes bare hele situasjonen er ubehagelig og for full av kompliserte, sterke og gjerne negative følelser. Noen føler at deres historier er for personlige, og betyr for mye for dem, til at de vil skjære dem til i spørreskjemaformat. Og noen er rasende, og vil ikke uttrykke noe som helst annet enn raseri og «kamp».

56 prosent av fedrene som fikk spørreskjemaet valgte likevel å fylle det ut og returnere det. Resten av rapporten handler om disse 584 fedrene.

3 Bakgrunnskjenntegn: hvem er samværsfedrene?

Hvem er de samværsfedrene som har fylt ut og returnert spørreskjemaet? Sammenlikningen av de som har svart på undersøkelsen med bruttoutvalget i kapittel 2 fortalte oss en del. Vi så at 90 prosent av de som har svart betaler bidrag til bare en mottaker, og at 62 prosent av dem har bare ett barn. 30 prosent betaler bidrag til to barn, mens svært få har tre eller flere barn. De fleste – 72 prosent – er mellom 26 og 44 år, som vi kunne forvente i og med at vi ser på fedre med barn under 18 år. Bare rundt 2 prosent i dette utvalget er 25 år eller yngre, mens 25 prosent er eldre enn 45. Tyngdepunktet for bruttoinntekter i svarfordelingen ligger i intervallet 200.000–249.999, som også er medianinntekten for de som har svart. Her fant vi imidlertid at de med de laveste inntektene har svart sjeldnere enn de med høyere inntekter, så inntektsfordelingen i vårt materiale sier lite om inntektsfordelingen blant samværsfedre generelt. I dette kapitlet skal vi gå nærmere inn på noen bakgrunnskjenntegn ved samværsfedrene i utvalget². Vi skal se på yrkesdeltakelse, utdanning og arbeidsforhold, på hvor store barn de har og på hvorvidt de har vært gifte eller samboende med barnets mor, og på hvem – om noen – de bor sammen med nå. Dette kapitlet skal handle om hvem samværsfedrene er, mens de senere kapitlene i større grad skal handle om hvordan de har det.

Arbeid og utdanning

Samværsfedrenes utdanning og yrkesaktivitet sier mye om deres evne til å skaffe seg en god inntekt og derigjennom gode materielle levekår. Vi skal begynne med å se på utdanningsnivået i utvalget, som vist i tabell 3.1 på neste side.

22 prosent av fedrene har ikke utdanning utover det obligatoriske ungdomsskolenivået. 38 prosent har fagbrev eller fullført utdanning ved yrkeskole/yrkesfaglig studieretning i videregående skole, eller handelsskole. 10 prosent har gått på gymnaset / allmennfaglig studieretning. 17 prosent har utdanning på høyskole/universitetsnivå i inntil fire år, mens 9 prosent har høyere utdanning som har vart i mer enn fire år.

² Heretter bruker vi «utvalget» i betydningen «de som har svart på spørreskjemaet».

Tabell 3.1 Samværsfedrene etter høyeste fullførte utdanning.

	Prosent
Ungdomsskole	22
Fagutdanning, fagbrev	38
Gymnas/allmennfaglig	10
Høyere utdanning inntil 4 år	17
Høyere utdanning utover 4 år	9
Annen	4
Sum	100

N=570

Jensen og Clausen (1997b) fant at 20 prosent av fedrene i deres utvalg hadde utdanning på ungdomsskolenivå, 39 prosent på videregående nivå, 19 prosent hadde gjennomført kortere universitets/høyskoleutdanning og 22 prosent lengre universitetsutdanning. Utdanning på «videregående nivå» i denne undersøkelsen omfatter både gymnas og fagbrev/fagutdanning. Jensen og Clausens utvalg er altså vesentlig bedre utdannet enn vårt utvalg, skjønt det er verdt å merke seg at forskjellen er størst for de med lang universitets/høyskoleutdanning. Utvalgene har omtrent like mange i den laveste utdanningskategorien. En mulig delforklaring på denne forskjellen er at vårt utvalg er trukket fra Rikstrygdeverket register, dermed har vi ikke fått med mange av de mest ressurssterke.

Utdanning er sterkt korrelert med alder, fordi utdanningsnivået har økt så sterkt i Norge i løpet av bare en generasjon, og også fordi de yngste ikke har rukket å fullføre utdanning enda. Skyldes det relativt lave utdanningsnivået i vårt utvalg at vi har mange respondenter i de høyere aldersgruppene, eller mange av de helt unge? Som vi så i kapittel 2, er de aller fleste samværsfedrene i utvalget mellom 26 og 44 år. De er altså gamle nok til å ha rukket å avslutte lengre utdanninger, men unge nok til å være omfattet av utdanningsrevolusjonen. Tabell 3.2 viser sammenhengen mellom alder og utdanning for samværsfedrene i vårt utvalg, og for menn generelt i Norge³.

³ Tallene for menn i Norge er fra 1. oktober 2000, og er hentet fra Statistisk sentralbyrås web-sider: <http://www.ssb.no/emner/04/01/utniv/tab-2001-12-13-03.html>

Tabell 3.2. Utdanning: samværsfedrene og norske menn generelt. Prosent.

	29 og yngre		30–39 år		40–49 år		50 og eldre	
	Utvalg	SSB*	Utvalg	SSB	Utvalg	SSB	Utvalg	SSB [∇]
Ungdoms- skole	31	6	23	9	19	14	23	21
Videre- gående	50	64	53	63	45	59	39	53
opp til 4 år	16	24	15	20	17	19	21	17
4 år +	2	6	6	9	13	9	14	9
Annen	2	-	3	-	6	-	4	-
Sum	101	100	100	101	100	101	101	100
N=	58	165.383	236	350.638	216	318.767	57	283.405

* 25–29 år

[∇] 50–59 år

Bryter vi utvalget ned på alder og sammenlikner med andelene for alle menn i samme aldersgruppe, finner vi et mangetydig mønster. Menn som ikke har utdanning utover ungdomsskolenivå er klart overrepresentert i vårt utvalg, men forskjellene avtar markant med alder. Forskjellen er dramatisk i de to laveste alderskategoriene, med henholdsvis 31 mot 6 prosent og 23 mot 9 prosent. For de over 40 år finner vi en svak tendens til at samværsfedrene i vårt utvalg er bedre utdannet enn andre menn i samme alderskategori. Dette er særlig tydelig for de fedrene som er 50 år og eldre: her har 35 prosent av samværsfedrene utdanning på universitets/høyskolenivå, mot 26 prosent av menn generelt. Tallene for den eldste og den yngste aldersgruppen er ikke helt sammenlignbare, siden Statistisk sentralbyrå har oppgitt tall for noe smalere aldersgrupper enn det vi har. Vi har likevel bare 13 menn under 25 i dette utvalget, og fire som var 60 år eller eldre, så dette er neppe noen viktig forklaring på forskjellene. Vi må likevel ikke tolke for mye inn i disse tallene, siden totaltallene for samværsfedre i eldste og yngste alderskategori er såpass lave (hhv. 57 og 58 personer).

Så langt har vi sett på hvilket utdanningsnivå fedrene hadde oppnådd på det tidspunktet undersøkelsen ble gjennomført. Tabell 3.3 viser hva samværsfedre i ulike aldre oppga som sin hovedaktivitet på samme tidspunkt.

Tabell 3.3. Samværsfedrene etter hovedaktivitet og alder. Prosent

	29 og yngre	30–39	40–49	50 og eldre	Alle
Arbeid, heltid	66	77	78	42	72
arbeid, deltid	3	4	5	3	4
Utdanning	9	3	2	-	3
Arbeidssøkende	12	5	3	8	5
Trygdet	5	6	8	35	10
Annet	5	6	4	12	6
Sum	100	101	100	100	100
N=	58	236	216	57	579

72 prosent av hele utvalget oppgir at de er i arbeid på full tid, mens 4 prosent oppgir at de jobber deltid. 10 prosent er trygdede, mens 6 prosent plasserer seg i kategorien «annet». Vi vet lite om hvem disse i «annet»-kategorien er. En gruppe som muligens har plassert seg her, er folk som ikke har fast jobb, men som tar forefallende arbeid for flere arbeidsgivere ved behov – det som med et samlebegrep kalles løsarbeidere. Noen selvstendig næringsdrivende kan også ha plassert seg her. 3 prosent er under utdanning, mens 5 prosent er arbeidssøkende.

Tabell 3.3 viser, som vi måtte forvente, at det er flest i utdanning blant de yngste (9 prosent), mens det er flest trygdede blant de eldste (35 prosent). Det er også klart flere arbeidssøkende blant de yngste enn i de eldre aldersgruppene: hele 12 prosent av samværsfedrene under 30 år i utvalget er på jakt etter arbeid. Selv om arbeidsledigheten var lav i Norge i 2001, var den høyere i de lavere aldersgruppene enn blant de litt eldre. Statistisk sentralbyrå har tall som viser at 7,3 prosent av menn mellom 20 og 24 år var arbeidsledige i 2001. Våre samværsfedre er riktignok eldre – de fleste i den laveste alderskategorien er eldre enn 25 – slik at tallet er overraskende høyt. Av den samlede mannlige arbeidsstyrken var bare 3,7 prosent ledige i 2001, mot 5,2 prosent av våre samværsfedre (Statistisk årbok 2001, tabell 253). Det ser dermed ut til at vi har en svak overrepresentasjon av arbeidsløse menn i vårt utvalg.

La oss se litt nærmere på de av samværsfedrene som er i arbeid, enten på heltid eller deltid. Tabell 3.4 viser deres vanlige arbeidstid i timer, mens tabell 3.5 viser arbeidstidsordningene.

Tabell 3.4. Vanlig arbeidstid i timer: vårt utvalg og alle norske menn

	Prosent	Yrkesaktive norske menn
1–19 timer per uke	4	7
20–29 timer per uke	2	3
30–36 timer per uke	7	7
37–39 timer per uke	28	61
40–44 timer per uke	29	9
45 timer per uke og over	29	13
Sum	100	99
N=	445	1.214.000

Kilde for «yrkesaktive norske menn»: Statistisk Årbok 2002, tabell 238.

Tabell 3.5. Fedrene etter arbeidstidsordninger.

	Prosent
Vanlig, ca. 8–16	54
Skift, ofte kveld og natt	16
Sterkt varierende	30
Sum	100

N=469

Antallet som oppgir deltids/heltids arbeidstimer samsvarer ikke helt med antallet som oppgir at deres hovedaktivitet er heltids/deltidsarbeid. Dette skyldes hovedsakelig at en del av de 33 personene som har oppgitt «annet» under hovedaktivitet oppgir at de jobber noen timer i uka. Dette gjelder også enkelte av de som oppgir «trygdet» eller «under utdanning» som hovedaktivitet. En del av dem vi har klassifisert med mellom 30 og 36 timer oppgir også selv at de arbeider full tid. Forskjellene handler altså delvis om definisjonen av «hel» arbeidstid, og delvis om forholdet mellom det som defineres som hovedaktivitet og bi-aktiviteter. Vi ser at 86 prosent av de yrkesaktive fedrene oppgir at de jobber 37 timer i uka eller mer. Det samme gjør 83 prosent av yrkesaktive norske menn ellers. Mennene som jobber normaluke eller mer fordeler seg imidlertid svært forskjellig: av norske menn generelt jobber 61 prosent normaluke, altså 37–39 timer i uka. Bare 13 prosent jobber vanligvis 45 timer i uka eller mer. Blant samværsfedrene oppgir 28 prosent at de jobber normaluke, 29 prosent at de vanligvis jobber 40–44 timer per uke, og 29 prosent at deres ukentlige arbeidstid vanligvis overstiger 45 timer. Vi har altså langt flere i utvalget som jobber lange uker. En mulig årsak til denne forskjellen er at vi har bedt fedrene regne med ekstraarbeid og betalt overtid, noe som kan være tatt inn på andre måter i Statistisk sentralbyrås

tall. Mulige substansielle forklaringer har å gjøre med aldersfordelingen i utvalget – de er overveiende menn i sin beste yrkesaktive alder – og den typen yrker fedrene har (se nedenfor). En tredje mulighet er naturligvis at fedrene jobber mye for å øke sin disponible inntekt. Dette trekker i så fall i motsatt retning av mye tidligere forskning (hvorav noen studier ble omtalt i kapittel 1), som tyder på at samværsfedre har lavere bruttoinntekter enn fedre generelt – noe som neppe tyder på at de jobber mer. Bidraget fører også til at bidragspliktige får en høyere marginalsatt enn andre, noe som skulle gjøre det mindre attraktivt å jobbe svært mye for å øke inntekten. Den sannsynligste forklaringen på dette spriket ligger i en kombinasjon av ulike måter å registrere arbeidstid på, kombinert med fedrenes alder.

54 prosent av fedrene oppgir at de jobber innenfor normal arbeidstid, cirka mellom 8 og 16. 30 prosent har varierende arbeidstid. Sjøfører, gårdbrukere og selvstendig næringsdrivende er de som oftest oppgir at de har varierende arbeidstid. Ufaglærte arbeidere og sjåfører jobber oftest skift, mens menn i akademiske yrker, fagfunksjonærer og folk i overordnede stillinger oftest jobber normalarbeidsdag. Tabell 3.6 viser fordelingen av utvalget på ulike stillingstyper. Tabellen inkluderer både de som er i den typen stilling nå, og de som hadde denne stillingen som siste jobb – før de for eksempel ble trygdede eller sluttet i jobben for å ta mer utdanning. Stillingene som nevnes i parentes er eksempler, og ikke uttømmende for hvem som kan ha plassert seg i kategorien.

Tabell 3.6. Samværsfedre etter yrke.

	Prosent
Spesialarbeider, ufaglært	15
Fagarbeider, handverker, formann	22
Underordnet funksjonær (butikk, kontor, offentlige tjenester)	8
Fagfunksjonær (sykepleier, tekniker, lærer)	8
Overordnet stilling i off. eller priv. virksomhet	14
Sjåfør	11
Gårdbruker, skogeier, fisker	4
Akademisk yrke (sivilingeniør, advokat, lege)	6
Selvstendig næringsdrivende	11
Har aldri vært yrkesaktiv	1
Sum	100

N=564

Tallene for ulike yrker er vanskelige å sammenlikne med andre undersøkelser: ulike undersøkelser bruker ulike yrkesinndelinger, og i offentlig statistikk publiseres gjerne bare antallet i ulike yrker og ikke andeler. Videre er det vesentlige forskjeller i kvinners og menns sysselsettingsmønster, derfor blir det problematisk å sammenlikne samværsfedre med gjennomsnittet i befolkningen. Vi kan derfor nøye oss med å registrere at de som definerer seg som fagarbeidere, håndverkere og formenn utgjør den største kategorien med 22 prosent. «Spesialarbeider / ufaglært arbeider» og «overordnet stilling i offentlig eller privat virksomhet» er de to nest største kategoriene, med om lag 15 prosent hver. Vi finner forholdsvis få funksjonærer og fagfunksjonærer, noe som nok så sikkert har sammenheng med at dette er et 100 prosent mannlige utvalg. Eksemplene som er gitt på funksjonær/fagfunksjonær-yrker – kontor, butikk, lærer og sykepleier – er sterkt kvinnedominerte. Derimot har vi 11 prosent sjåførere, og like mange som definerer seg som selvstendig næringsdrivende – i tillegg til de 4 prosentene som driver næringsvirksomhet i primærnæringene. Bare 6 prosent jobber i akademiske yrker, noe som gjenspeiler det relativt lave utdanningsnivået i utvalget.

La oss også se på hvor mange av fedrene som har jobber som ofte tar dem bort fra hjemmet. Dette har direkte betydning for situasjonen som samværsfedre ettersom menn som jobber mye borte, som ofte er hjemmefra, ofte vil finne det vanskelig å opprettholde regelmessig samvær.

Tabell 3.7. Samværsfedrene etter hvorvidt de reiser mye eller lite i jobbsammenheng.

	Prosent
Reiser lite	72
Reiser mye	28
Sum	100

N=480

Av de 480 yrkesaktive fedrene som har svart, oppgir 72 prosent at de sjelden er hjemmefra i forbindelse med jobben. 28 prosent sier at de ofte er det. Det er særlig de som oppgir at de er fagarbeidere som ofte må reise (tabellen er ikke vist). Den andre gruppa som er svakt overrepresentert blant dem som reiser mye, er de som oppgir at de har overordnede stillinger. De som ser ut til å reise minst, er underordnede funksjonærer, fagfunksjonærer og – kanskje overraskende – sjåførere.

Familieforhold og familiehistorie

I dette avsnittet skal vi presentere noen tall om samværsfedrenes familiesituasjon: både familiehistorie og nåværende familieforhold. Dette handler både om barna deres, om historien med barnas mor, og om hvorvidt de har stiftet en familiehusholdning på nytt.

Som vi var inne på i kapittel 1, er det ulike prosesser som fører menn inn i statusen som samværsfar. Menn blir samværsfedre når ekteskap med felles barn oppløses, når samboerskap med felles barn oppløses, eller når han får barn med en kvinne han ikke bor sammen med (jfr. figur 1.1). Tabell 3.8 viser veiene inn i situasjonen for fedrene i vårt utvalg.

Tabell 3.8. Fedrene etter hvorvidt de har vært gift eller samboende med barnets mor.

	Prosent
Gift	47
Samboende	40
Verken gift eller samboer	13
Sum	99

N=575

Nesten halve utvalget, 47 prosent, har vært gift med moren til barnet. En nesten like stor andel, 40 prosent, har vært samboere. Bare 13 prosent har aldri bodd sammen med moren til barnet. På dette området er det vanskelig å finne sammenlignbare tall, fordi få undersøkelser har mulighet til å diskutere samboerskap. I Jensen og Clausens (1997) undersøkelse hadde 49 prosent av parene tidligere vært gift, 30 prosent var tidligere samboere, mens 21 prosent hadde ikke bodd sammen da barnet ble født. De har altså noe færre samboere og noe flere enslige enn det vi har i denne undersøkelsen. Forskjellen er likevel ikke svært stor, og kan antakelig forklares langt på veg med at deres undersøkelse er noe eldre: andelen samboere har økt raskt. Sjansen for å støte på tidligere samboere var noe større i 2001 enn i 1996.

Samlivsstatus kan imidlertid være sterkt knyttet til alder. Samboerskap er mest utbredt i de yngre aldersgruppene, mens ekteskapet er nærmest enerådende blant de eldste. De eldre respondentene stiftet familie i en tid da normen om å gifte seg først og få barn etterpå sto sterkere, slik at dette oftere er blitt deres livshistorie. Tabell 3.9 viser sammenhengen mellom tidligere samlivsstatus og alder.

Tabell 3.9. Samværsfedrene etter tidligere sivil status og alder. Prosent.

	29 og yngre	30–39	40–49	50 og eldre
Gift	18	35	63	63
Samboende	53	53	27	25
Ingen av delene	28	13	10	12
Sum	99	101	100	100
N=	58	236	216	57

Tabellen viser klart at det er en sammenheng mellom alder og tidligere samlivsstatus, og at sammenhengen er omtrent som forventet. Mer enn halvparten av samværsfedrene under 39 år er tidligere samboere, mens det samme bare gjelder for cirka en av fire av de som er 40 år og eldre. For denne generasjonen er det ekteskapet som dominerer. Blant de yngste er det også 28 prosent som aldri har bodd sammen med barnas mor, mens det samme bare gjelder 10–12 prosent i de eldre aldersgruppene.

I forrige kapittel så vi at de fleste – 62 prosent – av samværsfedrene i utvalget bare har ett barn å betale bidrag for, mens 30 prosent har to. 7 prosent betaler for tre barn, mens 2 prosent har fire eller flere bidragsbarn. I tabell 3.10 ser vi på det yngste barnets alder.

Tabell 3.10. Fedrene etter yngste barns alder

	Prosent
under 3 år	9
3–7 år	20
8–11 år	28
12–15 år	25
16–19 år	19
Sum	100

N=584.

Tabellen viser aldersfordelingen på yngste barn som det betales bidrag for. Om noen av fedrene har fått yngre barn med nye partnere, er disse ikke med i denne oversikten. Bare 9 prosent av samværsfedrene har barn som er yngre enn tre år. Tyngdepunktet i dette utvalget ligger hos de med yngste barn i alderen åtte til femten år – 53 prosent av utvalget befinner seg i denne kategorien. Knappe 20 prosent har barn i alderen 16–19 år og 3–7 år. Fordelingen er ikke overraskende sett i lys av fedrenes alder som vi så på ovenfor; det er godt samsvar mellom fars alder og yngste barns alder. At samværsfedrenes barn i gjennomsnitt er såpass store, gjenspeiler også prosessen fedrene har

vært igjennom som vi så ovenfor: de fleste barn er født innen et parforhold. Samlivsbruddet skjer gjerne senere, når barna er litt større.

Antallet bidragsbarn, alderen til det yngste barnet og forholdet til barnets mor er faktorer som handler om samværsfedrenes familiehistorie. Hvordan er så situasjonen deres på intervju tidspunktet? Det er en utbredt forestilling at samværsfedre typisk bor for seg selv på små hybler, der det å få plass til barna når de kommer til samvær er en sentral utfordring. Tabell 3.11 viser andelen som bor alene eller sammen med andre.

Tabell 3.11. Fedrene etter hvorvidt de bor alene eller sammen med andre.

	Prosent
Alene	42
Sammen med andre	58
Sum	100

N=573

Et lite flertall av samværsfedrene bor sammen med andre, mens 42 prosent bor alene. I neste omgang vil vi gjerne vite hvem samværsfedrene bor sammen med. Har de ny familie, bor de i bokollektiv med venner, eller har de vært nødt til å flytte hjem til sine egne foreldre eller andre familie-medlemmer?

Tabell 3.12. Samværsfedre som oppgir at de bor sammen med andre, etter hvem bor sammen med.

	Prosent
Min ektefelle	19
Min samboer	29
Ektefelle/samboer og hennes barn fra tidligere forhold	10
Ektefelle/samboer og våre felles barn	32
Egne barn fra tidligere forhold (ikke samværsbarn)	4
Andre voksne (foreldre, søsken, venner)	6
Sum	100

N=325

De aller fleste samværsfedrene som ikke bor alene, bor sammen med en ny partner og eventuelt barn. 48 prosent oppgir at de bor sammen med en ny ektefelle/samboer uten barn boende fast i husholdningen. 32 prosent har fått barn med sin nye partner, og bor sammen med henne og deres felles barn. 10

prosent lever sammen med en ektefelle/samboer og hennes barn fra tidligere forhold (dette vil ofte være barn som har jevnlig samvær hos en annen samværsfar!). 4 prosent bor sammen med egne barn fra tidligere forhold. Dette vil være fedre som enten har to kull samværsbarn, eller som har delt omsorgen for barna med den tidligere partneren slik at iallfall ett barn bor fast hos far. Noen bor også sammen med ny dame, egne særkullsbarn og eventuelt fellesbarn. Hvor mange av fedrene som bor sammen med egne barn fra tidligere forhold som også bor sammen med ny partner lar seg dessverre ikke lese ut av denne variabelen. Bare 6 prosent av samværsfedrene som bor sammen med andre, bor sammen med familie, søsken eller venner.

Det er ikke tilfeldig hvem som befinner seg i de ulike kategoriene. For eksempel vil fedrene som regel ha vært alene en periode før de inngår nye forpliktende forhold og flytter sammen med en ny partner. Tabell 3.13 viser hvor mange som bor alene eller sammen med andre etter hvor lenge det er siden forholdet til barnets mor tok slutt.

Tabell 3.13 Samværsfedre med ulik tid siden bruddet, etter hvorvidt de bor alene eller sammen med andre

	Mindre enn 1 år	1–2 år	2–3 år	3 år +
Alene	88	67	46	35
Sammen	13	33	54	65
Sum	101	100	100	100
N=	32	48	48	376

Ikke overraskende viser tabellen at de fleste som nylig har avsluttet forhold, bor alene. 88 prosent av de som avsluttet forholdet til bidragsbarnets mor for mindre enn et år siden, bor for seg selv. Av de som bor sammen med andre så kort tid etter bruddet, bor to av tre sammen med egne barn eller sammen med venner eller familie (tabell ikke vist). Når ett til to år har gått har en tredjedel av fedrene inngått nye samliv, mens to tredjedeler lever i nye samliv etter at det er gått tre år eller mer.

Kan vi sammenlikne disse tallene med tall for enslige forsørgere, altså foreldre med daglig omsorg? Statistisk sentralbyrå publiserte noen tall om varigheten av eneforsørgerfasen i 1995 (Kjeldstad og Roalsø 1995). Eneforsørgerfasen avsluttes enten når forelderen gifter seg på nytt, eller når barnet flytter ut og begynner å forsørge seg selv. I 1995 fantes ikke tall om samboerskap, og samboerskap blant enslige forsørgere rokket heller ikke ved retten til stønad på dette tidspunktet. Tallene fra SSB viste at de enslige forsørgerne de intervjuet gjennomsnittlig hadde vært eneforsørgere i 55

måneder, altså drøyt fire og et halvt år. Halvparten av utvalget hadde vært eneforsørgere i tre og et halvt år eller mindre. Med litt velvilje kan vi si at dette tyder på at halvparten av foreldre med daglig omsorg var gift på nytt innen 3–4 år etter bruddet med barnets far. Når tre år er gått, lever rundt 65 prosent av våre fedre i nye samliv som gifte eller samboende. Tallene er ikke direkte sammenlignbare, siden våre nye samliv omfatter samboere, likevel later det til å være et visst samsvar: ganske mange rekker å etablere seg på nytt innenfor en treårsperiode.

Oppsummering

Bildet som tegner seg av samværsfedrene i utvalget, er at de skiller seg lite fra andre norske menn med hensyn på demografiske kjennetegn, men at det er en overvekt av «blåsniiparbeidere» med relativt lite utdanning blant dem. Ufaglærte arbeidere, faglærte arbeidere / håndverkere og sjåførere utgjør 49 prosent av utvalget. 22 prosent avsluttet skolegangen etter ungdomsskolen, mens 38 prosent har tatt fagutdanning eller fagbrev. Et klart flertall av respondentene – 72 prosent – er i arbeid på full tid, men vi har også 10 prosent som er trygdede og 5 prosent som definerer seg som arbeidssøkende. Det er vanskelig å si om dette kjennetegner samværsfedre i Norge generelt, eller om det er helt spesielle trekk ved utvalget som skaper dette inntrykket. Noen skjevheter er nok skapt av at utvalget er trukket fra Rikstrygdeverkets register – et register som etter all sannsynlighet mangler de mest ressurssterke samværsfedrene.

Da de Castbergske barnelovene la grunnlaget for moderne bidragslovgivning i 1915, fantes det en forestilling om at disse lovene skulle tvinge rike menn til å ta sin del av ansvaret etter at de hadde satt barn på fattige kvinner. Men som sosialhistorikeren Anne-Lise Seip har skrevet: «*Undersøkelser viste imidlertid at forestillingene om den rike far var overdrevne. 75 % av fedrene tilhørte arbeiderklassen*» (Seip 1984:197). Tallene fra vår undersøkelse tyder på at til tross for voldsomme endringer i samlivspraksiser gjennom det tjuende århundre, finner vi fortsatt en høy andel bidragspliktige fedre i de sosiale lagene som engang het arbeiderklasse.

Dette er i samsvar med inntrykket fra gjennomgangen av tidligere forskning i kapittel 1, som siterte flere studier som viste at menn med lave inntekter oftere blir samværsfedre enn menn med høyere inntekter.

Flertallet i utvalget har relativt store barn – 53 prosent har sitt yngste barn i aldersgruppen 8–15 år. Hele 86 prosent av dem har vært gifte eller samboende med barnets mor, mens 14 prosent har barn med kvinner de aldri

har bodd sammen med. Denne andelen er markant høyere for de unge samværsfedrene: 28 prosent av fedrene under 29 år har aldri bodd sammen med moren til barnet, mens det samme bare gjelder 10–13 prosent av de eldre fedrene. 58 prosent bodde sammen med andre voksne på undersøkelsestidspunktet, av disse bodde nærmere 90 prosent sammen med nye partnere og eventuelt barn (hans/hennes/deres). Dette er alminnelige livsløp for voksne norske menn: de har vært involvert i seriøse forhold, fått barn, forholdet har tatt slutt og de har – etter en stund – etablert seg med ny partner. Men de fortsetter å forsørge barna sine, og de opprettholder kontakten med barn fra det oppløste forholdet. Eller gjør de ikke det? Det skal vi se på i neste kapittel, som handler om fedrenes samvær med barna de ikke (lenger) bor sammen med.

4 Samvær

I dette kapittelet vil vi se nærmere på samværsfedrenes kontakt med barn de ikke bor sammen med til daglig. På dette området finnes det solid norsk forskning fra tidligere, særlig er An-Magritt Jensens to undersøkelser fra 1988 og 1996 om barns familier relevante (Jensen og Moen 1991, Jensen 1992, Jensen og Clausen 1997a og b). I dette kapitlet skal vi særlig forholde oss til resultatene fra undersøkelsen i 1996, som må sies å representere kunnskapsstatusen for norske familiepraksiser på 1990-tallet. Undersøkelsen «Barns familier» tar blant annet opp juridiske avtaler omkring samværet, omfang av samvær, og hvilke faktorer som virker inn på omfanget av samværet.

Det er to viktige forskjeller på undersøkelsen «Barns familier» og denne studien. For det første skjedde vår datainnsamling fem år senere. I individers liv og familieliv skjer mye på fem år. På samfunnsnivå skjer ting saktere, men det har likevel vært endringer mellom 1996 og 2001. En endring vi kan forvente å se spor av i dette materialet, er den økende andelen samboere. Vi har ikke gode data for antall samboere til enhver tid, men andelen barn født utenfor ekteskap har økt jevnt helt siden 1970-tallet. I 1996 ble 48 prosent av alle barn født utenfor ekteskap, i 2001 gjaldt dette 50 prosent. De aller fleste av disse barna er født av samboende foreldre. Dette har også betydning for fedrenes legale status: er foreldrene gift, har de automatisk felles foreldreansvar. Er de ikke gift, har moren i utgangspunktet foreldreansvar alene, og foreldrene må inngå en separat avtale for å få felles foreldreansvar. Hvorvidt de bor sammen eller ikke, spiller ingen rolle i så måte. Dette er mange ikke klar over, altså har mange samboende fedre ikke foreldreansvar for barna sine. Dette svekker deres posisjon ved samlivsbruddet. Den andre forskjellen mellom «Barns familier» og denne undersøkelsen er at Barns familier har spurt både mødre og fedre, mens vi bare spør fedrene. Vi får altså ikke mødrenes side av saken. «Barns familier» viste at fedrene har en tendens til å oppgi at de har mer samvær enn mødrene mener at de har. Fedrene sier også oftere at moren er negativ til samvær og ofte legger kjelker i veien, enn mødrene oppgir at de faktisk er skeptiske til barnets samvær med far (Jensen og Clausen 1997a). Denne tendensen er også kjent fra internasjonale undersøkelser (Braver et al. 1991, Bradshaw et al 1999:80ff). I denne undersøkelsen får vi bare fedrenes perspektiver på disse og andre spørsmål, vi mister mødrenes eventuelle korrektiv.

Dette kapitlet tar opp mange sider ved fedrenes situasjon som virker inn på samværet. Vi starter dette kapitlet med å se på spørsmål knyttet til samværsavtalen: om det foreligger en samværsavtale, hvordan denne eventuelt har kommet i stand, og hva slags samværsordning som er avtalt. Videre skal vi undersøke hvor lenge det er siden fedrene så sine barn sist, om de har kontakt med barna utenom samværsituasjonen og årsakene til eventuelt lite kontakt og samvær, før vi går nærmere inn på problemstillinger rettet mot geografisk avstand mellom foreldrehjemmene. Et sentralt spørsmål i denne undersøkelsen er omfanget av samvær målt i antall dager og hvordan ulike forhold, både sosiale og personlige, virker inn på dette omfanget. Etter å ha gjennomgått om fedrene har samvær og hvor mye samvær de har, skal vi se kort på innholdet i samværet. Hva forteller denne undersøkelsen om hva som foregår når far og barn er sammen? Endelig tar vi opp noen sider ved fedrenes forhold til barnets mor – en relasjon som påvirker, og påvirkes av, hvor godt samværet fungerer.

De juridiske rammene: avtaler om samvær

Barneloven (§ 44) gir barn rett til samvær med begge foreldrene, også når foreldrene ikke bor sammen. Foreldrene kan fritt avtale hva slags samværsordning de ønsker å ha, og har et gjensidig ansvar for at samværsretten blir oppfylt. Barnets rett til samvær gjelder uavhengig av hvorvidt foreldrene tidligere har bodd sammen eller ikke. Når det gjelder omfanget av samværet finnes det ingen offisielle standarder, foreldrene kan etter loven avtale så mye eller så lite samvær de vil. Barneloven definerer likevel «vanlig samværsrett» som gir rett til å være sammen med barnet en ettermiddag i uka, annenhver helg, 14 dager i sommerferien, og jul eller påske. Fra myndighetene oppfordres det til å gjøre eventuelle avtaler som vedrører samvær skriftlige. Dette er fordi man tenker seg at en skriftlig avtale gjerne er mer gjennomtenkt enn en muntlig avtale, og man unngår lettere diskusjoner om hva som egentlig ble avtalt.

Tabell 4.1 Samværsfedre etter hvorvidt de har skriftlig, muntlig eller ingen avtale om samvær.

	Prosent
Skriftlig	31
Muntlig	31
Ingen avtale	39
Sum	101

N=566

Noe over 60 prosent av samværsfedrene oppgir at de har gjort en avtale om samvær med moren til barnet. Blant disse er det like utbredt med skriftlige avtaler som muntlige. 39 prosent av fedrene har ingen avtale om samvær med barnet. Det er ingen absolutt sammenheng mellom hvorvidt det foreligger en eksplisitt avtale og hvorvidt faren har samvær, slik at disse 39 prosentene godt kan ha et omfattende faktisk samvær med sine barn. Andelen som ikke har avtale er likevel overraskende høy, og antyder at andelen som inngår avtaler har sunket de siste årene: Jensen og Clausen (1997a) fant bare 23 prosent som ikke hadde noen avtale i sin undersøkelse. Nå skilte ikke denne undersøkelsen mellom skriftlige og muntlige avtaler, og det kan naturligvis variere hva respondentene oppfatter som en fast muntlig avtale. Det kan være en gråsone mellom en muntlig avtale og ingen avtale. En annen mulig forskjell er, som nevnt, at vi sannsynligvis har flere foreldre i vårt utvalg som ikke har vært gift. Når et gift foreldrepar med barn under 16 år går fra hverandre, er mekling obligatorisk (Lov om ekteskap, § 26). Meklingens viktigste oppgave er å lage en avtale om foreldreansvar, barnets faste bosted og samvær. For foreldre som aldri har vært gift, er meklingen frivillig. Økende andeler barn født utenfor ekteskap vil dermed sannsynligvis føre til økende andeler som ikke lager faste avtaler. Tallene våre viser også at det er en vesentlig høyere andel blant de tidligere gifte som har inngått skriftlige avtaler (43 prosent) eller muntlig avtale (24 prosent), enn det er blant tidligere samboere og de som aldri har bodd sammen (tabellen er ikke vist).

Hvis foreldrene ikke kan bli enige seg imellom om en samværsavtale, kan saken bringes inn for domstolen. Hvis foreldrene er enige om det, kan fylkesmannen ta avgjørelsen slik at man slipper en rettslig behandling. Hvis barnet er over 15 år, kan fylkesmannen likevel behandle saken dersom bare en av foreldrene ønsker det. Fylkesmannens avgjørelse kan klages inn for Barne- og familiedepartementet. Ønsker den ene av foreldrene at fylkesmannen *ikke* skal avgjøre spørsmålet, kan de bringe saken inn for domstolen. Fylkesmannen eller domstolen kan fastsette en samværsordning med et omfang helt opp til halvparten av tiden, dersom dette vurderes å være til beste for barnet.

At spørsmålene om barnefordeling og samvær ender hos offentlige instanser som Fylkesmann og domstol, er en indikasjon på store konflikter mellom foreldrene. Hvor vanlig er dette?

Tabell 4.2. Samværsfedrene med skriftlig eller muntlig avtale etter hvordan avtalen ble inngått.

	Prosent
Privat	84
Fylkesmannen	6
Rettsvesenet	10
Sum	100

N=341

Tabell 4.2 viser at de aller fleste av de som har inngått avtaler har kommet fram til denne samværsavtalen privat, eventuelt med hjelp av mekler. Hele 84 prosent oppgir at den samværsavtalen de har i dag er inngått privat, mens henholdsvis 6 prosent og 10 prosent har kommet fram til samværsavtalen gjennom fylkesmannen eller rettsvesenet. Vi har ingen gode opplysninger om hvor høy andel av alle foreldrebrudd som ender med vedtak om barnefordeling og samvær hos fylkesmann eller domstol, så vi kan ikke anslå om våre tall er høye eller lave sammenliknet med befolkningen for øvrig.

«Vanlig samvær», som vi nevnte innledningsvis, innebærer som regel det å være sammen med barnet en ettermiddag i uken, annenhver helg, 14 dager i sommerferien og jul eller påske. Selv om man avtaler «vanlig samvær», er det ofte nødvendig å avtale nærmere når og hvordan barnet skal hentes og bringes tilbake, hva som menes med julesamvær og lignende. På dette området må foreldrene selv komme fram til en avtale som passer deres barn og deres familiesituasjon.

Tabell 4.3 Samværsfedrene med skriftlig eller muntlig avtale, etter hvilken samværsordning som er avtalt for barnet.

	Prosent
Vanlig samværsordning	59
Mer enn vanlig samværsordning	29
Mindre enn vanlig samværsordning	12
Sum	100

N=340

Vanlig samvær, slik Barneloven definerer det, er mest utbredt. Nesten 60 prosent av samværsfedrene som har en avtale, har avtalt vanlig samvær. Det er likevel verdt å merke seg at 29 prosent har avtalt mer enn vanlig samvær. Dette er mer enn dobbelt så mange som de 12 prosentene som har avtalt mindre enn vanlig samvær med barnet. Ser vi på sammenhengen mellom avtalen som er inngått og hvordan avtalen ble inngått, finner vi at fylkes-

mannen er mest tilbøyelig til å gjøre vedtak om vanlig samvær. 74 prosent av de avgjørelsene som er tatt hos fylkesmannen har endt i vanlig samvær, mot 58 prosent av de private avtalene og 61 prosent av domstolsvedtakene (tabellen er ikke vist). Fylkesmannen er minst tilbøyelig til å vedta mer enn vanlig samvær – 21 prosent av vedtakene hos fylkesmannen har vært om mer enn vanlig samvær, mot 30 prosent av private avtaler og domstolsavgjørelser.

Når var siste kontakt?

Så langt har vi sett på de juridiske sidene ved samværet. Nå skal vi gå videre til å se på hvordan samværet fungerer i praksis. En av de vanligste forestillingene om fedre etter samlivsbrudd er at de mister kontakten med barna sine, at de rett og slett ikke har samvær. Representanter for samværsforeldrene presenterer dette som overgrep som begås mot både forelder og barn – de nektes samvær av en allmektig mor, og får intet vern om sine rettigheter fra samfunnet. Et motstridende bilde målbæres sjeldnere offentlig, men er likevel utbredt: fedrene har ikke samvær fordi de ikke gidder. De blir opptatt med kompiser og nye damer, og har ikke interesse av å bruke tid på barnepass. I så fall har de ikke «mistet» kontakten, men snarere avbrutt den – eller kontakt har aldri vært etablert. Foreløpig skal vi ikke gå inn på spørsmålet om «mistet» versus «avbrutt» – la oss begynne med å se på hvilken kontakt fedrene faktisk har med sine barn. Tabell 4.4 viser hvor lenge det er siden sist faren traff barnet de er samværsfar for (der fedrene har flere barn, viser tabellen data for det *ynge* barnet).

Tabell 4.4 Fedrene etter hvor lenge det er siden de sist traff barnet.

	Prosent
Mindre enn en uke	57
Mindre enn en måned	20
1–3 måneder	6
3–6 måneder	5
Mellom 6 måneder og ett år	4
Mer enn ett år	6
Aldri truffet barnet	2
Sum	100

N=582

De aller fleste fedrene verken mister eller avbryter kontakten med barna. 57 prosent hadde hatt samvær siste uke før undersøkelsen ble gjennomført. Ser

vi på de som hadde samvær i løpet av siste måned, får vi med 77 prosent. Dette er mer enn tre-fjerdedeler av alle fedrene. De aktive fedrene med jevnlig samvær later dermed til å utgjøre en klar majoritet. Tar vi også med de som hadde samvær i løpet av de siste tre månedene, kommer vi opp i 83 prosent. 17 prosent av fedrene hadde ikke truffet barnet på tre måneder eller mer. For 4 prosent var det gått mer enn seks måneder, for nye 6 prosent var det gått mer enn et år. 2 prosent av utvalget hadde aldri truffet barnet. Disse 2 prosentene utgjøres i all hovedsak av menn som aldri har bodd sammen med moren til barnet, og også i stor grad av menn som sier at de ikke ønsket dette barnet⁴ (analysene er ikke vist).

Jensen og Clausen (1997b) rapporterte fra 1996 at 28 prosent av samværsforeldrene ikke hadde hatt samvær siste måned. I denne undersøkelsen var *barnet* enheten, og de oppgitte 28 prosentene utgjorde et gjennomsnitt av mødrenes og fedrenes opplysninger: 34 prosent av mødrene oppga at barnet ikke hadde vært sammen med far siste måned, mens 23 prosent av fedrene sa det samme. Vi har også 23 prosent av våre fedre som oppga at de ikke hadde samvær siste måned, men vi har ingen opplysninger fra mødrene å diskutere dette i forhold til. Hva skyldes det at mødre og fedre gir så sprikende opplysninger? En mulig årsak er at mor rett og slett ikke vet hvor ofte barnet er hos far, hvis barnet er stort nok til å regulere noe av dette selv. En annen mulig årsak er at mor «runder av nedover» for å framstille far som senere og/eller mindre involvert, mens far runder oppover for å vise at han er aktiv og engasjert. I en undersøkelse som denne kunne vi imidlertid like gjerne forvente at fedrene ville runde av *nedover* for å understreke hvor marginaliserte de blir, i håp om å signalisere et behov for styrking av fedres rettigheter ved samlivsbrudd. Så dette kan slå begge veier. Dette spriket mellom fedres og mødres inntrykk som er påvist i tidligere undersøkelser er verdt å huske, men siden vi altså ikke har spurt mødrene har vi ingen mulighet til å drøfte hvordan dette har påvirket våre data.

La oss se litt nærmere på de fedrene som ikke har truffet barna sine på tre måneder eller mer. Har ikke disse fedrene kontakt overhodet, eller kompenseres mangelen på personlige møter av andre måter å holde kontakten på? For å undersøke dette ble fedrene også spurt om de hadde andre typer kontakt enn besøkskontakt, som for eksempel per telefon eller brev/e-post. Den følgende tabellen viser en oversikt over de samværsfedrene som ikke hadde truffet barnet i løpet av de siste 3 månedene forut for undersøkelsen

⁴ Jfr. analysene i kapittel 5, om holdninger til bidragsbetaling.

etter hvorvidt de har hatt kontakt på andre måter. «Aldri» kategorien inkluderer også de som ikke har svart på spørsmålet.

Tabell 4.5. Fedre som ikke har truffet barnet på tre måneder eller mer, etter om de har hatt telefon- eller brevkontakt med barnet. Prosent.

	Telefon	Brev/e-post
Ofte	10	1
Av og til	19	8
Sjelden	27	14
Aldri	44	77
Sum	100	100

N=95

Bare 10 prosent av fedrene som ikke har truffet barnet siste måned, oppgir at de har hyppig telefonkontakt med barnet. Bare en prosent brevveksler (eller «mail-veksler») aktivt med barnet. 19 prosent snakker i telefonen av og til. 44 prosent snakker aldri med barnet på telefon, og 77 prosent oppgir at de aldri kommuniserer skriftlig. Den hyppige telefonkontakten til noen få av fedrene som ikke har truffet barna på tre måneder eller mer, reduserer andelen som later til å virkelig ha mistet eller avbrutt kontakten med barnet. I disse tilfellene er det kontakt. Men hovedinntrykket er at mangel på besøkskontakt i liten grad kompenseres av andre former for kontakt. En minoritet blant fedrene later altså til å ha mistet / avbrutt kontakten – eller aldri ha opprettet kontakt – med barnet. De treffer ikke barnet, og de kommuniserer heller ikke aktivt på andre måter.

Handler det så om «misting» eller «avbrudd» av kontakten? Vi ba de som ikke hadde samvær med barnet den siste måneden om å fortelle hva som var årsaken til dette⁵.

⁵ I spørreskjemaet ble fedrene bedt om å krysse av for alle årsakene som stemte for dem. I kodingen ble likevel bare ett svar registrert per skjema. Dette skyldtes en kommunikasjonssvikt mellom forskere og kodere, og har redusert verdien av denne variabelen. Når vi likevel velger å presentere variabelen, er det fordi tre svaralternativer peker seg så tydelig ut. Disse tre svaralternativene, eller en hvilken som helst kombinasjon av disse, har klart vært vanligst.

Tabell 4.6. Fedre som ikke har sett barnet siste måned, etter årsak.

	Prosent
Lang avstand	24
Jeg var syk	1
Barnet var sykt	1
Jeg var bortreist	5
Jeg hadde ikke penger til reise	20
Barnet ville ikke	7
Moren til barnet ville ikke	35
Jeg/min nye partner ville ikke	8
Sum	100

N=113

I tolkningen av disse resultatene er det viktig å minne om det forbeholdet vi tok i innledningen til dette kapitlet: vi har bare fedrenes versjoner, og dette er et av de spørsmålene der fedrenes svar tenderer til å avvike ganske mye fra mødrenes. Når 35 prosent av fedrene som ikke har truffet barnet siste måned oppgir at dette var fordi mødrene ikke ville, må vi altså holde dette klart i bakhodet. Vi vet ikke hva som egentlig har skjedd mellom foreldrene. De andre to årsakene som peker seg ut, er avstanden til barnet eller reiseutgifter i forbindelse med samværet. Disse tre forklaringene er ikke gjensidig utelukkende: lang avstand henger sammen med høye reiseutgifter, og begge deler kan henge sammen med et dårlig forhold til mor – hvis mor tar med seg barnet og flytter. Et dårlig forhold mellom foreldrene kan føre til at mor hindrer samværet – og det kan føre til at fedrene tillegger mødrene negative hensikter og tolker alt hun gjør som del av en strategi for å hindre samvær. Vi merker oss også at bare 8 prosent av fedrene som ikke hadde samvær siste måned oppgir at dette skjedde fordi de selv eller deres nye partner ikke ville. Fedrene formidler altså et inntrykk av at kontakten «mistes» som følge av ytre årsaker eller mors vrangvilje, heller enn avbrytes som følge av deres eget valg.

En mulig feilkilde i denne undersøkelsen er at datainnsamlingen foregikk i desember/januar – rundt jul. Julen er ofte en periode hvor samværsrutinene endres noe på grunn av julefeiring og reiser og opphold borte fra hjemmet i forbindelse med denne. Vi ba derfor fedrene om å svare på om samværet denne måneden tilsvarte en typisk måned.

Tabell 4.7. Fedre etter hvorvidt de oppgir at siste måneds samvær var typisk. Prosent.

	Prosent
Vanlig	75
Mindre enn vanlig	14
Mer enn vanlig	11
Sum	100

N=549

Omtrent 3 av 4 av samværsfedrene som har svart på dette spørsmålet oppgir at sist måned var en typisk måned med hensyn til samvær. Henholdsvis 14 og 11 prosent mener at de hadde mindre eller mer samvær enn vanlig i løpet måneden forut for datainnsamlingen. Dette er sannsynligvis ikke mye større variasjon enn det vi kunne funnet for en hvilken som helst tid av året. For de fleste er samværet nødt til å være noe fleksibelt, ettersom situasjonen til begge foreldre og barnet forandrer seg litt fra uke til uke.

Avstand til barnet, flytting og kostnader

Vi ser altså at 24 prosent av de som ikke hadde samvær siste måned mente at dette skjedde fordi det var for stor avstand mellom foreldrehjemmene. Hvor vanlig er det at foreldre som har barn sammen bor langt fra hverandre? Tabell 4.8 viser hvor lang reisetid fedrene har til barnets faste bopel.

Tabell 4.8 Samværsfedre etter reisetid til barnets faste bosted

	Prosent
Bor i samme nabolag	13
Mindre enn en 1/2 times reisetid	40
1/2 – 2 timers reisetid	24
2 – 6 timers reisetid	11
Mer enn 6 timers reisetid	13
Sum	101

N=573

Drøyt halvparten av samværsfedrene har mindre enn en halvtimes reiseveg til barnet sitt⁶: 13 prosent bor i samme nabolag slik at barnet selv kan gå mellom boligene, og 40 prosent bor en kort kjøretur (mindre enn ½ time med buss eller bil). Tar vi også med de som bor inntil to timers reisetid unna, får vi

⁶ Hvis samværsfedrene har mer enn ett barn de ikke bor sammen med vil disse resultatene gjelde det *ynge* av barna.

med 77 prosent av utvalget. Tre av fire samværsfedre bor altså i rimelig nærhet av sine barn. Omkring 24 prosent bor imidlertid så langt unna at reisetid og kostnader kan bli et problem, med mer enn to timers reisetid hver veg med buss eller bil. 13 prosent av fedrene bor mer enn 6 timers reise fra barnets faste bolig.

Som vi så i kapittel 3, har 87 prosent av samværsfedrene vært gift eller samboer med barnets mor. Av de resterende 13 prosent kan vi også regne med at flertallet har bodd i rimelig nærhet av hverandre på den tida de hadde et forhold. Lange avstander skyldes altså som regel at en av partene – eller begge – har flyttet på seg etter at forholdet gikk i oppløsning. Dette er et av de momentene som ofte trekkes fram i den offentlige debatten: at fedrene plasseres på sidelinja når mødrene tar med seg barnet og flytter til en annen kant av landet. Hvis mødrene ønsker å sabotere kontakten mellom far og barn, hevder kritikerne, kan hun neppe finne en bedre måte å gjøre det på. Rent juridisk har foreldre med daglig omsorg større beslutningsmyndighet når det gjelder avgjørelser for barnets helhetlige tilværelse, noe som blant annet innebærer at hun kan ta avgjørelser om flytting innenfor landets grenser. Samværsforeldre har rett til å uttale seg før en eventuell innenlands flytting, men kan ikke hindre flyttingen. På den andre siden er det ingen restriksjoner på samværsforeldrenes eventuelle flyttinger, her har forelderen med daglig omsorg heller ingen formell rett til å uttale seg.

Så hvor utbredt er problemet med at mødrene flytter med barnet? Tabell 4.9 viser andelen fedre som enten selv har flyttet fra den felles bokommunen, eller har opplevd at moren har gjort det. Vi har ikke spurt om flyttinger innen samme kommune fordi vi først og fremst er opptatt av flyttinger over større avstand. Dette er naturligvis et røft mål: man kan krysse ei kommunegrense om man flytter 500 meter, og man kan – i noen kommuner – flytte flere mil og fortsatt være innenfor samme kommune. Tabellen gir likevel et anslag på hvor vanlig slike flyttinger er.

Tabell 4.9. Samværsfedre etter hvorvidt de selv, moren eller begge har flyttet fra den felles bokommunen

	Prosent
Begge bor fortsatt i samme kommune	39
Samværsfaren flyttet	22
Moren flyttet	22
Begge flyttet	14
Har aldri bodd i samme kommune	3
Sum	100

N=579

I nær 40 prosent av tilfellene bor begge foreldrene fortsatt i samme kommune, og i 3 prosent av tilfellene har de aldri bodd i samme kommune. 58 prosent av fedrene oppgir at enten de selv har flyttet fra hjemkommunen, moren har flyttet, eller begge har flyttet. Dette indikerer en relativt omfattende flyttevirksomhet blant foreldre etter samlivsbrudd (og foreldre som ikke har etablert samliv), men det er like vanlig at faren flytter som at moren gjør det. Forestillingene om mødre som stikker av med barnet må balanseres av historiene om fedre som stikker av fra hele situasjonen – hvis man altså ønsker å framstille situasjonen i slike termer. Begge parter kan naturligvis ha fullstendig legitime grunner til å ønske å flytte på et eller annet tidspunkt etter samlivsbruddet.

Der foreldrehjemmene ligger langt fra hverandre må nødvendigvis enten samværsfaren eller barnet ut å reise for å kunne være sammen. I disse tilfellene er det spesielt viktig å avtale hvem som skal betale reiseutgiftene i forbindelse med samværet. Reglene om reisekostnader ved samvær ble innført i Barneloven fra 1. januar 2002. Før denne datoen fantes det ingen faste regler for betaling, og det er vel lite trolig at disse nye reglene har rukket å få noen betydning for fedrene i vårt utvalg. De nye reglene legger til grunn at det økonomiske forholdet mellom foreldrene i utgangspunktet er et privatrettslig forhold. Likevel heter det i loven at «*Reisekostnadane ved samvær skal delast mellom foreldra etter storleiken på inntektene deira der foreldra ikkje blir samde om noko anna*» (Lov om barn og foreldre, § 44b). Forholdsmessig deling av reisekostnadene er altså nå hovedregelen. Retningslinjene for beregning av utgifter til reise skal bygge på det samme inntektsbegrepet som ved barnebidrag etter fastsettelse av de nye barnebidragsreglene.

Drøyt hver tredje samværsfar i vårt utvalg har kostnader i forbindelse med samvær som er så små at hvem av foreldrene som betaler dette ikke spiller noen rolle (tabell ikke vist). Tabell 4.10 gir en oversikt over hvem som betaler reisekostnader ved samvær i de tilfellene der reisekostnadene er mer enn ubetydelige.

Tabell 4.10 Samværsfedrene med mer enn ubetydelige reisekostnader, etter hvem som betaler reisekostnadene

	Prosent
Faren betaler	73
Moren betaler	1
Foreldrene deler kostnadene	26
Sum	101

N=368

De aller fleste samværsfedrene som har reisekostnader knyttet til samværet betaler disse fullt ut selv. Dette gjelder 73 prosent. For noen vil dette være snakk om bussbilletter og noe utgifter til bensin, for andre kan det gjelde flybilletter eller lange togreiser. Reisekostnadene deles mellom foreldrene i 26 prosent av tilfellene, mens bare en prosent av fedrene oppgir at mødrene betaler fullt ut. For de av fedrene som har lang reiseavstand, men som likevel opprettholder samværet, kan altså kostnadene ved reiser bli en betydelig utgift. Etter hva de selv sier får de lite hjelp av mødrene – men igjen, her har vi ikke mødrenes versjon.

De nye reglene om deling av reisekostnadene vil innebære en radikal endring for mange. Til grunn for de nye reglene lå blant annet indignasjonen over at mødrene kunne flytte land og strand rundt med barnet, uten å ta noe ansvar for de økte reisekostnadene. Dette er nå endret. Men hvor står moren når faren flytter? Etter de nye reglene kan nå faren flytte – uten at noen har rett til å uttale seg – fra Vest-Agder til Finnmark, og forlange å opprettholde et omfattende samvær som moren skal være med å betale for. Kostnadene skal deles forholdsmessig ut fra foreldrenes inntekt, men 2000 kroner er likevel relativt mindre for en med høy inntekt enn 1000 kroner kan være for en som tjener lite. Resultatene ovenfor tyder på at i den grad flytting er et problem, skaper fedrene problemet like ofte som mødrene. Fedrene, som tidligere har båret det aller meste av reisekostnadene, har vunnet en rettighet på mødrenes bekostning gjennom de nye reglene. I neste omgang kan spørsmålet melde seg om hvilket vern mødre med lave inntekter kan gis, når barnas fedre velger å innrette seg på en slik måte at mødrene påføres store ekstrakostnader i forbindelse med hans samvær.

Omfanget av samværet: dager og netter

Så langt har vi sett på de juridiske og praktiske rammene omkring samvær: avtaler, avstand, kostnader. I dette avsnittet skal vi konsentrere oss om omfanget av samværet og variasjoner i dette. Fedrene ble bedt om å anslå hvor mange dager og netter de hadde hatt samvær med barnet i løpet av måneden forut for undersøkelsen. Her blir en ettermiddag etter skole eller barnehage regnet som en dag. Gjennomsnittet for alle fedre ligger på snaut sju dager og fem netter i måneden, noe som tilsvarer en «vanlig» samværsordning – det viser seg altså at samværspraksisen målt ved gjennomsnitt tilsvarer «vanlig» samvær. Tabell 4.11 viser antallet dager og netter samværsfaren tilbrakte med barnet sitt for (yngste) barn i ulike aldersgrupper.

Tabell 4.11 Fedrenes gjennomsnittlige antall dager og netter med samvær, etter yngste barns alder.

Yngste barns alder	Antall	Antall dager	Antall netter
Under 3 år	49	9,5	5,0
3–7 år	112	8,3	6,2
8–11 år	159	7,1	5,4
12–15 år	142	6,0	4,2
16–19 år	103	4,5	3,0
Sum	565	6,8	4,8

Vi ser at fedrene med de yngste barna har det høyeste samværet målt i antall dager (9,3 dager), men det viser seg at barna i denne aldersgruppen sjeldnere overnatter hos samværsfaren (5 netter). For aldersgruppen 3–7 år går det gjennomsnittlige antall dager med samvær noe ned (8,3), mens antall overnattinger øker med gjennomsnittlig en natt. Vi kan kanskje regne med at barn som er i denne aldersgruppen lettere kan tilpasse seg mer langvarige besøk. Når barnet kommer i skolealder, kommer skolens og venners krav sterkere inn i bildet. Samværsfedre som har barn i alderen 8–11 år har i gjennomsnitt samvær drøyt 7 dager i måneden mens dette synker til 6 dager for barn i aldersgruppen 12–15 år. Fedre som har barn i den eldste aldersgruppen har i gjennomsnitt minst samvær med sine barn (4,5 dager).

Kari Jevne (1998), i sin kvalitative studie av samværsfedre, fant at en del fedre kvier seg for å fjerne barna fra nabolaget de bor i. Enkelte fedre som hadde vanlig samvær, det vil si samvær på en av ukedagene, opplevde også at barna ble stresset av å skulle fraktes fram og tilbake til far på en ettermiddag (jfr. Jevne 1998:66ff). Dette kan være en forklaring på hvorfor samværet i vår undersøkelse synker gradvis med barnets alder. Det kan også være andre forhold som har betydning for et slikt mønster. Ett forhold kan være at foreldre legger større vekt på samvær for de små barna, mens eldre barn, da særlig de eldste, i større grad lever sitt eget liv. Barn i de eldre aldersgruppene styrer mer selv hva de vil bruke tiden sin til, og de har sine egne livsprosjekter med skole, venner, kjæreste og fritidsaktiviteter som gjerne kan komme i konflikt med tid brukt sammen med foreldre – enten foreldrene bor sammen eller ikke. Det kan også være tid siden bruddet som slår ut: jo lengre foreldrene har vært fra hverandre, jo eldre blir barna.

Det at tid siden bruddet kan virke inn på omfanget av samværet understreker at det ikke bare er trekk ved barnet, så som alder, som styrer omfanget av samværet. Tabell 4.12 viser gjennomsnittlig antall samværsdager etter utvalgte trekk ved faren, ved moren, og ved forholdet mellom mor og far.

Tabell 4.12. Gjennomsnittlig antall samværsdager i måneden etter trekk ved foreldrene og forholdet mellom foreldrene.

	N=	Antall dager
Trekk ved farens sosioøkonomiske situasjon		
<i>Fedrenes alder</i>		
29 og yngre	57	9,6
30–34	90	6,2
35–39	143	6,5
40–44	130	6,8
45– 49	83	6,2
50 og eldre	53	6,5
<i>Utdanning</i>		
ungdomsskole	119	7,2
fagbrev	210	6,8
gymnas	59	6,4
opp til 4 år	92	6,1
4 år +	50	6,9
annen	22	5,3
<i>Syssetsetting</i>		
arbeid, heltid	409	6,9
arbeid, deltid	24	6,8
utdanning	18	7,4
arbeidssøkende	27	6,2
trygdet	53	6,7
annet	32	5,4
<i>Inntekt</i>		
under 100.000	39	5,7
100–150.000	46	6,8
150–200.000	53	7,2
200–250.000	126	6,4
250–300.000	103	7,4
300–350.000	75	7,3
350–450.000	47	6,9
450.000 +	38	7,2
Trekk ved foreldrenes nåværende familiesituasjon		
<i>Om far bor sammen med andre</i>		
Bor alene	235	8,2
Bor sammen med andre	323	5,8
<i>Hvem samværsfaren bor sammen med nå</i>		
Ny ektefelle	59	5,0
Ny samboer	93	6,3
Egne barn fra tidligere forhold (ikke samværsbarn)	12	7,5
Ny ektefelle/samboer og hennes barn fra tidligere forhold	32	7,6
Ny ektefelle/samboer og felles barn	102	4,9
<i>Om mor bor med ny partner</i>		
Ja	326	5,7
Nei	188	9,3
Vet ikke	46	4,3
<i>forts. neste side:</i>		

tabell 4.12. forts.:

	N=	Antall dager
Trekk ved forholdet mellom foreldrene		
<i>Tidligere samlivsstatus</i>		
Gift	260	7,2
Samboende	227	6,7
Enslig	71	5,2
<i>Hvor lenge siden brudd</i>		
mindre enn 1 år	33	9,5
1–2 år	47	9,7
2–3 år	48	6,7
3 år +	372	6,4
<i>Hvem ønsket å avslutte forholdet</i>		
Samværsfaren	117	6,0
Moren til barnet	240	6,9
Begge	196	7,3
<i>Avstand mellom foreldrehjemmene</i>		
Samme nabolag	71	10,7
Mindre enn en halv times reisetid	218	8,8
½ – to timers reisetid	138	5,5
2–6 timers reisetid	58	3,8
Mer enn seks timers reisetid	69	1,8

Antall samværsdager i måneden varierer lite med fars alder. Den eneste gruppa som skiller seg ut er fedrene under 30 år, som har klart mer samvær i gjennomsnitt enn de eldre fedrene. Dette kan være en effekt av at unge fedre gjerne har små barn, og små barn har mer samvær. Det kan også ha å gjøre med at flere i denne aldersgruppa er under utdanning, og følgelig kanskje har mer fleksible arbeidsdager enn eldre fedre som oftere er i full jobb. Vi ser også at fedre som er under utdanning har noe mer samvær enn fedre som beskjeftiger seg med andre typer hovedaktivitet. Forskjellene mellom fedre etter hovedaktivitet, og også etter utdanning og inntekt, er imidlertid meget små. Dette står i motsetning til funnene til Jensen og Clausen (1997b:27), som fant at utdanning og inntekt var blant de faktorene som påvirket omfanget av samvær, på den måten at høyere utdanning og inntekt ga mer samvær. En grunn til at vi ikke finner dette, kan være at vi har lite spredning på begge variablene. Vi har en overvekt av fedre med bare ungdomsskole eller fagbrev, og fedre med inntekter rundt gjennomsnittet eller litt under. Det kan derfor være at vi ikke fanger opp variasjonen på disse variablene.

Vi finner derimot en klar sammenheng mellom gjennomsnittlig antall samværsdager og foreldrenes tidligere samlivsstatus, noe som er i overensstemmelse med Jensen og Clausens funn (1997b:29). De som var gift eller

samboende med moren til barnet før bruddet har i gjennomsnitt om lag sju dager med samvær i måneden (tidligere samboere noe mindre enn tidligere gifte), mens de som verken var gift eller samboende før bruddet har snaut fem dager med samvær i måneden i gjennomsnitt. Dette kan ha sammenheng med båndet mellom foreldrene – foreldrenes tidligere samlivsstatus kan ha sammenheng med hvor godt deres forhold var og er. Foreldre som har vært gifte eller samboende har hatt langvarige og seriøse forhold, mens forholdet mellom de som aldri har bodd sammen kan ha vært høyst flyktig. Men forskjellen kan også bunne i forholdet mellom far og barn: fedre som har bodd sammen med barnets mor har sannsynligvis også bodd sammen med barnet.

For de aller fleste av samværsfedrene i vårt utvalg har det gått mer enn tre år siden bruddet med moren til barnet. Den enkle fordelingen på gjennomsnittlig samvær viser at antall samværsdager synker med tid siden bruddet. Der hvor ønsket om å avslutte forholdet lå både hos samværsfaren og moren til barnet, altså der det har vært enighet eller i hvert fall forståelse hos begge foreldrene for at forholdet burde avsluttes, finner vi de fedrene med mest samvær målt i gjennomsnittlig antall dager siste måned. Dette kan ha å gjøre med at samarbeidet er godt mellom foreldrene, og at bruddprosessen har vært noenlunde synkronisert hos de to slik at ingen føler seg forlatt eller helt uforberedt. I de tilfellene hvor ønsket om å avslutte forholdet har ligget hos moren har fedrene også relativt mye samvær. Til sammenligning finner vi minst samvær blant de fedrene som selv har ønsket å avslutte forholdet til moren. Det er også i denne kategorien vi finner de fedrene som aldri har hatt et stabilt forhold til moren i form av samboer- eller ekteskap og kanskje dermed et mindre stabilt utgangspunkt for samvær med barnet.

Drøyt 40 prosent av fedrene i vårt utvalg bor alene, mens resten bor sammen med andre. Disse andre kan være ny partner, enten samboer eller ektefelle, det kan være egne barn, den nye partnerens barn, eller også egne foreldre eller andre voksne. Nye familieforhold og konstellasjoner later til å ha mye å si for hvor mye tid samværsfedrene tilbringer med barna. De av fedrene som bor alene har betydelig mer samvær enn de av fedrene som bor sammen med andre. Fedrene som bor alene har i gjennomsnitt drøyt åtte dager med samvær i måneden sammenlignet med snaut seks dager blant samværsfedre som bor sammen med andre. Av tabell 4.12 ser vi at også hvem fedrene bor sammen med på intervjudtidspunktet gir utslag på samværet. For samværsfedrene som har giftet seg på nytt eller fått barn med ny partner, finner vi mindre samvær enn for fedre i andre nye familie- og samlivskonstellasjoner. Vi ser altså at det å etablere seg på nytt med en ny

ektefelle eller samboer virker inn på hvor mye tid fedrene er sammen med tidligere barn, og at å få egne barn med ny partner er svært avgjørende for omfanget av samværet. Der fedrene bor sammen med egne barn fra tidligere forhold eller med barn fra den nye partnerens tidligere forhold, opprettholdes samværet med de barna de er bidragspliktige for i mye større grad.

Også morens samlivssituasjon virker inn på samværsfedrenes samvær. Omtrent 60 prosent av mødrene bor nå sammen med en ny partner. I de tilfellene hvor moren ikke bor sammen med en ny partner har barna betydelig mer samvær med samværsfaren enn i de tilfellene hvor moren bor sammen med ny partner. Den aller tyngste variabelen som avgjør det gjennomsnittlige omfanget av samvær, er likevel avstanden mellom foreldrehjemmene. Der foreldrene bor i samme nabolag, har fedrene samvær i nesten 11 dager per måned i gjennomsnitt – mer enn en tredjedel av tida. Dette faller til knapt ni dager når reisetida kommer opp mot $\frac{1}{2}$ time, og helt ned til under to dager per måned i gjennomsnitt for de som bor mer enn seks timers reisetid unna. Trekk ved begge foreldres situasjon og forholdet mellom foreldrene influerer på omfanget av samvær, men reiseavstanden setter de virkelige rammene.

Så langt har vi funnet en del variable som hver for seg har innvirkning på antallet samværsdager. Men mange av disse forholdene henger sammen – for eksempel henger tiden som er gått siden bruddet klart sammen med både barnets alder og sjansen for at en eller begge foreldre har etablert seg på nytt. Det kan derfor hende at effekten vi ser av tid siden bruddet egentlig bare speiler det at barnet blir eldre, eller at effekten av det å etablere seg på nytt egentlig bare speiler tiden som er gått siden bruddet. Tar vi alle de aktuelle variablene inn i en multivariat analyse, kan vi kontrollere effekten av hver av disse for effekten av andre uavhengige variable. Vi har derfor gjort en regresjonsanalyse med antall samværsdager som avhengig variabel (lineær regresjon, vedlegg A). I denne analysen finner vi at de sentrale faktorene som står seg i en slik test er barnets alder, hvorvidt mor har etablert seg på nytt, og – aller mest – avstanden mellom foreldrehjemmene. Eldre barn har altså mindre samvær, det er mindre samvær der mor har etablert seg med ny parter, og også der det er stor avstand mellom foreldrehjemmene. Tiden som er gått siden bruddet har ingen selvstendig effekt når vi kontrollerer for barnets alder og foreldrenes eventuelle nyetablering, det har heller ikke spørsmålet om hvem som initierte bruddet. Avstanden mellom foreldrehjemmene har derimot en svært sterk effekt, og det å kontrollere for dette øker også kraftig modellens forklaringskraft (R^2). Dette styrker den konklusjonen vi trakk etter å ha sett på de bivariate sammenhengene.

Hva gjør far og barn sammen?

Vi har nå sett på forhold som virker inn på omfanget av fedrenes samvær med sine barn. I det følgende vil vi undersøke nærmere innholdet i dette samværet. Hva foregår når far og barn er sammen? Et ganske vanlig bilde av samværsfedrene i samværsituasjonen har vært bildet av faren som en slags blanding mellom julenissen og en lekeonkel (Jevne 1998) – en far som sentrerer samværet med barnet sitt rundt gaver, kos og fritid uten å sette krav til barnet eller inkludere barnet i eget, eller seg i barnets, hverdagsliv. Hva slags bilde presenterer våre respondenter?

I vår undersøkelse ble samværsfedrene bedt om å svare på hva de gjorde sammen i løpet av den siste samværsperioden. På denne måten kan vi danne oss et bilde av hvilke aktiviteter som er framtrædende i samværet, om det er praktiske aspekter som husarbeid eller om det mer fritidsrettede eller sosiale aktiviteter. Tabell 4.13 presenterer resultatene fra dette spørsmålet.

Tabell 4.13. Fedre etter hva de gjorde sammen med barnet under siste samvær.

Type aktivitet	Prosent
Så på TV/Video sammen	67
Gikk på handletur	57
Lagde mat / gjorde annet husarbeid	53
Gikk tur sammen	46
Lekte	45
Spilte dataspill eller surfet på internett	27
Leste for barnet	26
Hjalp barnet med lekser	19
Gikk på kino	18
Drev med idrett	14

Når samværsfedrene tenker tilbake på den siste samværsperioden med barnet sitt er det det å se på TV eller video sammen som oftest er nevnt. Snaut 70 prosent av samværsfedrene så TV eller video sammen med barnet sitt i løpet av den siste samværsperioden. Det er også vanlig at fedrene reiser på handletur eller gjør husarbeid sammen med barnet. Hva slags aktiviteter som er aktuelle ved samvær vil være helt avhengig av barnets alder. Vi må regne med at aktiviteter som det å gjøre lekser eller holde på med idrett sammen stort sett gjelder for de eldste av barna, mens leking stort sett er forbeholdt de yngste. Som vist tidligere i rapporten har flertallet av samværsfedrene en vanlig samværsordning, altså samvær en gang i uka og annenhver helg. En slik samværsordning vil medføre at det aller meste av samværstiden vil være

lagt til helgene, noe som kan ha en innvirkning på hva slags aktiviteter faren gjør sammen med barnet. Mye av samværet vil derfor typisk dreie seg om fritidsaktiviteter eller å slappe av med TV-titting.

Når dette er sagt, er det likevel verdt å påpeke at det var disse aktivitetene som var listet opp i spørreskjemaet. Blant svaralternativene som manglet, var besøk på restaurant/pizzabar/hamburgerbar, utflukt til fornøylesparker, og andre mer ekstraordinære «kjøpte aktiviteter». Sånn sett har vi fått de svarene vi har bedt om. Det er likevel verdt å merke seg at aktiviteter som dataspill og kino kom langt ned på lista over hva fedre har gjort sammen med barna, og at felles handling og husarbeid fremheves av flere enn de som nevner lek og idrett. Dette er i overensstemmelse med inntrykket som formidles hos Jevne (1998),

[vi ser også at] fedrene i større grad enn forventet kombinerer samværet med barna med mer rutinepregede handlinger og husarbeid... Dette gjør at vi i samværsfedrenes barneomsorg finner trekk vi vanligvis forbinder med kjernefamilien og menn generelt, men også finner elementer vi tradisjonelt forbinder med kvinnelig barneomsorg. (Jevne 1998:44).

Andre studier av samværsfedre og par etter skilsmisse viser at den forelderen som har samvær ofte også inkluderer andre personer i samværet (Jevne 1998, Moxnes, Dalseng Haugen og Holter 1999, Christoffersen 1996). Vanligvis gjelder dette nær familie. Moxnes et al. (1999:31) finner i sin studie at det bare er tre prosent av barna som ikke hadde kontakt med morens foreldre og fem prosent som ikke hadde kontakt med farens foreldre etter skilsmissen. Fedre som inkluderer barnas venner når de er sammen, åpner for at barna driver med egne aktiviteter innenfor rammene av samværet med far – noe som kan være med på å normalisere samværsituasjonen. Dette er selvfølgelig avhengig av at dette er praktisk gjennomførbart ved blant annet at reiseavstanden ikke er for lang, og det vil variere med barnets alder.

I spørreskjemaet ville vi at fedrene skulle sette et kryss per linje. Hvis de hadde kjæreste, men ikke involverte henne i samværet, skulle de krysse av for «aldri», hvis de ikke hadde kjæreste skulle de krysse «ikke aktuelt». Det store frafallet tyder på at dette ikke helt har fungert: de fleste av de som ikke har ny familie har bare hoppet over denne linja og gått rett på spørsmålet om besteforeldre og andre slektninger, det samme har de som ikke har kjæreste gjort. Vi kan likevel lese noen hovedtendenser ut av tabellen. De fleste som

Tabell 4.14 Fedre etter hvorvidt de og barnet som regel, av og til, sjelden eller aldri er sammen med andre familiemedlemmer eller venner under samværet.

	Antall svar	Som regel	Av og til	Sjelden	Aldri	Ikke aktuelt
Min familie (ny ektefelle, andre barn)	432	65	9	3	4	19
Kjæresten min (ikke samboer/ ektefelle)	223	15	15	5	9	56
Besteforeldre	408	31	45	11	5	9
Slektninger	374	18	46	25	4	7
Mine venner	389	17	49	27	4	4
Barnets venner	385	26	40	22	5	8

har etablert ny familie har samvær med barnet innenfor denne nye familien, som rimelig kan være. Andre som svært ofte involveres, er besteforeldre. I denne undersøkelsen har vi ingen opplysninger om dette er farens eller morens foreldre, men det er sannsynlig at det stort sett dreier seg om farens egne foreldre. Andre slektninger og farens venner kommer også ofte inn i bildet under samværet, det samme gjør barnas venner. Alt i alt formidler disse to tabellene at samværet er preget av hverdagsaktiviteter i samspill med andre mennesker.

Ønsker de mer samvær?

Vi har nå sett på ulike aspekter ved samværsfedrenes samvær med barn de ikke bor sammen med til daglig; både samværsavtaler, omfanget på samvær og innholdet i samværet. I det følgende vil vi undersøke hvorvidt fedrene er fornøyd med omfanget av samvær, om de tror barnet er fornøyd med omfanget av samvær og hvilken oppfatning fedrene har om hva slags omsorgsløsning som er til barnets beste.

Tabell 4.15. Fedre etter om de er fornøyd med omfanget av samværet eller ikke.

	Prosent
Fornøyd med samvær	38
Skulle gjerne hatt mer samvær	62
Sum	100

N=569

Tabell 4.15 viser fedrene etter hvorvidt de er fornøyd med omfanget av samværet slik det praktiseres i dag, eller om de gjerne skulle hatt mer eller mindre samvær. Spørreskjemaet åpnet for at fedrene kunne svare at de ønsket

mindre samvær enn det de faktisk har, men for dette svaralternativet er det ikke registrert noen svar. Omtrent 40 prosent av fedrene i denne undersøkelsen er fornøyd med omfanget av samværet slik det fungerer i dag, mens 60 prosent gjerne skulle hatt mer samvær med barna sine. Det er altså en betydelig andel samværsfedre som gjerne skulle hatt mer.

Det er særlig fedrene som har en samværsavtale som innebærer mindre enn vanlig samvær som gjerne skulle hatt mer samvær. Bare 20 prosent av disse er fornøyd med omfanget av samværet. Av de som har en samværsavtale som omfatter vanlig eller mer enn vanlig samvær er henholdsvis 41 prosent og 55 prosent fornøyd med omfanget (tabell ikke vist). Som vi så tidligere i dette kapitlet, var det en sterk sammenheng mellom geografisk avstand til barnet og omfanget av samvær. Det er derfor ikke overraskende at vi også finner den største andelen av samværsfedre som gjerne skulle hatt mer samvær blant de som har lengst reiseveg til barn de ikke bor sammen med til daglig (tabell ikke vist).

I undersøkelsen ble fedrene også bedt å vurdere om de trodde barnet selv ville hatt mer samvær. Svarfordelingen på dette spørsmålet er vist i tabell 4.16.

Tabell 4.16. Fedrenes etter om de tror at barnet ønsker mer samvær. Prosent.

	Prosent
Tror barnet ville ønsket mer samvær	70
Tror barnet ikke ville ønsket mer samvær	7
Vet ikke	23
Sum	100

N=576

Hele sju av ti fedre tror at barnet ville ønsket mer samvær med dem, mens i underkant av hver tiende ikke tror at barnet ønsker dette. 23 prosent ønsker ikke å gjette hva barnet mener om denne saken. Det er særlig fedre med små barn som svarer at de tror barnet gjerne skulle hatt mer samvær: 76 prosent av de med barn under 11 år sier dette, mot 69 prosent av de med barn i alderen 12–15 og 54 prosent av dem med barn mellom 16 og 19. De som har eldre barn er også mindre villige til å gjette hva barnet ønsker, og svarer oftere at de ikke vet (tabellen er ikke vist).

Tabell 4.17. Fedrene etter hvilken omsorgsløsning de mener ville vært best for barnet*. Prosent.

	Prosent
Best at barnet bor fast hos moren	41
Best at barnet bor fast hos samværsfaren	12
Best med delt omsorg	47
Sum	100

*Yngste barn

N=560

Endelig spurte vi fedrene om hvilken omsorgsløsning de mente ville være best for deres barn. Nesten halvparten av fedrene har da svart at delt omsorg, altså at barnet bodde halve tida hos hver av foreldrene, ville vært det beste for barnet. Vi finner også at drøyt 40 prosent av samværsfedrene opplever at det er best at barnet bor fast hos moren, slik barnet jo faktisk gjør. Bare 12 prosent av fedrene i vårt utvalg mener at den beste løsningen for barnet ville være at barnet bodde fast hos ham. At en betydelig andel av de som har mer enn to timers reiseveg mellom foreldreboligene, inkludert 38 prosent av de med reiseveg på mer enn 6 timer mener at delt omsorg ville vært «best for barnet», indikerer imidlertid at denne svarfordelingen er særdeles idealistisk og noe preget av ønsketenkning (tabellen er ikke vist).

Forholdet til barnas mor

Fedrenes oppfatning av situasjonen som samværsfedre kan tenkes å ha en sammenheng med forholdet til barnets mor, og også med selve bruddet som førte til at han nå er samværsfar. Samarbeidet om barna påvirkes også av forholdet mellom foreldrene, derfor tar vi opp noen sider ved dette her. I denne undersøkelsen får vi ikke vite noe om forholdet mellom foreldrene, men vi har noe informasjon om hvordan fedrene vil beskrive moren til barna og sitt forhold til henne.

Forskning, også i Norge, har vist at det oftest er kvinnene som initierer separasjonen (Thuen 1997, Moxnes og Dalseng Haugen 1998). Et resultat av dette kan være at fedrene opplever at de ikke har hatt noe særlig å si i forkant av og under bruddet. Dette fenomenet, hvor en av foreldrene opplever tapet, ikke bare av en partner, men også av barn – og det at de har hatt liten innvirkning på avgjørelsen i forkant av bruddet med barnets mor – er et relativt nytt fenomen for menn. Opp gjennom store deler av forrige århundre var det vanligere at det var faren som forlot moren og barna, som gjerne fikk økonomiske og sosiale problemer i forbindelse med sin nye livssituasjon.

Endringer i det sosiale velferdssystemet har betydd at mødre ikke lenger er like økonomisk avhengig av menn slik at det er lettere for kvinner å bryte ulykkelige eller på andre måter utilfredsstillende forhold. I denne situasjonen vil det nå oftere enn tidligere være slik at menn blir forlatt av kvinner, som ofte også tar med seg deres felles barn.

Tabell 4.18 Hvem som ønsket å avslutte forholdet etter tidligere samlivsstatus. Prosent.

Hvem ønsket å avslutte forholdet	Gift	Samboende	Ikke i samliv	Alle
Faren	22	18	33	22
Moren	45	46	24	43
Begge	33	36	43	36
Sum	100	100	100	101

N=563

Av tabell 4.18 ser vi at i 43 prosent av tilfellene oppgir fedrene at det var kvinnen som ønsket å avslutte forholdet, mens beslutningen om å avslutte forholdet ble tatt i fellesskap i 36 prosent av tilfellene. Et klart mindretall – 22 prosent – av samværsfedrene opplever at det var deres beslutning alene. I vårt utvalg er det altså omtrent dobbelt så mange menn som opplever at det var kvinnen som tok beslutningen om å avslutte forholdet alene, som det er menn som opplever å selv være den som tok beslutningen. Særlig i de tilfellene hvor samværsfaren har vært gift eller samboende med moren til barnet er det kvinnen som har ønsket å avslutte forholdet. Der de aldri har bodd sammen er det som regel enighet om ikke å holde sammen, eller det er mennene som bryter ut av forholdet.

Det å avslutte et ekteskap eller samboerskap, særlig hvis forholdet har vært langvarig, er en helt annen beslutningssituasjon enn å avslutte et kortere forhold der partene aldri har bodd sammen. Når jenta i et kjærestepar som ikke har flyttet sammen blir gravid, får forholdet åpenbart en helt ny dimensjon: nå skal de bli foreldre sammen. Plutselig er det alvor. For noen menn er dette marerittet. For andre er det uventet, overveldende, men likevel gledelig. I denne situasjonen må paret avgjøre hvordan de skal organisere livet framover, aller mest må de bestemme om de har så mye å bygge på at de ønsker å leve sammen og oppdra barnet under samme tak. Forholdet settes på en akutt prøve. Når barnet kommer, tenker vi oss at de fleste enten har flyttet sammen eller har umiddelbare planer om å gjøre det, eller de har skilt lag. Nesten halvparten av fedrene vi har spurt – 43 prosent – har i denne situasjonen blitt enige med kjæresten om at det er best å avslutte kjæreste-forholdet. En tredjedel har gått fra den gravide kjæresten mot hennes ønske,

mens en fjerdedel er blitt vraket av henne. Disse parenes beslutningssituasjon er svært spesiell. Situasjonen er annerledes for par som bor sammen. Da er det ikke snakk om å ta en beslutning i en akutt situasjon, men om samspill og prosesser over lang tid. Disse prosessene er svært individuelle, og det er ingen grunn til å anta at partene skal oppleve dette likt. Derfor er det ikke overraskende at mønsteret er ulikt for gifte/samboende og de som aldri har levd i samliv.

I en studie av opplevd kontroll over skilsmisseprosessen finner Bay og Bracer (1990) at

Nonresident fathers who perceive that they had no input into, or control over, the separation process often experience high level of distress which [are] found to be significantly and positively associated with parental conflict following separation.

Risikoen for store konflikter mellom foreldrene etter bruddet kan altså henge sammen med faktorer omkring selve bruddet, der fedre som opplever at moren forlater ham kan antas å ha et mer negativt forhold til henne. Sammenhengen mellom hvorvidt faren beskriver forholdet til moren som vennskapelig eller ikke etter hvem som tok avgjørelsen, er vist i tabell 4.19.

Tabell 4.19 Fedre der han, hun eller begge ønsket å avslutte forholdet etter hvorvidt de har et vennskapelig forhold til moren nå. Prosent.

	Vennskapelig	Ikke vennskapelig	
Samværsfaren	56	44	100
Moren	67	33	100
Begge	67	33	100

N=557

I de tilfellene der det var samværsfaren som ønsket å avslutte forholdet til barnets mor er det noe oftere et ikke-vennskapelig forhold enn i de tilfellene der de var sammen om å ønske å avslutte forholdet eller der ønsket lå hos moren. Hypotesen til Bay and Bracer stemmer altså ikke for vårt utvalg: det er de fedrene som har valgt å gå som oftest har et dårlig forhold til moren. Dette kan ha å gjøre med grunnene til at han valgte å gå i første omgang, eller det kan være mødre som har begynt å gjøre seg vanskelige som straff for at han gikk fra dem. Sannsynligvis har dette å gjøre med det tidligere forholdet mellom foreldrene: vi har sett at fedrene oftere er de som tar initiativ til brudd når foreldrene ikke har bodd sammen, og analysen viser at det er disse forholdene som oftest ender i et ikke vennskapelig forhold mellom foreldrene (tabellen er ikke vist). Det å ikke leve i samliv når

graviditeten inntreffer innebærer både at han oftere går, og at bruddet oftere ender i et dårlig forhold mellom foreldrene.

Ovenfor var vi inne på spørsmålet om hva som skjer når kontakten mellom fedre og barn minker, og i de tilfellene der far og barn aldri etablerer noen særlig kontakt. Handler dette om maktesløse fedre som «mister» barna som følge av ytre forhold – mest opplagt mors vrangvilje – eller dreier det seg snarere om fedre som selv trekker seg unna og prioriterer andre interesser framfor barna? Tidligere i dette kapitlet (tabell 4.6) fant vi at den mest utbredte grunnen fedrene oppgav for ikke å ha vært sammen med barnet sitt i måneden forut for undersøkelsen, var at moren til barnet ikke ønsket det, og at svært få fortalte at dette skjedde fordi de selv ikke ønsket kontakt. De som ikke hadde hatt samvær siste måned er likevel en minoritet. Hvordan opplever fedrene generelt mødrenes holdning til samvær? Dette er vist i tabell 4.20.

Tabell 4.20. Samværsfedre etter hvor hyppig de opplever at barnets mor gjør samværet vanskelig. Prosent.

	Prosent
Ofte	20
Av og til	23
Sjelden	24
Aldri	33
Sum	100

N=571

33 prosent oppgir at de aldri opplever at barnets mor gjør samværet vanskelig. 24 prosent mener at dette er noe som sjelden skjer. Til sammen har vi altså 57 prosent som i all hovedsak opplever barnets mor som samarbeidsvillig. 23 prosent svarer at moren gjør samværet vanskelig av og til, mens 20 prosent sier at dette er noe som skjer ofte. Det er vanskelig å vite hva som ligger bak dette tallet, og det er viktig å understreke at dette er fedrenes tolkning av situasjonen. De tillegger moren dette motivet – at hun saboterer samværet, underforstått med hensikt – men det er vanskelig å gjette hva som egentlig skjer. Mor kan gjøre ting som faktisk vanskeliggjør samvær – flytting er det mest opplagte eksemplet – uten at dette er hennes hensikt. Flyttingen kan være begrunnet av helt legitime hensyn. Eller det kan være barnet som motsetter seg samvær, av en eller annen grunn, og far er misfornøyd med at mor ikke legger skikkelig press på ungen. En tredje mulighet er at far har et opplegg klart for samvær som passer med hans arbeids- og livssituasjon, og oppfatter det som at mor vanskeliggjør samværet hvis hun

ikke uten videre vil gå med på hans premisser. Disse tallene forteller lite om hva norske mødre med daglig omsorg faktisk gjør og ønsker, men de gir et bilde av hvordan fedrene opplever det. 43 prosent som sier at moren «ofte» eller «av og til» vanskeliggjør samværet, indikerer relativt omfattende samarbeidsproblemer. Mener mange av fedrene rett og slett at moren ikke er særlig godt skikket til å være mor? Hvorvidt de mener at mor gjør en god jobb med å ta seg av barna, er vist i tabell 4.21.

Tabell 4.21. Samværsfedre etter hvorvidt de mener mor gjør en god jobb med å ta seg av barna eller barnet. Prosent.

	Prosent
Svært god	25
Ganske god	34
Verken god eller dårlig	18
Ganske dårlig	8
Svært dårlig	6
Vet ikke	9
Sum	100

N=578

Denne tabellen gir et mindre negativt inntrykk av mødre med daglig omsorg enn tabellen ovenfor. De aller fleste samværsfedrene opplever at moren til deres felles barn gjør en god jobb med å ta seg av barna. 25 prosent av respondentene opplever at moren alt i alt gjør en svært god jobb, mens 34 prosent beskriver jobben hun gjør som «ganske god». Omtrent 18 prosent av fedrene opplever at moren verken gjør en spesielt god eller spesielt dårlig jobb med å ta seg av deres felles barn. 14 prosent av fedrene opplever at moren gjør en dårlig eller svært dårlig jobb med å ta seg av deres felles barn. Fedrene mener altså at selv om mødre til barna deres kan være kranglete når det gjelder samvær, så er de stort sett gode mødre.

Oppsummering

Funnene i dette kapitlet viser at det er stor variasjon når det gjelder praktiseringen av samvær. Vi har fedre som jevnlig er sammen med sine barn, og som later til å ha små problemer når det gjelder gjennomføring. Vi har også fedre som møter store praktiske hindringer og opplever at det går måneder mellom hver gang de ser barnet sitt. Heldigvis ser det ut til at den førstnevnte gruppa er den største: 77 prosent av fedrene har hatt samvær med barnet siste måned, 57 prosent siste uke. Men mange vil si at 10 prosent som ikke har

hatt samvær siste halvår, og 2 prosent som aldri har sett barnet sitt, uansett er for mange. Denne mangelen på personlig samvær kompenseres i liten grad av andre former for kontakt, som telefon og brev/e-post. De fleste fedrene som ikke har møtt barnet siste tre måneder, har heller ikke hatt kontakt på andre måter.

Når vi spør de som ikke har hatt samvær den siste måneden om hva dette skyldes, er det tre grunner som peker seg ut: at moren til barnet ikke vil, at avstanden til barnet er for stor, og at han ikke har penger til reisen. Det er lett å tenke seg at disse faktorene henger sammen: lang avstand gir høye kostnader, og en uvillig mor kan gi lang avstand – hvis mor tar med seg barnet og flytter. Når det gjelder flytting, viser imidlertid våre tall at fedrene har flyttet fra den felles bokommunen like ofte som mødrene. Forestillingen om mødrene som tar med seg barnet og flytter til en annen kant av landet må altså balanseres av bildet av faren som av en eller annen grunn ønsker å flytte på seg. Tallene våre tyder også på at det i flertallet av tilfellene ikke er snakk om store avstander: 53 prosent av fedrene bor enten i samme nabolag som barna, eller mindre enn en halv times reiseveg unna. 77 prosent har mindre enn to timers reiseveg. Dette er igjen oppløftende tall – men 23 prosent som har mer enn to times reiseveg er likevel ganske mye. Samværet påvirkes klart av avstanden mellom foreldrehjemmene, der mindre avstand gir mer samvær. At kostnadene ved samvær oppleves som en hindring av mange fedre som ikke hadde samvær siste måned, understrekes av det funnet at fedrene betaler reisekostnadene ved samvær alene i 73 prosent av tilfellene. Kostnadene deles av 26 prosent.

Avstanden mellom foreldrehjemmene later til å være den faktoren som virker aller sterkest inn på omfanget av samværet, men dette er likevel ikke den eneste omstendigheten som har betydning. Barnas alder er en svært tung faktor: små barn har i gjennomsnitt langt mer samvær enn de eldste barna. Kjennetegn ved fedrene som alder, utdanning, inntekt og arbeidssituasjon har liten betydning. Fedre som har vært gifte eller samboende med moren til barnet har i gjennomsnitt mer samvær enn fedre som aldri har bodd sammen med henne. Et sentralt poeng her er at de som har bodd sammen med mødrene som regel også har bodd sammen med barnet, gjerne i flere år. De har derfor et forhold til barnet som er annerledes enn der far og barn alltid har bodd i forskjellige hushold. Hvor lang tid som har gått siden bruddet med moren spiller også inn: under ellers like forhold vil større avstand til bruddet gi mindre samvær. Kontakten mellom foreldrene, og hvorvidt en eller begge har etablert seg på nytt med nye partnere, har også betydning for samværet. Par som var enige om å avvikle forholdet, praktiserer mer samvær enn par

der en av partene tok avgjørelsen. Aller minst samvær later det til å være der faren alene avsluttet forholdet. Vi kan spekulere i om dette handler om fedre som snur ryggen til og går fra forpliktelsene uten å se seg tilbake, eller om det handler om bitre og hevngjerrige mødre som nekter mannen som forlot dem å ha samvær. Gjennomsnittlig antall samværsdager er klart lavere der mor har etablert et nytt samliv, og også lavere for fedre som lever sammen med nye partnere og eventuelle barn. Særlig ser det ut til at det å gifte seg på nytt fører til at fedre bruker mindre tid sammen med barn fra tidligere forhold. Disse tendensene stemmer godt overens med det An-Magritt Jensen og Sten-Erik Clausen fant i sin studie av «samvær og fravær» med data fra 1996.

Hva foregår under samværet? Våre data gir inntrykk av at det er ganske hverdagslige aktiviteter: de ser på TV eller video, drar ut og handler, gjør husarbeid og lager mat sammen, går på turer og leker med barna. Farens nye familie blir trukket inn i samværet i de aller fleste tilfellene der faren har ny familie, forøvrig er far og barn ofte sammen med besteforeldre. Alt dette tyder på at det er en «vanlig» foreldre–barn relasjon som opprettholdes gjennom samværet. Fedrene inkluderer barna i sine hverdagsliv og gjør dem til en del av sin familie – de blir ikke isolerte lekeonkler.

62 prosent av utvalget vårt sier at de gjerne skulle hatt mer samvær, mens 38 prosent sier de er fornøyd med det omfanget av samvær de har. I spørreskjemaet åpnet vi også for at fedrene kunne svare at de helst skulle hatt mindre samvær enn det de har, men for dette alternativet registrerte vi ikke et eneste svar. Fedrene gir altså inntrykk av å være svært aktivt involvert i barna sine. Dette understøttes av det faktum at 47 prosent av dem uttrykker at delt omsorg ideelt sett ville vært den beste løsningen for deres barn, mens 12 prosent mener at barnet burde bodd fast hos dem. 70 prosent svarer ja på spørsmålet om de tror at barnet ville ønsket å ha mer samvær, mens bare 7 prosent svarer nei. Hva er det så som hindrer mer samvær? En del av fedrene formidler et bilde av barn innesperret i en hule som voktes av en drage – og denne dragen er barnets mor. 20 prosent av fedrene sier at moren ofte vanskeliggjør samværet, mens 23 prosent sier at dette skjer av og til. 33 prosent av fedrene i utvalget går god for at moren aldri gjør samværet vanskelig. Det er vanskelig å tolke hva som ligger i dette – mødre ville nok gitt en annen framstilling av hva som skjer. Men en relativt høy andel av fedrene uttrykker altså en subjektiv opplevelse av at både de og barnet ønsker å være mer sammen, og at det er mor som legger kjelker i veien. Et mer positivt bilde av mødre kommer likevel frem når vi stiller andre spørsmål: 64 prosent beskriver forholdet til moren som vennskapelig, og 59 prosent

sier at moren gjør en god eller svært god jobb med å ta seg av barnet. Det bildet av den «typiske» samværsfar som stiger fram er bildet av en mann som er opptatt av ungene sine, og som har et fungerende men likevel skjørt forhold til kvinnen han har barn med. Stor variasjonen er likevel hovedinntrykket fra dette kapitlet – både i omfanget av samvær, tilfredsheten med samværet og forholdet til barnets mor. Livet etter samlivsbruddet, og blant foreldre som strengt tatt aldri har etablert noe samliv, er mangfoldig. Vi har et bilde med svært mye variasjon, og til dels motstridende inntrykk.

5 Barnebidrag

Barneloven pålegger samværsforeldre to sentrale oppgaver ovenfor barna de ikke bor sammen med: de skal sørge for at barnet får oppfylt samværsretten, og de skal betale «faste pengetilskot til forsyning og utdanning» (§ 52). Mens samværet kan betraktes både som en rett og en plikt forelderen har, er pålegget om bidrag en klar plikt. Systemene for å innkreve bidrag er godt utviklet og vanskelig for bidragspliktige å komme utenom – om de nå skulle ønske det.

I dette kapitlet skal vi først gå gjennom hvilke prinsipper som gjelder for fastsetting av barnebidrag, før og etter reformen i 2001. En av målsettingene med 2001-reformen var at den skulle bidra til at flere laget bidragsavtaler privat. Vi skal diskutere hvorfor fedrene i vårt utvalg har valgt å la betalingene gå via Trygdeetatens Innkrevingsentral. Vi vet dessverre ikke hvorfor andre fedre har laget private avtaler, fordi de er ikke med i vårt materiale. Vi skal også se på størrelsen på bidraget som betales, og på bidragsgjelda. En sentral del av dette kapitlet går til å diskutere fedrenes holdninger til prinsippene for bidragsutmåling: i hvilken grad kjenner de seg igjen i de påstandene som framsettes om nivået på bidraget og forholdet mellom betaler og mottaker, og hvilke prinsipper mener de generelt bør gjelde for bidragsutmåling? På det mest overflatiske nivået kan dette betraktes som en meningsmåling blant bidragspliktige fedre – noe som ikke er uinteressant i seg selv, gitt at de aldri har vært spurt tidligere. Men oppfatningene blant dem som pålegges å betale bidrag er også av interesse for hele den videre debatten om foreldrenes plikter etter samlivsbrudd. Det er vanskelig over tid å pålegge noen byrder de opplever som illegitime. Dette har betydning for den videre debatten om fordeling av goder og byrder i en velferdsstat der anslagsvis 40 prosent av alle ekteskap vil ende i skilsmisse.

Bidragssystemet og reformen i 2001

Selv om bidrag i utgangspunktet er et privatrettslig anliggende i Norge, er det en lang tradisjon for at bidrag kan fastsettes og innkreves offentlig hvis foreldrene ikke blir enige eller hvis avtalen dem imellom ikke fungerer. Dette offentlige ansvaret har røtter helt tilbake til de Castbergske barnelovene fra 1915. Siden 1957 har det også vært mulig for det offentlige å forskottere bidraget: hvis den pliktige forelderen ikke betaler som han skal, kan forelderen med daglig omsorg få utbetalt bidragsforskott. Forskottet er en

fast sum, lik for alle, og var kr. 1162 fra 1. juli 2001. Ansvar for fastsetting, innkreving og forskottering av bidraget har vandret mellom ulike instanser: i utgangspunktet var ansvaret kommunalt. Senere overtok Fylkesmannen, og fra 1992 har Trygdeetaten hatt ansvaret (BFD 1996:9). Trygdeetaten har opprettet en egen sentral, Trygdeetatens Innkrevingssentral i Bjørnevatn, Finnmark, som håndterer alt som har å gjøre med forskottering og innkreving. Fastsetting av bidraget gjøres på de lokale trygdekontorene, hvis altså foreldrene ikke blir enige om en privat avtale.

Kommunene og fylkesmannen fastsatte tidligere bidraget ved hjelp av skjønn. Hver enkelt sak måtte vurderes for seg, noe som lot seg gjøre så lenge det samlede antall saker var lavt. Men etter hvert som samlivsbrudd og fødsler utenfor ekteskap ble et mer utbredt fenomen, ble arbeidsbyrden hos fylkesmannen u håndterlig. Tidlig på 1980-tallet begynte man derfor å utforske muligheten til å innføre et enkelt regelsett, slik at saksbehandlingen ble mindre krevende og folk ble behandlet likt over hele landet. Utredningen tok flere år, inkludert en prøveperiode for det nye systemet. Et samlet sett av enkle regler ble innført i 1989. Disse reglene gjaldt da ansvaret for bidragsfastsetting ble overført fra Fylkesmannen til Trygdeetaten i 1992. Ifølge disse reglene skulle størrelsen på bidraget avhenge av tre faktorer: bidragspliktiges inntekt, antallet barn det skulle betales bidrag for, og eventuelle barn bidragspliktige fikk med en ny partner. Hovedregelen var at bidragspliktige skulle betale 11 prosent av bruttoinntekten sin for ett barn, 18 prosent for to, 21 prosent for tre barn og 28 prosent for fire eller flere barn. Denne prosentandelen gjaldt for alle barn bidragspliktige hadde, slik at hvis han hadde ett barn han betaler bidrag for og ett barn med en ny partner, skulle 18 prosent av bruttoinntekten hans settes av til barna: 9 prosent i bidrag, og – i teorien – 9 prosent til det andre barnet.

Denne regelen hadde ikke eksistert i mange år før det reiste seg en omfattende kritikk mot den. Kritikken kom i all hovedsak fra samværsforeldre, som mente at systemet var altfor rigid. Et hovedpoeng for mange kritikere var at prosentreglene ensidig så på far som forsørger og på mor som omsorgsperson. De hevdet at det ikke var tatt høyde for at far hadde samvær og ga omsorg, og heller ikke for at mor ofte var i arbeid og hadde en egen inntekt. En forandring var på trappene i flere år – saken var innom flere regjeringer med ulik farge – og i juni 2001 ble nye regler for bidragsfastsettelse vedtatt.

Den nye modellen tar utgangspunkt i en *sjablon for underholdskostnader*, altså et anslag for hva det koster å ha barn i ulike aldersgrupper. Her brukes modelltall som er utarbeidet av Statens Institutt for Forbruks-

forskning. Overføringer til foreldre med daglig omsorg (utvidet barnetrygd, skattefordel og forsørgerfradrag) skal trekkes fra, slik at «de reelle kostnadene» kommer fram som et nettobeløp. Dette er de forbruksutgiftene til barnet som foreldrene må dekke av egen lomme. Trinn to er å *fordele denne kostnaden mellom foreldrene*. Da beregnes bidragspliktiges inntekt som en andel av foreldrenes totale inntekt, der [total inntekt = hans inntekt + hennes inntekt]. Hvis han tjener dobbelt så mye som henne, tjener han 2/3 av den samlede inntekten deres og skal betale 2/3 av underholdskostnaden. Tredje trinn er å *justere dette beløpet for samvær*. For å gjøre denne beregningen er omfanget av samvær inndelt i fem «samværsklasser», og for hver «samværsklasse» gis et fradrag i kroner som varierer med barnets alder. Hvis det ikke er avtalt samvær, er fradraget lik 0. Unntak fra disse hovedreglene skal gjøres for bidragspliktige med svært høy eller svært lav inntekt. Bidragsforskottet, som i dag utbetales til alle bidragsmottakere som ber om det, skal etter de nye reglene behovsprøves. 100 prosent av forskotteringsbeløpet skal utbetales til mottakere med lave inntekter. For de med høyere inntekter innføres trappetrinn, slik at forskottet utbetales med 100, 75 eller 50 prosent av fullt forskott. Bidragsmottakere med inntekt over 320 ganger forskotteringsbeløpet (358 400 kroner i 2001) vil ikke lenger ha rett til forskott. Endelig ble det innført et gebyr på offentlig fastsettelse av bidrag, som et incentiv til å lage private avtaler. Gebyret ble innført fra 1. juni 2002, og er for tida kr. 670 for hver av foreldrene.

Det nye systemet er betraktelig mer komplisert enn de gamle prosentreglene, og Rikstrygdeverket trenger tid til å legge om rutineene. Derfor blir ikke det nye systemet innført før 1. oktober 2003. Vår datainnsamling skjedde i desember 2001 og januar 2002, cirka et halvt år etter at de nye reglene ble vedtatt, men i god tid før de ble fullt implementert. Denne studien kan ikke si noe om hvordan de nye reglene vil virke, siden de ikke var iverksatt da våre respondenter svarte på spørreskjemaene. Men vi kan si noe om styrker og svakheter i det gamle systemet, og hvordan fedrene tenker om noen av prinsippene for bidragsutmåling.

Fastsettelse og innkreving

Vi skal begynne analysen av dataene med å se på hvordan avtale om bidrag ble inngått. Som nevnt er hovedregelen at foreldrene skal gjøre en privat avtale, men at en av dem kan bringe saken inn til bidragsfogden hvis de ønsker det. Foreldrene behøver ikke være enige om at bidragsfogden skal ta avgjørelsen, det er nok at en av dem ber om det. Siden 1992 har Trygdeetaten vært bidragsfogd. Hvis bidraget skal forskotteres eller bidragsmottaker

mottar overgangsstønad, kan bidragsfogden gå inn og endre en privat avtale på eget initiativ hvis de mener den private avtalen har satt bidragsbeløpet for lavt. Bidragsfogden har altså i gitte situasjoner myndighet til å overkjøre private avtaler. Samtlige fedre i vårt utvalg får sine bidragsbetalinger administrert av bidragsfogden (Rikstrygdeverket) – det vet vi fordi det er dette registeret utvalget er trukket fra. Men det betyr ikke at bidragsfogden må ha fastsatt beløpet, det er fullt mulig å gjøre en privat avtale om størrelsen på bidraget og deretter be Rikstrygdeverket administrere denne. Så hvor mange av fedrene i vårt utvalg har inngått private avtaler, og hvor mange har fått hjelp – eller blitt overstyrt – av bidragsfogden?

Tabell 5.1. Fedrene etter hvordan avtalen om bidragsnivå ble inngått. Prosent.

	Prosent
Privat avtale	9
Bidragsfogden avgjorde	84
Privat avtale, senere omgjort av bidragsfogden	8
Sum	100

N=568

De aller fleste i vårt utvalg har fått bidraget fastsatt av bidragsfogden etter at en av partene har bedt om dette. 8 prosent har fått en privat avtale omgjort av bidragsfogden, mens 9 prosent har inngått private avtaler som altså administreres av trygdeetaten. Hvorfor har så mange valgt å gå mer eller mindre direkte til en offentlig instans med en sak som i utgangspunktet er privat og omfattet av en romslig avtalefrihet?

Tabell 5.2. Fedrene etter hvilken grunn de oppgir til at deres bidrag administreres av det offentlige. Prosent.

	Svært viktig	Litt viktig	Ikke viktig	Sum	Antall svar
Jeg/hun syntes det var mest praktisk	54	28	17	99	402
Vi kommuniserer dårlig og vil ha minst mulig direkte kontakt	31	27	41	99	351
Moren til barnet/barna mottar overgangsstønad	43	15	41	99	316
Moren til barnet/barna ville gjerne ha det offentlige bidragsforskottet	50	23	27	100	364

Som det framgår av den siste kolonnen i tabell 5.2, er det mange som har valgt å ikke svare på disse spørsmålene. Selv om vi ba respondentene sette et

kryss for hver påstand, er det mange som bare har merket ut en grunn – formodentlig den grunnen de har kjent seg mest igjen i. En mulig tolkning av dette frafallet er at dette er en problemstilling mange av respondentene ikke har tenkt over: de har kanskje ikke følt at de trengte en grunn til å overlate spørsmålet til trygdeetaten, hvis de har sett på dette som normalløsningen. «Det er slik det gjøres». Det er heller ikke usannsynlig at en del respondenter ikke helt har forstått spørsmålet: mange er for eksempel sikkert ikke klar over at overgangsstønad og bidragsforskott har noe med bidragsfastsettelse å gjøre. Uansett, den grunnen som oftest oppgis som «svært viktig», er at det har vært mest praktisk å henvende seg til trygdeetaten. Dette kan forstås som en variant av oppfatningen av at det er «slik det gjøres»: det er enkelt, praktisk og vanlig å bringe saken inn for bidragsfogden. Den påstanden færrest kjente seg igjen i, var «Vi kommuniserer dårlig og vil ha minst mulig kontakt». Det er altså ikke typisk at trygdekontoret blir en redningsplanke når kommunikasjonen mellom foreldrene har brutt sammen og de helst vil slippe å ha noe med hverandre å gjøre. Likevel er det så mange som 31 prosent av de som har svart på spørsmålet som oppgir at dette var et svært viktig hensyn. Bidragsforskottet later til å være aktuelt for flere enn det overgangsstønaden er. Korrelasjonen mellom disse to siste hensynene er .35, som innebærer at mange av de samme respondentene har framhevet disse to hensynene. Vi har altså et mindretall i utvalget som de offentlige stønadene er viktige for, og disse er opptatt av både overgangsstønad og bidragsforskott.

Fordi så mange har latt være å ta stilling til disse påstandene, har vi fortsatt begrenset informasjon om hva som trekker samværsfedrene og deres tidligere partnere til trygdekontoret når bidraget skal fastsettes. Det å ikke svare gir imidlertid også en informasjon: fedrene sier at dette er noe de ikke kan, vil, eller gidder å svare på. Denne mangelen på interesse for problemstillingen, sammen med vektleggingen av at trygdekontoret er «praktisk», tolker vi som uttrykk for at det ikke trengs spesielle grunner for å be trygdekontoret treffe avgjørelsen. For mange er dette blitt den naturlige løsningen, den opplagte måten å gjøre det på. Det faktum at nærmere 90 prosent av alle sakene havner hos trygdeetaten viser jo også at dette *er* normalløsningen – eller i alle fall var det før de nye reglene ble innført.

Den samlede bidragsgjelden var ved utgangen av 2001 3.269 millioner kroner. Av dette var 2.589 millioner gjeld til Trygdeetatens innkrevingsentral, 478 millioner gjeld til folketrygdkontoret for utenlandssaker, og 202 millioner gjeld til Statens innkrevingsentral (Rikstrygdeverkets basisrapport 2001). Vi har spurt respondentene om de har bidragsgjeld nå, og eventuelt

hvor mye. I tabell 5.3 vises andelen med bidragsgjeld i vårt utvalg sammen med andelen av alle bidragspliktige som har gjeld.

Tabell 5.3. Andel med bidragsgjeld. Utvalget og alle bidragspliktige.

	Vårt utvalg	Rikstrygdeverkets tall 2001*
	Prosent	Prosent
Ikke gjeld	72	37
Under 10.000	13	32
10.000–50.000	9	18
Mer enn 50.000	5	13
Sum	100	101
N=	559	128.770

* Kilde: Rikstrygdeverket: Nøkkeltall 30.06.2001

Andelen gjeldfrie fedre er dobbelt så stor i vårt utvalg som i Rikstrygdeverkets registre. Til gjengjeld har vi relativt få som har gjeld på mindre enn 10.000. Disse to kategoriene til sammen utgjør 69 prosent av alle bidragspliktige i Norge, mens de utgjør 85 prosent av vårt utvalg. Liten bidragsgjeld påløper ofte i starten, mens bidragspliktige venter på å få fastsatt beløpet. En mulig forklaring på denne skjevheten er at de fleste fedrene i utvalget vårt har vært bidragspliktige en stund, og derfor er over begynnervanskene. En annen sannsynlig forklaring er at det overveiende er de «pliktoppfyllende» fedrene som har svart, de som har et greit forhold til Innkrevingsentralen og ikke har noe imot å gi opplysninger om sine bidrags- og gjeldsforhold. En tredje sannsynlig forklaring er at Rikstrygdeverket registrerer absolutt all gjeld, også helt små beløp som fedrene synes er for uvesentlige til å nevne. Dette ville nettopp føre til at vi har noen som oppgir 0 gjeld som Rikstrygdeverket har registrert med gjeld på mindre enn 10.000. En fjerde mulighet er at fedrene underkommuniserer hvor mye gjeld de har i spørreskjemaet. Noen synes det er litt flaut å innrømme at de har gjeld, andre har kanskje unnlatt å nevne det av frykt for at forskerne skulle sladre til Rikstrygdeverket.

Hvorfor opparbeider så fedrene bidragsgjeld? Er det de administrative problemene i starten som gjør at det påløper noe gjeld, eller er det at de ikke kan eller vil betale? I vårt utvalg er det bare 155 fedre som har oppgitt at de har bidragsgjeld. Dette er et svært lite utvalg å analysere på. Spørsmålet vi stilte, der fedrene ble bedt om å ta stilling til tre påstander om årsaker til bidragsgjeld, er dessuten mangelfullt utfylt av svært mange. Mange har tilsynelatende ikke forstått at de ble bedt om å sette et kryss for hver linje, i stedet har de merket av den påstanden som passer dem best. Tabell 5.4 viser svarfordelingen på de tre påstandene.

Tabell 5.4. Fedrene som har bidragsgjeld, etter hvor viktig ulike årsaker til at gjeld påløper har vært. Antall

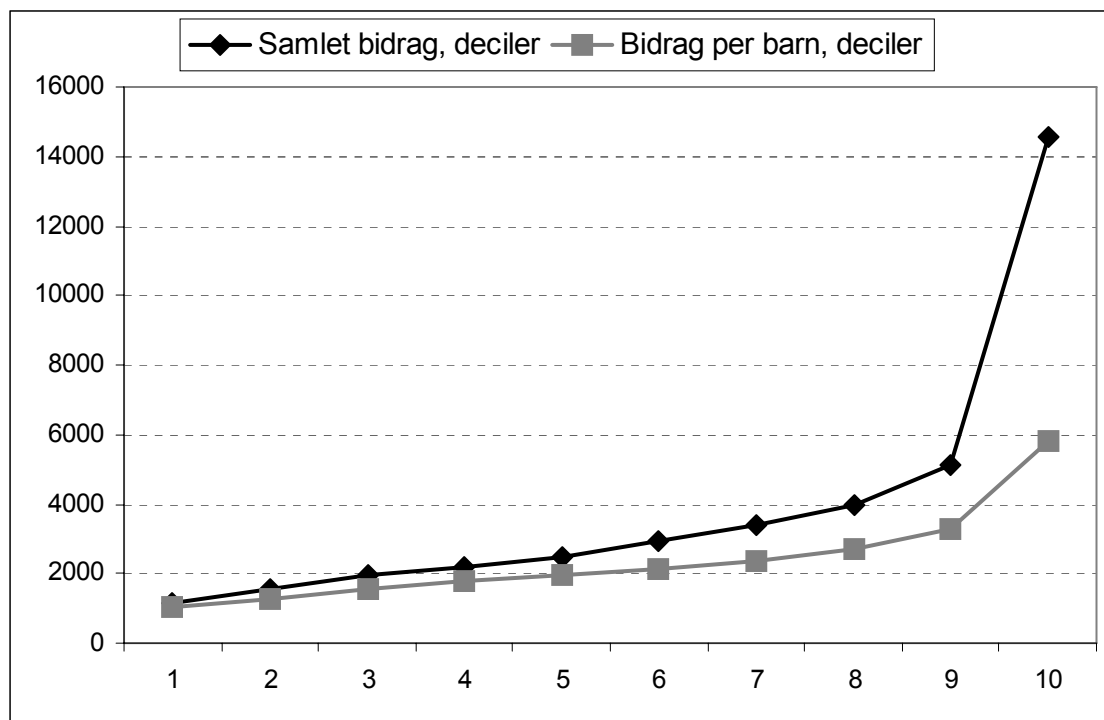
	Svært viktig	Litt viktig	Ikke viktig	Sum	Antall svar
Gjelden hopet seg opp mens du ventet på en avgjørelse om bidragsbeløpet	71	14	14	99	97
Har ikke hatt økonomi til å betale hele det bidraget som er fastsatt	74	15	11	100	122
Nekter å betale bidraget som er fastsatt, synes beløpet er urimelig	18	16	66	100	68

155 personer – alle som hadde gjeld – ble bedt om å ta stilling til hver av de tre påstandene. Antallet som har krysset av for de ulike alternativene, varierer fra 68 til 122. Disse summene inkluderer en del fedre som ikke har svart på spørsmålet om de faktisk har gjeld eller ikke. Tabellen gir derfor ikke svært mye informasjon om hvorfor noen fedre opparbeider gjeld. Vi ser likevel at den påstanden som har størst oppslutning, er den om at bidraget er for høyt til at faren har råd til å betale. 122 respondenter har tatt stilling til denne påstanden, 89 prosent av disse har merket den ut som «svært» eller «litt» viktig. Den påstanden som oftest avvises – som har færrest avmerkinger og klart høyest andel «ikke viktig»-svar – er den at bidraget ikke blir betalt fordi faren ikke vil.

Størrelsen på bidraget

Under de hovedreglene som gjaldt da data ble samlet inn, ble størrelsen på bidraget fastsatt ut fra antallet barn og farens inntekt. 568 fedre i vårt materiale har oppgitt hvor mye de betaler i bidrag per måned. Vi ba dem oppgi dette som samlet bidragsbeløp, heller enn som bidrag per barn. Når vi her oppgir tall for bidrag per barn, har vi helt enkelt delt bidragsbeløpet på antallet barn han betaler til. Figur 5.1 viser deciler for bidragsnivå. Decilene viser hvor høyt bidragsnivå vi må opp i for å fange opp 10 prosent, 20, 30 prosent... opp til 100 prosent av utvalget. Figuren viser at 10 prosent betaler forskottssatsen eller mindre, 1162 kroner. For de laveste beløpene er summen for samlet bidrag og bidrag per barn så å si like, fordi de fleste som betaler så lave bidrag bare betaler til ett barn. Kurven for samlede bidrag passerer 2000-merket ved den tredje avmerkingen, altså betaler 30 prosent av utvalget vårt under 2000 kroner i bidrag. Ved bidrag på 2465 kroner har vi fanget opp 50 prosent av utvalget – dette er med andre ord medianbidraget i utvalget. Ved 4000-kroners-merket har vi fanget opp 80 prosent av utvalget. Høyere enn dette er det stor spredning, opp til det høyeste noterte bidraget – 14.580

kroner per måned (summen for en mann med høy inntekt og tre bidragsbarn). Gjennomsnittsbidraget er 2284 kroner.

Figur 5.1. Samlet bidrag og bidrag per barn, deciler.

Kurven for bidrag per barn er rimeligvis flatere enn kurven for samlet bidrag. Høyest bidrag per barn har han som betaler 5.800 kroner i måneden. Medianen (50 prosent av fordelingen) ligger på 1973 kroner per måned, altså rett under 2000 kroner i figuren. 90 prosent av fedrene i vårt utvalg betaler 3265 kroner eller mindre per barn – det er bare for den aller høyeste 10 prosenten at kurven for bidrag per barn passerer 4000-kroners-merket.

Tallene som er presentert her, gjelder naturligvis bare de fedrene som har svart på spørreskjemaet og oppgitt bidragsnivå. Som vi så i kapittel 2, er ikke utvalget representativt for alle bidragsfedre når det gjelder faktorer som inntekt og nivå på bidrag. Disse tallene er derfor mest interessante som bakgrunnsinformasjon om utvalget, spesielt i sammenheng med de spørsmålene vi nå beveger oss over til: om holdninger til bidragsbetaling og syn på bidragsutmåling.

Holdninger til bidragsbetaling

Hva syntes de bidragspliktige fedrene om den summen de måtte betale? Mente de jevnt over at den er for høy, passe, eller kanskje for lav? Svarfordelingen på dette spørsmålet er vist i tabell 5.5.

Tabell 5.5. Fedrene etter hvorvidt de mener bidraget de betaler er altfor høyt, høyt, passe eller for lavt. Prosent.

	Prosent
Altfor høyt	28
For høyt	36
Passe	35
For lavt	1
Sum	100

N=574

Ikke overraskende har vi bare 1 prosent som mener at bidraget de betaler er satt for lavt. En drøy tredjedel, 35 prosent, mener imidlertid at det er passe. De resterende 64 prosent mener at bidraget enten er for høyt (36 prosent) eller altfor høyt (28 prosent).

Om fedrene mener summen er for høy eller passe, viser seg å ha noe sammenheng med hvor høye bidrag de betaler. Tabell 5.6 viser gjennomsnittlig betalte bidrag for fedre som mener summen er for høy, passe eller for lav. Tallene i parentes indikerer at antallet i denne kategorien er så lavt at resultatene er beheftet med stor usikkerhet.

Tabell 5.6. Gjennomsnittlig bidrag og standardavvik for fedre med ulik holdning til bidragssummen.

	Gjennomsnittlig bidrag	Standardavvik	N=
Altfor høyt	3586	2191	160
For høyt	3032	1528	206
Passe	2247	1381	200
For lavt	(2635)	(2115)	(6)
Alle	2907	1775	572

N=572.

De som mener summen er altfor høy, betaler i gjennomsnitt drøyt 3500 kroner i bidrag. De som mener den er for høy, betaler i gjennomsnitt omtrent 3000 kroner i måneden, mens de som mener summen er passe betaler drøyt 2200 kroner i måneden. Vi kan spekulere i om dette indikerer en slags konsensus om hvor bidragsnivået bør ligge: jo lengre vekk fra 2250 kroner nivået ligger, jo mer misfornøyde er fedrene. Dette tallet er ikke tatt helt ut av løse luften. Til sammenlikning anslo SIFO i 1999 at forbrukskostnadene for barn i alderen 0–5 år, 6–10 år og 11–18 år var henholdsvis 2150 kroner, 2790 kroner og 3570 kroner – disse tallene ble sitert i Barne- og familie-

departementets høringsutkast fra 1999 og ganske mange andre steder. Tallene ovenfor kan altså indikere at fedrene sitter med en forestilling om at barn (ikke tenåringer) «koster» 2200–2800 i måneden, og at bidrag som overstiger dette nivået er for høye. Om de runder av nedover er det heller ikke urimelig – moren skal jo også være med å dele de totale kostnadene. Dette er likevel bare spekulasjon.

Bortsett fra bidragets absolutte størrelse, finner vi ingen klare bivariate sammenhenger mellom holdninger til bidragsstørrelsen og kjennetegn ved fedrene. La oss derfor gå videre og se på holdningene til å betale bidrag mer generelt. Som vi nevnte innledningsvis i dette kapitlet, var bidragssystemet som gjaldt i 2001 omstridt. En viktig kritikk var den påstanden at bidragssystemet bidro til en skjevfordeling mellom foreldrene. Den som «fikk barnet» fikk skatteklasser II, stønad som enslig forsørger og barnebidrag, mens den som ikke «fikk barnet» (i betydningen hadde daglig omsorg) ikke hadde rett til noen støtte, men hadde bidraget som en utgiftspost. Kritikerne hevdet at nivået på bidragene i mange tilfeller lå langt over hva det faktisk kostet å ha barn i husholdningen, slik at bidraget bidro til å subsidiere det personlige forbruket til forelderen med daglig omsorg. Mange knyttet også bidraget til samværet: det burde betales mindre bidrag i saker der det var mye samvær, eller fedre som ble nektet samvær burde slippe å betale bidrag. Det skulle ikke aksepteres at mødre kunne ta imot pengene, men ellers stenge faren ute fra barnas liv. Endelig ble det rettet kritikk mot ordningen med at bidraget over forskotteringsatsen gikk til refusjon av stønaden når mødre mottok overgangsstønad. 30 prosent av bidragsbeløpet over forskotteringsatsen skulle gå til refusjon i overgangsstønaden. Dette ble framstilt som at «staten stjeler barnas penger».

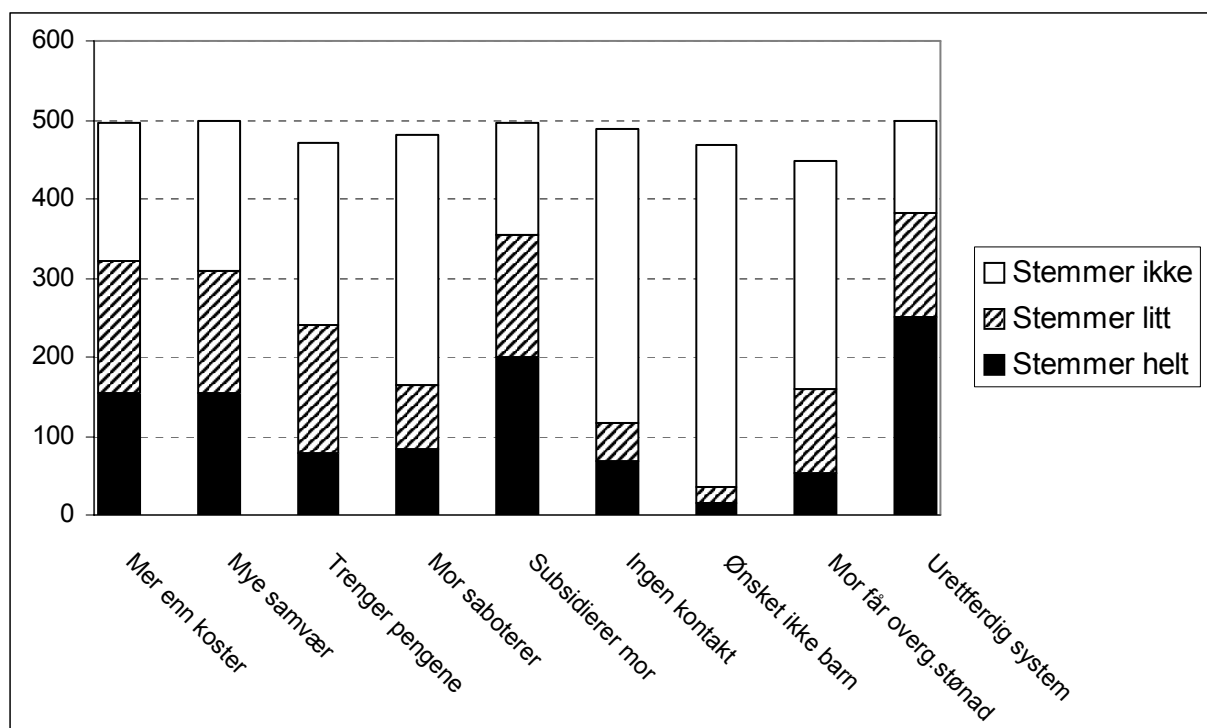
Spørsmålene som berører fordelingen av penger når to personer skal forsørge barn uten å bo sammen, er kompliserte – som vi var inne på i innledningskapitlet. Samværsforelderen får nok bidraget som en utgiftspost, men til gjengjeld skal han bare finansiere sitt eget forbruk til daglig. Hoveddelen av utgiftene til den direkte forsørgelsen av barnet faller på forelderen med daglig omsorg; det er hun som skal holde bolig og daglig forbruk. I mange tilfeller vil det også være slik at eneansvar for barn også reduserer inntekten, i og med at mange typer jobber er vanskelige å kombinere med det å ha daglig omsorg alene for ett eller flere barn. Så sett at det er slik at bidragene i mange tilfeller er satt høyere enn det som kreves for å dekke mat og klær til barnet: likestillingsideologien er sterk i vårt samfunn, dermed er det lett å kritisere at fedre gjennom sine bidrag «subsidiere morens forbruk». Men hvis det også er så at mor må slutte å jobbe overtid, eller ikke kan ta

skift, eller til og med må si opp jobben fordi jobbkravene ikke lar seg kombinere med daglig aleneomsorg, kan man godt argumentere for at hun bør kompenseres for dette inntektstapet som følger direkte av barneomsorgen. Samværsforeldre vil mye sjeldnere være i slike situasjoner. Et tredje poeng er at foreldre med daglig omsorg har langt mer tid bundet opp i barnet – på godt og vondt. Til daglig er det i ulike livsfaser de som skal mate ettåringen og tørke grøt av gulvet etterpå, rydde opp etter treåringen, kle på femåringen, smøre matpakke til sjuåringen, kjøre elveåringen på fotballtrening og argumentere med 16-åringen. Konsensusen i det norske samfunnet later til å være at dette er aktiviteter som belønner seg selv gjennom samspillet med barnet – men det kan også betraktes som vedvarende hardt arbeid som det ikke gis noen kompensasjon for. Det er altså lett å argumentere for at bidraget *bør* inneholde en viss kompensasjon til forelderen med daglig omsorg: det er ideologi mer enn økonomiske beregninger som har skapt (den tilsynelatende) konsensusen om at dette i seg selv skal være hårreisende urimelig.

Så langt om den offentlige debatten om de nye bidragsreglene. Vi ville gjerne ha et mål på i hvilken grad fedrene følte at argumentene som ble fremsatt «traff» deres situasjon. Vi ba dem vurdere en serie påstander om sin situasjon som bidragspliktige. Spørsmålet lød «Nedenfor følger en serie argumenter som ofte framsettes for å senke nivået på barnebidragene i Norge. Hvor godt passer disse utsagnene med din situasjon?». Respondentene ble bedt om å krysse av for (1) stemmer helt, (2) stemmer litt eller (3) stemmer ikke. Påstandene lød:

- 1) Jeg betaler mer enn hva det koster å ha barn i huset
- 2) Jeg har mye samvær, og har derfor store utgifter til barnet direkte
- 3) Jeg trenger pengene mer enn moren til barna gjør for å gi barna en god levestandard når de er hos meg
- 4) Den tidligere partneren saboterer samværet
- 5) Jeg føler at jeg subsidierer morens forbruk, er usikker på hvor mye glede barnet egentlig får av pengene
- 6) Jeg har så å si ingen kontakt med barnet
- 7) Jeg ønsket ikke barnet, og føler meg derfor ikke økonomisk ansvarlig for ham/henne
- 8) Barnet får ikke glede av pengene fordi den tidligere partneren mottar overgangsstønad
- 9) Jeg synes det er sterkt urettferdig at moren får både offentlig støtte og bidrag, mens jeg ikke får noen støtte som forelder

Svarfordelingen på de ulike påstandene er vist i figur 5.2.

Figur 5.2. Bidragsbetaling i ulike situasjoner.

For samtlige av de ni påstandene hadde vi minst 84 respondenter som lot være å svare (maksimalt antall svar var 500). Det er likevel bare 18 personer som ikke har svart på noen av dem. 32 prosent unnlot å svare på minst ett av de ni spørsmålene, mens 68 prosent tok stilling til samtlige. Andelen som har svart på de ulike påstandene varierer fra 447 til 500. Høyest svarprosent har vi for påstandene «Jeg har mye samvær, og har derfor store utgifter til barnet direkte» og «Jeg synes det er sterkt urettferdig at moren får både offentlig støtte og bidrag, mens jeg ikke får noen støtte som forelder». Påstand nummer 9, at systemet er urettferdig, er også den påstanden flest sier stemmer helt. Nest mest oppslutning får påstanden «Jeg føler at jeg subsidierer morens forbruk, er usikker på hvor mye glede barnet egentlig får av pengene». Mange kjenner seg altså igjen i påstander som handler om at ressurser skjevfordes mellom foreldrene etter samlivsbruddet, og at bidragspliktige kommer urimelig dårlig ut sammenliknet med foreldre med daglig omsorg. Påstandene som oftest avvises, er «Jeg har så å si ingen kontakt med barnet», «barnet får ikke glede av pengene fordi den tidligere partneren mottar overgangsstønad» og – oftest avvist – «jeg ønsket ikke barnet, og føler meg derfor ikke økonomisk ansvarlig for ham/henne». I spørreskjemaene

hadde noen fedre satt utropstegn i margin ved sitt «stemmer ikke» på denne siste påstanden, eller de satte et ekstra stort kryss. For dem var denne påstanden så langt fra sannheten som man kunne komme – men 7 prosent av de som har svart sier at denne påstanden «stemmer helt» eller «stemmer delvis» for deres situasjon.

Mange av disse påstandene dreier seg om de samme temaene: om samværet fungerer, om mor forfordeles økonomisk på bekostning av far. Det er sannsynlig at svarfordelingene uttrykker en eller flere underliggende dimensjoner, dvs. generelle orienteringer som påvirker svarene på flere ulike spørsmål. En egnet måte å utforske slike underliggende dimensjoner på, er gjennom faktoranalyse. Tabell 5.7 viser en faktoranalyse av de ni påstandene⁷.

Tabell 5.7. Faktoranalyse: ni påstander som ofte framsettes som argumenter for lavere bidragsnivå.

	Rotert faktor 1	Rotert faktor 2
Jeg betaler mer enn hva det koster å ha barn i huset	.631	
Jeg trenger pengene mer enn moren til barna gjør for å gi barna en god levestandard når de er hos meg	.654	
Jeg føler at jeg subsidierer morens forbruk, er usikker på hvor mye glede barnet egentlig får av pengene	.762	
Barnet får ikke glede av pengene fordi den tidligere partneren mottar overgangsstønad	.557	
Jeg synes det er sterkt urettferdig at moren får både offentlig støtte og bidrag, mens jeg ikke får noen støtte som forelder	.753	
Jeg har mye samvær, og har derfor store utgifter til barnet direkte	.508	-.586
Den tidligere partneren saboterer samværet		.714
Jeg har så å si ingen kontakt med barnet		.868
Jeg ønsket ikke barnet, og føler meg derfor ikke økonomisk ansvarlig for ham/henne		.476
Eigenvalue	2,7	1,8
Prosent av forklart varians	30,4	20,9

Kaiser-Meyer-Olkin test = .735

Principal Component Analysis, Rotation=varimax.

N=394.

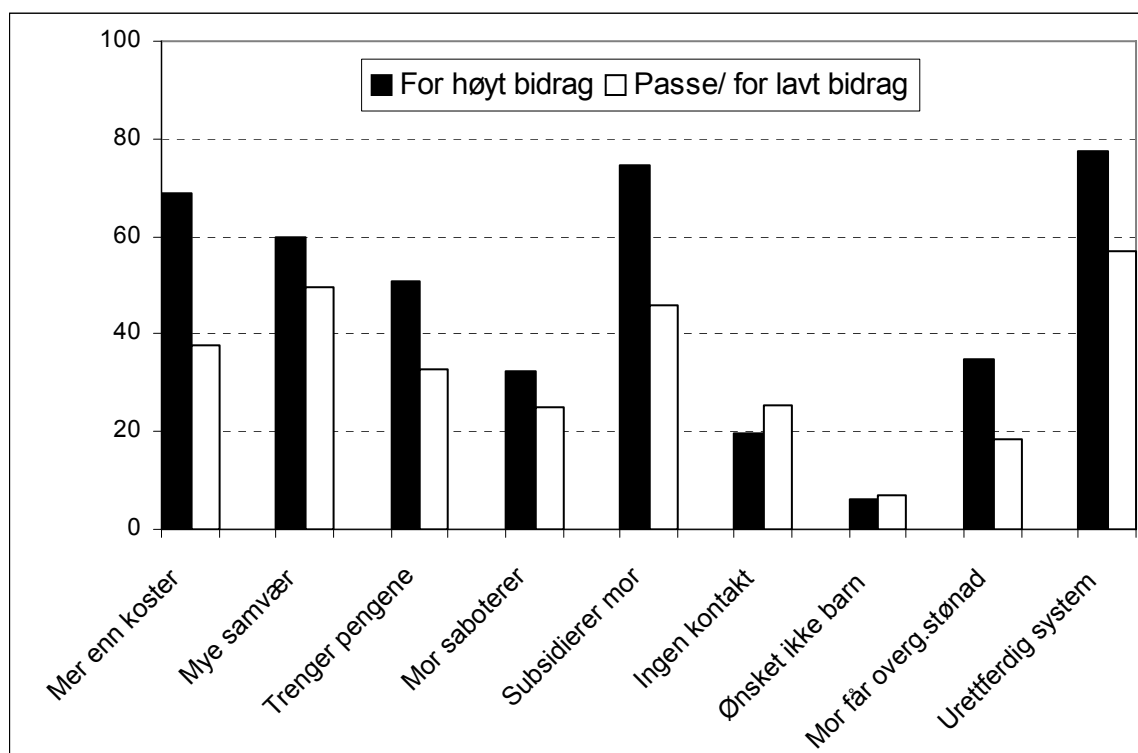
⁷ Roterte faktorladninger > .450 er vist. Respondenter som ikke har svart på ett eller flere spørsmål er ekskludert fra analysen (opsjonen 'exclude cases listwise'). Et alternativ ville ha vært å gi hver av fedrene som ikke har svart verdi lik gjennomsnittet for hver variabel ('replace with mean'). Siden det å estimere data på denne måten har problematiske sider, og siden frafallet ikke er større enn at vi står igjen med 394 personer, har vi valgt å ekskludere frafallet. Den alternative metoden, å tilegne disse gjennomsnittsverdier, gir samme faktorer men litt ulike ladninger. For fortolkningen av analysen spiller altså ikke dette noen rolle.

De ni påstandene grupperer seg i to faktorer, som kan tolkes som to underliggende dimensjoner. Seks variable veker på faktor en: «jeg betaler mer enn det koster å ha barn», «jeg subsidierer mors forbruk», «mor mottar overgangsstonad», «mor får all støtte, jeg får ingenting», «jeg trenger pengene mer», og «jeg har mye samvær og dermed store direkte utgifter». Disse spørsmålene handler om sider ved *fedrenes økonomiske situasjon*. På faktor 2 veker påstandene «jeg har mye samvær og dermed store direkte utgifter», «mor saboterer samværet», «jeg har så å si ingen kontakt» og «jeg ønsket ikke barnet». Disse påstandene handler om *sider ved samværet*. Vi kan altså skille mellom de som opplever samværsspørsmål som det største problemet, og de som er mest opptatte av økonomiske problemer og/eller økonomisk urettferdighet som det største problemet i sin situasjon. En påstand veker på begge faktorer: «Jeg har mye samvær, og har derfor store utgifter til barnet direkte». Denne er positivt korrelert med faktor 1 og negativt korrelert med faktor 2. De øvrige påstandene som veker på faktor 2 går alle på at samværet ikke fungerer, eller at det er lite samvær, så det er rimelig at en påstand om mye samvær får motsatt fortegn. Det er heller ikke overraskende at akkurat denne påstanden veker på begge faktorer: samværet har både en kontaktside og en kostnadsside. Enten fedrene er opptatt av økonomi eller kontakt, vil de altså ha sterke meninger om omfanget av samværet.

Faktoranalysen forteller oss at vi har to underliggende dimensjoner som strukturerer svarfordelingen i de ni påstandene: en «økonomisk dimensjon» og en «samværsdimensjon». I senere analyser kan vi komme tilbake til hvilke fedre som er mest opptatte av hver av de to dimensjonene, og hvordan forholdet er mellom dem.

Figur 5.3 sammenlikner to grupper: de 370 fedrene som har svart at bidraget er «passe» eller «for lavt» sammenliknes med de 204 som sier at bidraget er «for høyt» eller «altfor høyt». Figuren viser at de som synes bidraget er for høyt eller altfor høyt skiller seg fra de som sier at bidraget er passe eller for lavt på disse spørsmålene – tydelig på noen spørsmål, mindre tydelig på andre. Forskjellene mellom de to gruppene er små for påstandene om at mor saboterer samværet, at de så å si ikke har kontakt med barnet, og heller ikke at de aldri ønsket barnet. For de to sistnevnte påstandene er det en svak tendens til at de som sier de betaler passe store bidrag oftere er helt enig enn de som mener de betaler for mye. For øvrig kjenner de som mener de betaler for mye seg oftere igjen i samtlige påstander enn resten av utvalget. Størst er forskjellene for påstand 1, «jeg betaler mer enn hva det koster å ha barn i huset», påstand 5, «jeg føler at jeg subsidierer morens forbruk, er usikker på hvor mye glede barnet egentlig får av pengene», og 9, «jeg synes

det er sterkt urettferdig at moren får både offentlig støtte og bidrag, mens jeg ikke får noen støtte som forelder». Vi kan lese utfra dette at når fedrene føler at bidraget er for høyt, er det fordi de mener det er for høyt i forhold til hva barnet har behov for. Dermed mistenker de at det blir en netto ekstraintekt for moren, som for øvrig også får støtte fra det offentlige. Fedrene som mener de betaler for mye har altså lite forståelse for argumenter om at deres bidrag bør være med på å kompensere for det potensielle inntektstapet og den økte arbeidsbelastningen som følger av det å ha daglig omsorg.

Figur 5.3 Andel som oppgir at påstanden «stemmer helt» eller «stemmer litt», etter hvorvidt de synes bidraget er for høyt eller passe / for lavt.

Prinsipper for bidragsutmåling

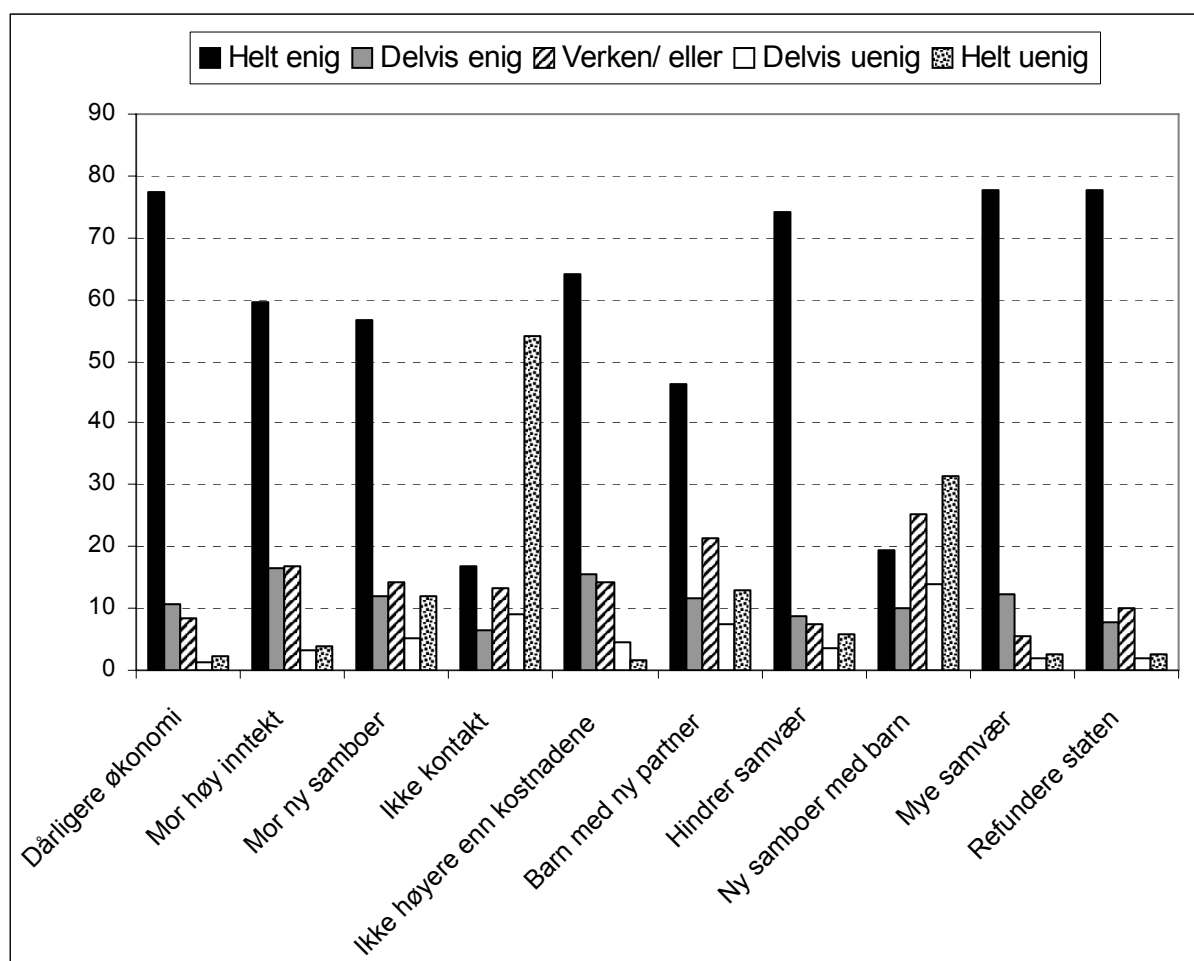
Påstandene ovenfor handlet om hvordan fedrene så sin egen situasjon. I tillegg til å svare på hvordan ulike påstander stemte med deres erfaringer, ba vi dem ta stilling til et sett av påstander om *prinsippene* for bidragsutmåling. Disse påstandene var:

- 1) Barnebidraget bør ikke være så høyt at den som betaler bidraget får dårligere økonomi enn den som mottar det

- 2) Bidragene bør være lavere når moren har så høy inntekt at hun kan forsørge barnet selv
- 3) Hvis moren flytter sammen med en kjæreste som har høy inntekt, bør bidragskravet senkes
- 4) Fedre som ikke har kontakt med barna sine, bør slippe å betale bidrag
- 5) Bidraget bør ikke være høyere enn kostnadene ved å ha barn i huset
- 6) Bidragene bør fremdeles settes ned hvis den bidragspliktige får barn med en ny partner
- 7) Mødre som hindrer faren i å ha samvær med barna, bør ikke få bidrag
- 8) Bidragene bør settes ned hvis den bidragspliktige flytter sammen med en kvinne som har barn fra før, slik at han kan forsørge hennes barn
- 9) Bidragspliktige som har mye samvær, bør betale mindre bidrag
- 10) Det er helt urimelig at deler av bidraget går til å refundere statens utgifter til overgangsstønad

Denne serien påstander kan ikke oppfattes som en lodding av fedrenes holdninger til bidragsfastsettelse. Hadde det vært hensikten, måtte vi supplert disse ti påstandene med ti påstander som trakk i retning av en mer omfattende plikt til å betale bidrag – slik de nå står, har vi ti påstander som kan brukes til å argumentere for lavere bidrag og flere unntak fra bidragsplikten. Det disse kan brukes til, er for det første å få et inntrykk av hvordan fedrene forholder seg til en serie argumenter som har vært brukt i den offentlige debatten om bidragsfastsettelse og bidragsplikt, for det andre å se på sammenhengen mellom ulike hensyn. Er det slik at fedrene entusiastisk omfavner ethvert argument som kan brukes til å senke bidragsnivået og/eller frita noen fedre for bidragsplikten, eller forkaster de noen påstander til fordel for andre?

Svarfordelingen på disse påstandene er vist i figur 5.4. Som figuren viser, er det svært stor oppslutning om alle påstandene unntatt to. Halvparten av fedrene er helt uenige i påstand 4, at fedre som ikke har kontakt med barna bør slippe å betale bidrag. Det er også liten oppslutning om påstand 8, at bidragspliktige bør forsørge samboerens barn framfor egne biologiske barn fra tidligere forhold. Men alle de andre argumentene for å sette ned bidraget, eller iallfall begrense det oppad, har stor oppslutning blant de bidragspliktige fedrene.

Figur 5.4. Prinsipper for bidragsutmåling.

Oppsummering

Det vanligste er at bidragsfogden fastsetter barnebidragene, slik vi også vet fra trygdeetatens beretninger om saken. Når vi spør fedrene hvorfor de har valgt denne løsningen velger de enten ikke å ta stilling til spørsmålet, eller de svarer at hovedgrunnen var at dette var mest praktisk. Dette tyder på at ordningen med at bidragsfogden avgjør dette egentlig private forholdet, har festet seg som normalløsningen. Innføringen av gebyr for offentlig fastsettelse vil sannsynligvis bidra til en rask endring av akkurat dette. Vi har en langt mindre andel med bidragsgjeld i vårt utvalg enn det totaltallene for Trygdeetatens Innkrevingssentral viser, så det er vanskelig å gjøre videre analyser av hvem som opparbeider gjeld og hvorfor.

Det er en tendens til at fedrene synes bidraget er for høyt: 28 prosent mener det er altfor høyt, mens 36 prosent sier beløpet er for høyt. 35 prosent mener likevel det er passe. Her er det verdt å huske at de fleste som har

innlagt strøm mener strømmen burde vært billige, bilister har en tendens til å mene at bensinen burde være billigere, og småbarnsforeldre gjerne synes barnehagesatsene burde vært lavere. De fleste kunne nok ønske seg lavere faste utgifter, så at 64 prosent mener bidragene er for høye er i og for seg ikke oppsiktsvekkende. De som mener de betaler for mye eller altfor mye betaler i gjennomsnitt mer enn de som mener de betaler passe mye, noe som kan tyde på at det finnes en slags uoffisiell konsensus om hvor høye bidrag «bør» være. Det kommer likevel ikke som en overraskelse at store faste utgifter er mindre populære enn faste utgifter på et lavere nivå.

Ber vi fedrene ta stilling til noen av de påstandene som ofte framsettes i debatten om bidragets nivå, finner vi noen av årsakene til at såpass mange av dem mener de betaler for mye. Mest gehør får påstandene «jeg synes det er sterkt urettferdig at moren får både offentlig støtte og bidrag, mens jeg ikke får noen støtte som forelder», «jeg føler at jeg subsidierer morens forbruk, er usikker på hvor mye glede barnet egentlig får av pengene», og «jeg betaler mer enn hva det koster å ha barn i huset». Mange fedre uttrykker altså en oppfatning om at mødre blir økonomiske vinnere etter samlivsbruddet, mens de oppfatter seg selv som taperne. Om vi på en mer generell basis spør hva som er fornuftige prinsipper for bidragsutmåling, finner vi at fedrene tenderer til å være enige i alle argumentene som kan fremmes for å senke bidragsnivået. Det er to unntak: argumentet at fedre som ikke har kontakt med barna heller ikke bør betale bidrag, får liten oppslutning blant våre respondenter. De synes heller ikke at bidragsnivået bør senkes hvis den bidragspliktige flytter sammen med en kvinne som har barn fra før, slik at han kan forsørge hennes barn. Det er altså en sterk oppfatning om at fedre skal prioritere sine egne biologiske barn, både være sammen med dem og prioritere dem framfor eventuelle stebarn – men bidragene bør begrenses oppad. Blant argumenter for å begrense bidragene i størrelse godtas både argumenter knyttet til farens situasjon, morens situasjon, og elementer i forholdet mellom foreldrene. En faktoranalyse viste at svarene grupperer seg langt to dimensjoner: en som omhandler sider ved de bidragspliktiges økonomi, og en som omhandler sider ved samværet.

6 Levekår

Vi har liten kunnskap fra tidligere om samværsfedrenes levekår. Samværsforeldre skilles ikke ut som egne kategorier i offentlig statistikk, og det har ikke tidligere vært gjort undersøkelser av hvordan de har det. Det hjelper oss heller ikke å se på tall for enslige menn i de aktuelle aldersgruppene – samværsfedre kan være enslige, men de lever like ofte i parforhold med eller uten hjemmeboende barn (jfr. kapittel 3). Det finnes to kontrasterende stereotyper av samværsfedre: den ene er at de etter samlivsbruddet lever herrens glade dager som ungarer igjen, befridd fra forpliktelsene med barn og familie. Som enslige er de fri utgiftene til barnevakt, de kan disponere pengene sine uten å tenke på at barnet trenger nye klær eller kanskje skal til legen eller tannlegen. Dette er ei gruppe som i alle fall ikke har levekårsproblemer. Den motsatte stereotypen er at de etter samlivsbruddet kastes ut av familiehemmet og må flytte på hybel – eller hjem til mor – der de spiser, sover og har samvær med barnet på ett rom. I tillegg til slitet med å skulle etablere seg på nytt kommer kravet om bidrag, og så vil de jo gjerne bruke noen kroner på å gjøre det litt hyggelig når barnet er hos dem... Etter denne stereotypen er samværsfedre ei gruppe der levekårsproblemene hoper seg opp. Sannsynligvis finnes begge disse stereotypene i virkeligheten, men for de fleste vil nok hverdagen befinne seg et sted mellom ytterpunktene. I dette kapitlet skal vi se på hva våre informanter har fortalt oss. Vi konsentrerer oss særlig om boligforhold, arbeid og arbeidstid, og økonomi. Vi vurderte å inkludere noen få spørsmål om helse og bruk av rusmidler i spørreskjemaet, men lot dette være. Delvis fordi vi mente at skjemaet var stort nok, og fordi vi måtte hatt relativt mange spørsmål for å få fram mer enn helt overflattisk informasjon om fysisk og psykisk helse. Og delvis fryktet vi at spørsmål om for eksempel alkoholbruk ville virke støtende på respondentene. Vi valgte derfor å la temaet ligge.

Boligforhold

La oss starte med å se på forestillingen om at samværsfedre lever trangt i ettroms-leiligheter. Tabell 6.1 viser hvor mange rom det er i huset eller leiligheten faren bor i. Kjøkken, bad, entre og små rom (mindre enn 6m²) er ikke regnet med.

Tabell 6.1 Fedrene etter antall rom i boligen. Prosent.

	Prosent
1	7
2	14
3	23
4	19
5	16
6	11
7 rom eller flere	9
Sum	100

N=576

23 prosent av de som har svart på spørsmålet bor i tre-roms leiligheter. 19 prosent har fire rom, mens 14 prosent har to. 21 prosent har flere enn fem rom, mens 7 prosent bor på ett rom. Flertallet har fire eller flere rom i boligen.

Hvor stor plass man har å bo på, avhenger blant annet av hva man har råd til, og hva man har bruk for. Det er derfor naturlig å se på sammenhengen mellom antall rom i boligen, og hvorvidt samværsfaren bor alene eller sammen med andre.

Tabell 6.2. Fedre etter om de bor alene eller ikke og hvor mange rom det er i boligen. Prosent.

	Alene	Sammen med andre
Ett rom	15	1
To rom	23	8
Tre rom	27	22
4–5 rom	25	43
6 rom eller flere	11	26
Sum	101	100
N=	241	328

Ikke overraskende er det en klar sammenheng mellom antall rom i boligen, og hvorvidt faren bor alene eller ikke. 28 prosent av de som bor alene bor på ett eller to rom, mot 9 prosent av de som bor sammen med andre. 35 prosent av aleneboerne har fire eller flere rom i leiligheten, mens det samme gjelder 71 prosent av de som bor sammen med andre.

Tabell 6.3. Fedre etter inntekt og størrelsen på bolig. Prosent.

	under 150.000	150– 200.000	200– 250.000	250– 300.000	300– 350.000	over 350.000
Ett rom	14	7	7	9	1	1
To rom	21	15	20	9	10	4
Tre rom	25	30	23	18	23	23
4–5 rom	32	30	36	37	40	41
6 rom eller flere	8	19	15	27	25	32
Sum	100	101	101	100	99	101
N=	87	54	128	106	77	84

Det er også en klar sammenheng mellom boligstørrelse og inntekt (tabell 6.3). 14 prosent av de med inntekt under 150.000 bor på ett rom, mot bare en prosent av de med inntekter over 300.000. Toroms-leiligheter er også mest utbredt blant de med de laveste inntektene. Det er likevel verdt å merke seg at den boligtypen som forekommer oftest i alle inntektskategorier, har 4–5 rom. Rundt 30 prosent av fedrene i de laveste inntektskategoriene bor i 4–5 roms leiligheter, og det samme gjør 40 prosent i de to høyeste inntektskategoriene. Boligene som er større enn dette, som har seks eller flere rom, bebos i større grad av de med inntekter høyere enn 250.000. De trangbodde bidragsfedrene er altså de enslige med liten inntekt. En annen faktor som slår klart ut, er om faren bor i storby, by eller spredtbygd strøk – de større boligene befinner seg overveiende i spredtbygde strøk, mens fedre i de store byene bor trangere. Derimot finner vi ingen sammenheng mellom alder og størrelsen på boligen. Man kunne tenke seg at de yngste og minst etablerte oftere ville bo i trange leiligheter, men i dette materialet er det lite som tyder på at dette er tilfelle.

Bor fedrene dårligere enn folk flest? Tabell 6.4 viser boligstørrelsen for noen utvalgte grupper.

38 prosent av samværsfedrene som bor alene, bor på ett eller to rom. Det samme gjør 35,5 prosent av alle aleneboere i Norge. 9 prosent av de som bor sammen med andre, bor like trangt. Dette er samme andel som for flerpersonshusholdninger uten hjemmeboende barn, og bare litt høyere enn andelen for flerpersonshusholdninger med barn. Også for de større boligene er det små forskjeller mellom våre samværsfedre og befolkningen for øvrig. Vi finner altså ikke grunnlag for å hevde at samværsfedre bor trangere enn andre.

Tabell 6.4 Personer i privathusholdninger, etter husholdningstype. Privathusholdninger, etter husholdningstype og antall rom i boligen. 3. november 2001. Prosent.

	I alt	Husholdninger med en person	Flerpersonshusholdninger uten barn 0–17 år	Flerpersonshusholdninger med barn 0–17 år
Antall rom				
1–2 rom	18,2	35,5	8,8	6,5
3 rom	19,5	25,9	18,0	13,2
4 rom	22,5	18,6	25,8	23,9
5 rom	20,0	12,2	24,7	24,7
6 rom	10,6	4,6	12,6	16,0
7 rom	5,4	1,9	6,1	8,9
8 rom eller flere	3,8	1,3	3,9	6,8
Sum	100	100	100	100
Antall husholdninger (N=)	1 961 548	739 563	641 894	580 091

Kilde: Folke- og boligtellingsen 2001.

<http://www.ssb.no/fobbolig/tab-2002-09-23-11.html>

Å klare økonomiske forpliktelser

I kapittel 3 fant vi at 72 prosent av fedrene i dette utvalget er i arbeid på heltid. 10 prosent er trygdede, 5 prosent arbeidsledige, mens 3 prosent har utdanning som hovedaktivitet. I kapittel 2 så vi at 17 prosent av utvalget har inntekter under 150.000 kroner i året, mens 30 prosent har inntekter som er høyere enn 300.000. Selv om vi har sett at frafallet er spesielt stort blant de med de laveste inntektene, har vi altså rimelig god spredning både på yrkesaktivitet og inntekt. Hvordan klarer så fedrene i utvalget seg økonomisk? Opplever de at det er vanskelig å betjene de løpende utgiftene? Trenger de sosialhjelp for å klare seg?

En vanlig måte å måle økonomiske problemer på, som blant annet brukes i Levekårsundersøkelsene til Statistisk sentralbyrå, er å undersøke om husholdningen har problemer med å klare løpende utgifter. Dette spørsmålet stilte vi også til samværsfedrene i utvalget. Utfallet er vist i tabell 6.5.

Tabell 6.5 Fedrene etter svar på spørsmålet «Har det i løpet av det siste året hendt at husholdningen du bor i har hatt vansker med å klare de løpende utgifter til mat, transport, bolig og liknende?» Prosent.

	Prosent
Ofte	25
Av og til	25
Sjelden	23
Aldri	28
Sum	100

N=578

Utvalget fordeler seg i fire så å si like store grupper: en fjerdedel har «ofte» problemer med løpende utgifter, en fjerdedel har «av og til» slike problemer, en knapp fjerdedel har slike problemer «sjelden» og en drøy fjerdedel har det «aldri». 50 prosent har altså ofte eller av og til problemer med løpende utgifter.

Dette ser umiddelbart ut til å være svært høye andeler som har betalingsvansker. Fordi spørsmålet også er stilt i Levekårsundersøkelsen, kan vi sammenlikne tallene våre med tall for andre grupper i befolkningen. En oppstilling av andelen i ulike befolkningsgrupper som oppgir at de «ofte» eller «av og til» har vansker med å klare løpende utgifter er vist i tabell 6.6. Tallene er fra Levekårsundersøkelsen 1995.

Tabell 6.6 Andel med betalingsproblemer: utvalgte grupper fra Levekårsundersøkelsen 1995.

	Menn 25–44 år	Menn 45–66 år	Enslige 25–44 år	Par 16–44 år uten barn	Enslige for- sørgere	Par med barn 0–6 år	Par med barn 7–19 år
Ofte	5	3	11	3	21	4	1
Av og til	8	5	12	8	21	11	7

Kilde: Statistisk sentralbyrå, Levekårsundersøkelsen 1995. NOS C301.

Av de befolkningsgruppene det er naturlig å sammenlikne våre bidragspliktige fedre med, er det bare enslige forsørgere som har betalingsproblemer tilnærmedesvis like hyppig som vårt utvalg. Tallene for alle norske menn i relevante aldersgrupper, og for alle enslige og alle parforhold, er ikke i nærheten av det samværsfedrene oppgir. Vi finner altså større likheter mellom samværsfedre og foreldre (hovedsakelig mødre) med daglig omsorg, enn mellom samværsfedre og andre menn som lever alene eller i parforhold.

Før vi går videre med å se på hvem av fedrene som opplever betalingsproblemer, la oss se om dette relativt dramatiske inntrykket opprettholdes når vi ser på mottak av sosialhjelp.

Tabell 6.7 Fedrene etter hvorvidt de mottar sosialhjelp eller ikke. Prosent.

	Prosent
Ja	10
Nei	89
Har søkt, men ikke fått innvilget	1
Sum	100

N=582

Tabell 6.7 viser at 10 prosent av fedrene i utvalget har mottatt sosialhjelp i løpet av det siste året. Bare 1 prosent har søkt sosialhjelp men ikke fått dette innvilget. Denne svarkategorien er tatt inn fordi noen samværsfedre har klaget på at sosialkontorene er uvillige til å ta deres omsorgsforpliktelser på alvor. Faren kan føle at det er sentralt at han har en bolig som er stor nok til å ha barnet til overnatting, eller at han kan hjelpe barnet med spesielle innkjøp, men sosialkontoret sier nei til slik støtte. Dette ser likevel ikke ut til å være et problem mange av fedrene i dette utvalget har støtt på.

I befolkningen som helhet oppga 6 prosent i 1995 at de hadde mottatt sosialhjelp i løpet av det siste året (NOS C301). Det er imidlertid store variasjoner mellom ulike befolkningsgrupper, som tabell 6.8 viser.

Tabell 6.8 Andeler som har mottatt sosialhjelp. Utvalgte grupper fra Levekårsundersøkelsen 1995. Prosent.

	Menn 25–44 år	Menn 45–66 år	Enslige 25–44 år	Par 16–44 år uten barn	Enslige forsør- gere	Par med barn 0–6 år	Par med barn 7–19 år
Sos.hjelp	6	4	10	6	21	5	4

Kilde: Statistisk sentralbyrå, Levekårsundersøkelsen 1995. NOS C301

Denne sammenlikningen får situasjonen til å se mindre dramatisk ut for samværsfedrene enn tallene for problemer med løpende utgifter. Riktignok mottar de sosialhjelp oftere enn menn i de aktuelle aldersgruppene generelt, og klart oftere enn par med barn, men ikke oftere enn enslige (av begge kjønn) i denne aldersgruppen. Enslige forsørgere i Levekårsundersøkelse mottar dobbelt så ofte sosialhjelp som samværsfedrene i vår undersøkelse.

Vi må forvente å finne en klar sammenheng mellom hvem som oppgir at de har betalingsvansker, og de som mottar sosialhjelp. Denne sammenhengen er vist i tabell 6.9.

Tabell 6.9 Samværsfedre med ulik grad av betalingsproblemer, etter om de mottar sosialhjelp.

Sosialhjelp:	Oppgir at de har betalingsproblemer			
	ofte	av og til	en sjelden gang	nei, aldri
Ja	22	7	5	4
Nei	75	91	95	96
Ikke innvilget	3	2	1	0
Sum	100	100	101	100
N=	142	154	132	159

Som tabellen viser, er samsvaret mellom de to målene sterkt, men det er ikke 100 prosent overlapp. 4 prosent av dem som oppgir at de aldri har betalingsproblemer, og 5 prosent av dem som har slike problemer en sjelden gang, har mottatt sosialhjelp. Dette kan muligens tolkes som at de mener at de ikke har betalingsproblemer fordi de har sosialhjelpen å støtte seg til. For øvrig finner vi, som ventet, klart flest sosialhjelpsmottakere blant dem som oppgir at de ofte har betalingsproblemer. 3 prosent av denne gruppa har dessuten søkt sosialhjelp, men ikke fått dette innvilget. Det samme gjelder 2 prosent av de som av og til har betalingsproblemer, så gruppen som har søkt velferdsstaten om hjelp til sine økonomiske problemer og fått avslag, er liten. Men den finnes altså.

Umiddelbart later det til å være en diskrepans mellom andelen som oppgir at de har betalingsproblemer ofte eller av og til, og andelen som har mottatt sosialhjelp. De høye andelene med betalingsproblemer gir et svært negativt bilde av samværsfedrenes økonomiske situasjon, mens mottaket av sosialhjelp er mindre oppsiktsvekkende. Hvordan kan dette forklares? En mulighet er at det første tallet, betalingsvansker, er for høyt. Det å ha vansker med løpende utgifter handler om forholdet mellom inntekter og utgifter, der inntektene er for lave i forhold til utgiftene. Samværsfedrene kan altså ha betalingsvansker fordi de ikke har styring på økonomien sin. Dette vil alltid være et problem når vi bruker dette spørsmålet som en indikator på levekårsproblemer. Resultatene fra Levekårsundersøkelsene gjennom mange år tyder imidlertid ikke på at dette er et vesentlig problem: kontroll med andre mål på sårbar økonomi styrker mønstrene som kommer fram på spørsmålet om betalingsproblemer. Og tar vi svarfordelingen på alvor i Levekårsundersøkelsene, bør vi også gjøre det her. Så kan det hende at fedrene har ønsket å sende forskerne en melding – at de har overdrevet sine betalingsproblemer for å understreke det de oppfatter som det dramatiske og urimelige i sin situasjon. Men utslagene i tabell 6.5 er så store at vi kan runde av godt nedover og likevel stå igjen med oppsiktsvekkende høye tall.

Den alternative forklaringen på spriket mellom rapporterte betalingsproblemer og mottak av sosialhjelp, er at sosialhjelpsmottaket er for lavt. Det kan være at samværsfedrene ikke oppsøker sosialkontoret, fordi de har en forestilling om at deres økonomiske problemer ikke tas på alvor, som nevnt ovenfor. De tror med andre ord ikke de vil få hjelp, fordi det har festet seg et inntrykk av at sosialkontorene avviser samværsfedre. Det kan naturligvis også være at de ikke oppsøker sosialkontoret fordi de opplever det som et nederlag å motta sosialhjelp – voksne arbeidsføre menn som de er. Sannsynligvis ligger forklaringen på spriket mellom andelen med betalings-

problemer og andelen som mottar sosialhjelp i en kombinasjon av disse årsakene: noen har for høye utgifter fordi de ikke vil tilpasse seg en lavere levestandard etter et samlivsbrudd, noen overdriver litt for å framheve det problematiske i situasjonen, og noen har helt reelle problemer men har likevel liten tro på at sosialkontoret vil hjelpe dem, eller de kvier seg rett og slett for å be om hjelp. I dette datamaterialet har vi ingen mulighet til å gå videre med denne problemstillingen.

Både det å ha betalingsproblemer «ofte» eller «av og til», og det å søke og/eller motta sosialhjelp, er indikatorer på en sårbar økonomisk situasjon. I det følgende er vi opptatt av de samværsfedrene som har dårlig økonomi etter disse målene. Vi definerer fedrene som «sårbare» hvis de enten har betalingsproblemer ofte eller av og til (uavhengig av om de også søker sosialhjelp), og hvis de mottar eller har søkt sosialhjelp (uavhengig av om de oppgir at de har betalingsproblemer). Etter denne definisjonen er 52 prosent av utvalget sårbare, mens 48 prosent ikke er det. Vi skal bruke uttrykket «sårbare» eller «økonomisk sårbare» om denne gruppa, men det er viktig å avgrense dette fra den generelle debatten om fattigdom/lavinntektsproblematikk. Det å av og til ha problemer med løpende utgifter – særlig når det ikke spørres hvilke løpende utgifter det er snakk om – er ikke del av noen normaldefinisjon på fattigdom.

Hva er så risikofaktorene, altså de trekkene ved samværsfedre som gjør at noen av dem har sårbar økonomi og andre ikke har det? Tabell 6.10 viser andelene med sårbar økonomi etter noen kjennetegn ved fedrenes situasjon.

Ikke overraskende er andelen økonomisk sårbare fedre svært avhengig av inntekt. Hele 76 prosent av de med inntekter under 150.000 har sårbar økonomi, mot 19 prosent av de med inntekter over 350.000. Først i inntektsintervallet 250.000–300.000 faller andelen med sårbar økonomi til under halvparten. At 19 prosent av de med inntekter over 350.000, og 36 prosent av de med inntekter i intervallet 300–350.000 havner i kategorien «sårbare», understreker imidlertid at dette er et svært romslig, og subjektivt, mål på økonomiske problemer.

Vi finner også en relativt klar sammenheng mellom økonomiske problemer og alder. Det er de yngste som er mest sårbare: 60 prosent av de under 29 år har sårbar økonomi etter dette målet, mens det samme «bare» gjelder 42 prosent av de som er eldre enn 50.

Tabell 6.10. Andel med sårbar økonomi etter sosioøkonomiske kjennetegn.

Kjennetegn	N=	Andel med sårbar økonomi
<i>Bruttoinntekt</i>		
under 150.000	89	76
150–200.000	56	63
200–250.000	129	68
250–300.000	107	42
300–350.000	77	36
over 350.000	85	19
<i>Alder</i>		
29 år og yngre	60	60
30–39	238	58
40–49	217	45
50 år og eldre	60	42
<i>Hovedaktivitet</i>		
I arbeid, full tid	417	43
I arbeid, deltid	24	67
Under utdanning	18	67
Arbeidssøkende	30	87
Trygdet	57	70
<i>Bosituasjon</i>		
Alene	242	59
Sammen med andre	331	47
<i>Tid siden bruddet</i>		
Mindre enn tre år	130	64
Mer enn tre år	384	50

Sammenhengen mellom økonomiske problemer og hovedaktivitet er enda tydeligere enn sammenhengen med alder. Den økonomiske sårbarheten er vesentlig mindre for heltidsarbeidende enn for noen annen kategori. Aller mest utsatte er de arbeidssøkende, der 87 prosent har sårbar økonomi etter denne definisjonen. 70 prosent av de trygdede samværsfedrene, og 67 prosent av de deltidsarbeidende og de som er under utdanning, er også utsatte. Men 43 prosent av de heltidsarbeidende samværsfedrene er også sårbare. Det finnes altså tilsynelatende ingen trygg veg ut av økonomisk sårbarhet for samværsfedrene.

Det å bo alene regnes ofte som en fattigdomsrisiko i seg selv, fordi aleneboende må klare husholdningsutgiftene fullt ut alene. Vi finner en signifikant sammenheng mellom det å bo alene og det å være økonomisk sårbar, men sammenhengen er ikke veldig sterk. 59 prosent av de som bor alene oppgir at de har sårbar økonomi, mot 47 prosent av de som bor sammen med andre. Som vi skal se nedenfor, kan det imidlertid være store

forskjeller blant de som bor sammen med andre, avhengig av hvem de bor sammen med.

Vi finner en svak sammenheng mellom antall år siden forholdet til barnets mor tok slutt, og risikoen for å ha en sårbar økonomi. Det er flere sårbare blant fedre der det er kort tid siden bruddet. Men også i gruppa som har vært fra barnas mor lengst, oppgir halvparten at de har betalingsproblemer og/eller har mottatt sosialhjelp. Nesten to-tredjedeler av de som ble alene for mindre enn tre år siden har slike problemer. Vi kan tolke dette som at mange samværsfedre opplever en økonomisk «krise» kort tid etter at samlivet tar slutt, men at det ikke er gitt at de kommer seg ut av denne knipa selv når det er gått noen år.

Det å være relativt ung, ha lav inntekt, å bo alene, og å nylig ha brutt med barnets mor, er alt sammen risikofaktorer som øker faren for å ha sårbar økonomi. Vi har gjort en multivariat analyse (logistisk regresjon med risikoen for å ha sårbar økonomi som avhengig variabel, vedlegg B) der alle disse risikofaktorene er tatt hensyn til. Selv når vi kontrollerer effekten av hver variabel for effekten av alle de andre variablene i modellen, fortsetter hver av disse – unntatt tid siden bruddet – å ha selvstendig effekt. Et interessant funn her er at det å gifte seg på nytt eller bli samboer uten å ha barn i huset, signifikant minsker risikoen for å ha sårbar økonomi relativt til det å bo alene. Om man derimot bor sammen med ny partner *med* barn i huset (hennes, hans eller felles barn) er risikoen for å ha sårbar økonomi like stor som om man bor alene. Dette funnet er i overensstemmelse med beregningene til Kirkeberg og Pedersen (2000, se kapittel 1), som fant at bidragsyttere som levde i parforhold uten barn hadde klart høyere inntekt etter skatt per forbruksenhet enn andre bidragspliktige. Inntekten per forbruksenhet var så å si lik for bidragsyttere som levde alene, og bidragsyttere som levde i parforhold med barn under 19 år – i begge tilfeller langt under nivået for bidragspliktige som levde i par uten barn. Disse funnene illustrerer at det er dyrt å bo alene, og det er dyrt å forsørge barn. Å forsørge barn i egen husholdning samtidig som man delvis forsørger et barn som til daglig bor et annet sted, er en betydelig økonomisk belastning. Tilsvarende er det å få en medforsørger (ny partner) uten å få en økt forsørgingsbyrde (flere økonomisk avhengige barn) en måte mange unnslipper de økonomiske vanskene på.

Å sammenlikne økonomisk situasjon

Tabell 6.10 viste andelen med sårbar økonomi etter utvalgte trekk ved fedrenes situasjon på undersøkelsestidspunktet. Vi gjorde altså et forsøk på å

forklare situasjonen med utgangspunkt i fedrenes sosioøkonomiske status. En annen mulig hovedårsak til at såpass mange oppgir at de har sårbar økonomi nå, er at det blant samværsfedre kan være en overrepresentasjon av menn som alltid har hatt dårlig økonomi, altså at samværsfedre overveiende rekrutteres fra en gruppe som er økonomisk sårbare. Som vi har sett i kapittel 2, har vi relativt mange fedre i utvalget som har liten utdanning og lav inntekt. Har de alltid hatt dårlig økonomi, eller er dette noe som er oppstått i det de ble samværsfedre og bidragspliktige? Tabell 6.11 viser hvordan samværsfedrene beskriver sin økonomiske situasjon da de bodde sammen med barnets mor, mens tabell 6.12 viser andelen som mener at økonomien er blitt bedre eller dårligere etter bruddet etter hvorvidt de har sårbar økonomi nå eller ikke.

Tabell 6.11 Fedre som har bodd sammen med barnets mor, etter hvordan de beskriver sin økonomiske situasjon da de bodde sammen. Prosent.

	Prosent
Svært god	13
God	61
Dårlig	23
Svært dårlig	2
Sum	100

N=500

Tabell 6.12 Andel som mener at økonomien er blitt bedre eller dårligere, etter om de har sårbar økonomi nå eller ikke. Prosent.

	Ikke sårbar	Sårbar	Alle
Bedre nå	23	8	15
Dårligere nå	25	53	39
Omtrent det samme	20	9	14
Aldri bodd sammen	14	8	11
For lenge siden bruddet, gir ikke mening å sammenlikne	18	22	20
Sum	100	100	99
N=	279	295	574

13 prosent mener at økonomien deres var svært god så lenge de var gift eller samboende med kvinnen de har barn med. 61 prosent mener økonomien var god. I alt sier altså tre av fire at de ikke hadde økonomiske problemer så lenge samlivet varte. 23 prosent beskriver situasjonen som dårlig, mens bare 2 prosent sier den var svært dårlig. 25 prosent som beskriver situasjonen som

«dårlig» eller «svært dårlig» er relativt mye, men dette gir likevel et langt lysere bilde enn det bildet de gir av sin egen økonomi som samværsfedre. Så svarer da også 39 prosent av alle at økonomien deres er blitt dårligere siden samlivsbruddet (tabell 6.12). Vurderingen av egen situasjon før og nå er i det hele tatt svært klar, særlig når vi skiller mellom fedre med ulik grad av sårbar økonomi: 53 prosent av de økonomisk sårbare oppgir at økonomien var bedre før, mot 25 prosent av de som ikke har dårlig økonomi nå. Den nest største gruppa blant de med sårbar økonomi oppgir at det er så lenge siden de bodde sammen med barnas mor at det er meningsløst å sammenlikne situasjonene før og nå. Bare 9 prosent av de sårbare sier at deres økonomiske situasjon er omtrent lik, noe som må tolkes som at de hadde dårlig økonomi også før de ble bidragsyttere. Omtrent like mange, 8 prosent, mener at økonomien deres var enda dårligere da de levde i parforhold med moren til barnet. Av de som ikke har sårbar økonomi, og som har bodd sammen med moren til barnet for ikke altfor lenge siden, er andelene som mener at økonomien er blitt bedre, verre eller er uforandret omtrent like store.

Av de 15 prosentene som mener økonomien er blitt bedre, har tre av fire etablert nye samliv (tabell ikke vist). Dette understreker at det er de enslige som er mest økonomisk sårbare, og tyder på at fallet i levestandard etter samlivsbrudd ofte retter seg igjen når man etablerer nye samliv. Det hjelper å få en ny voksen person med egen lønnsinntekt inn i husholdet

Som nevnt ovenfor kan våre tall tyde på at både «samværsfedre» og «enslige forsørgere» er økonomisk sårbare, noe som må relateres til at det er dyrere å bo i to husholdninger. Men hva tror samværsfedrene om ekspartnerens – bidragsmottakerens – økonomiske situasjon?

Tabell 6.13. Fedrene som har bodd sammen med barnets mor, etter hva de tror om endringer i morens økonomi. Prosent.

	Prosent
Dårligere råd	11
Bedre råd	45
Omtrent det samme	19
Kan ikke sammenligne	25
Sum	100

N=501

Nesten halvparten av utvalget, og 61 prosent av de som har et sammenligningsgrunnlag, mener at barnas mor har bedre råd nå enn hun hadde så lenge samlivet varte. Bare 14 prosent av de som mener de kan sammenligne tror hun har fått dårligere råd, mens 25 prosent mener hennes økonomi er

uendret. Den tolkningen som er foreslått her – at begge parter taper økonomisk på samlivsbrudd der det er mindreårige barn inne i bildet – har altså liten støtte blant samværsfedrene. Det synet som dominerer i utvalget, er at han taper og hun vinner på samlivsbruddet. Av de som oppgir at de tror mor har fått det bedre økonomisk, sier også de fleste (63 prosent, tabell ikke vist) at mor lever sammen med en ny partner. Det er altså ikke de enslige forsørgerne samværsfedrene har et slikt optimistisk syn på, men snarere mødre som har inngått nye samliv.

Tabell 6.14 Fedre som relativt nylig har bodd sammen med barnets mor: oppfatninger om endringer i egen og barnets mors økonomi etter bruddet. Prosent av alle.

	Egen	Dårligere	Uendret	Bedre	Alle
Morens					
Dårligere		8	4	3	60
Uendret		13	9	4	15
Bedre		38	10	13	25
Alle		19	59	22	100

N=323

I tabell 6.14 er bare de som har bodd sammen, og der samlivsbruddet er så nært i tid at det er meningsfylt å sammenligne, inkludert (prosentene for «alle» avviker noe fra det som er vist ovenfor fordi bare de som har svart på begge spørsmål er tatt med). Tabellen er prosentuert med utgangspunkt i det totale antallet som har svart (dvs. fra «grandtotalen»). Denne tabellen bekrefter inntrykket vi fikk fra de separate analysene: den klart største gruppen, 38 prosent, mener at morens økonomi er blitt bedre mens deres egen økonomi er blitt dårligere. En svært liten andel tror at hennes økonomi er blitt dårligere mens hans egen er blitt bedre eller er uendret. 8 prosent mener de har fått det dårligere begge to, mens 13 prosent mener begge har fått det bedre.

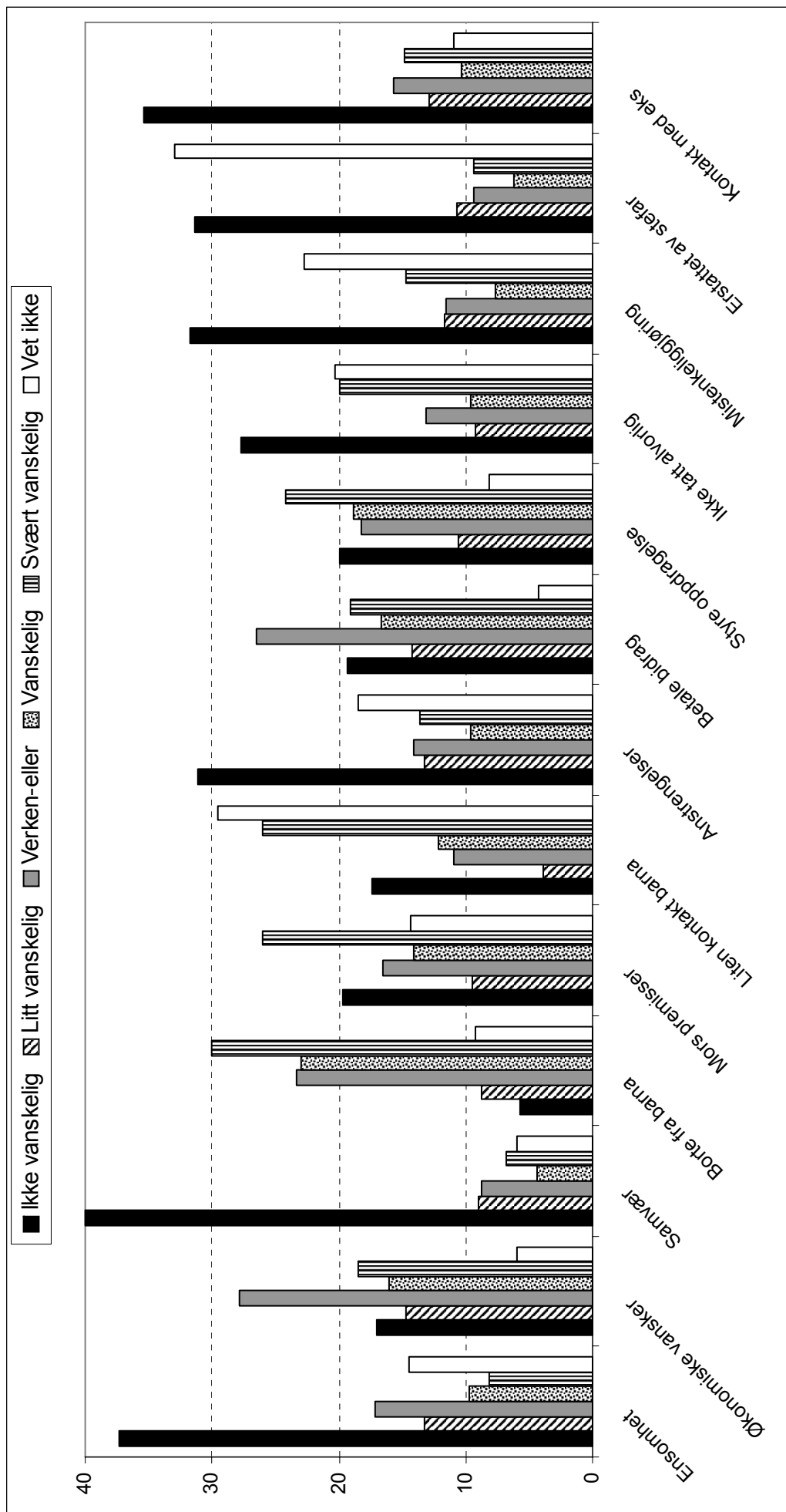
Alt i alt: hva er problematisk i livet som samværsfar

Selv om det å ha ett eller flere barn man ikke bor sammen med til daglig på ingen måte behøver å bety at man har et trist og vanskelig liv, er dette en situasjon de færreste ser på som ideell. Det er få som planlegger barn og familieliv med utgangspunkt i at de skal flytte fra kvinnen de har barn med, eller ønsker å få barn med en kvinne det er helt uaktuelt å leve sammen med. Vi har derfor valgt å be samværsfedrene om å reflektere over hvor

problematiske de opplever ulike elementer i sin hverdag. Når vi ikke har bedt dem vurdere positive sider ved situasjonen, reflekterer dette at statusen generelt oppfattes som uønsket og problematisk i den offentlige debatten. Problemene kan knytte seg til ensomhet, til vansker i forhold til barna, til det fortsatte forholdet til ekspartneren, eller til andre ting. Spørsmålet lød «Hvor problematiske opplever du de følgende elementene i ditt liv som samværsfar?», og fedrene ble bedt om å krysse av på en fempunkts skala der 1 indikerte «ikke vanskelig» og 5 «svært vanskelig». For hvert element fantes også et alternativ 6, «ikke aktuelt / kan ikke svare». Faktorene vi ba fedrene ta stilling til var

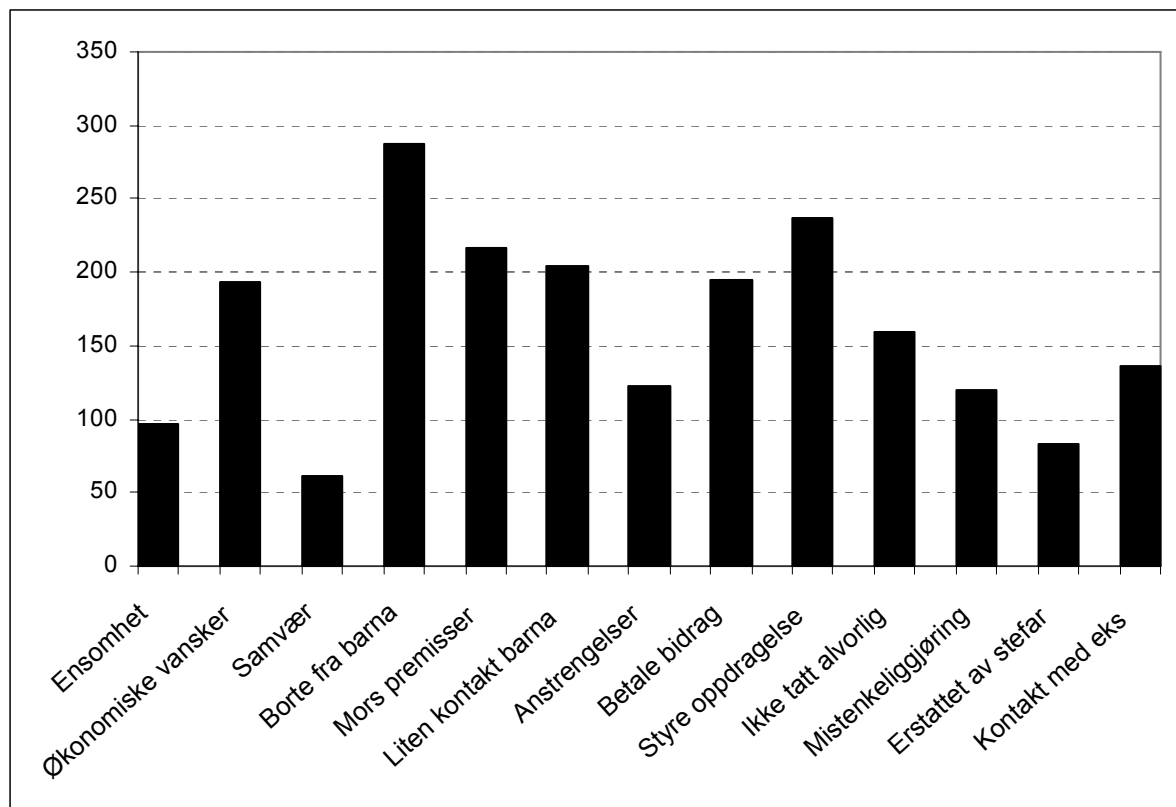
- 1) ensomhet
- 2) økonomiske vanskeligheter
- 3) vanskelig å ha barna til samvær
- 4) være borte fra barna store deler av tida
- 5) samarbeidet om barna går på mors premisser
- 6) ha liten eller ingen kontakt med barna
- 7) alle anstrengelsene for å opprettholde kontakten med barna
- 8) å måtte betale bidrag
- 9) mangler styring over barnas oppdragelse
- 10) ikke bli tatt på alvor som forelder av skole, barnehage og andre viktige institusjoner
- 11) mistenkeliggjøring av samværsfedre
- 12) føler at jeg blir erstattet av barnets/barnas stefar
- 13) å måtte holde kontakten med ekspartneren min

Alternativet «ikke aktuelt / kan ikke svare» var ment å brukes der situasjonen ikke var aktuell, for eksempel hvis ekspartneren ikke hadde etablert seg med ny partner i spørsmål 12. For mange av de andre spørsmålene vil likevel dette alternativet for mange ha blitt synonymt med alternativ 1, «ikke vanskelig». På spørsmålet om ensomhet kunne vi for eksempel tenke oss at de som ikke føler seg ensomme skulle svare «ikke aktuelt», mens «ikke vanskelig» skulle forbeholdes de som i og for seg er ensomme men ikke opplever det som noe problem. Vi kan likevel ikke forvente at dette ble systematisk fanget opp. For hvert av spørsmålene er det uansett antallet som har krysset ut på 4 og 5 som er mest interessant – de som opplever dette som vanskelig.

Figur 6.1. Vanskeligheter som samværsfar.

Som for de andre spørsmålsbatteriene av denne typen i skjemaet, har vi et ikke ubetydelig frafall på disse spørsmålene. Noen har ikke tatt seg bryet med å ta stilling til noen av disse faktorene, og noen få har svart «ikke aktuelt» på samtlige – antakelig en indikasjon på at de ikke opplever situasjonen sin som spesielt problemfylt. De avviser samtlige mulige problematiske sider. For øvrig finner vi det høyeste partielle frafallet for påstand 7, «alle anstrengelsene for å opprettholde kontakten med barna» (531 svar) og påstand 12, «føler at jeg blir erstattet av barnets stefar». For disse spørsmålene har vi også høye andeler «ikke vanskelig»-svar, så en mulig forklaring på frafallet er at problemstillingen ikke engasjerer eller ikke «treffer» situasjonen. Høyest andel svar (558) har vi for påstand 2, «Økonomiske vanskeligheter». Figur 6.1 viser andeler blant de som har svart, mens figur 6.2 viser antallet som har valgt alternativene 4 og 5 for hver faktor.

Figur 6.2. Antall som oppgir at de ulike elementene er vanskelig eller svært vanskelig.

Det mest slående i figur 6.1 er andelen som har svart «ikke vanskelig» på alternativ 3, å ha barna til samvær. Denne andelen sprenger rammene for figuren: hele 65 prosent av de som har tatt stilling til spørsmålet oppgir at samvær iallfall ikke er vanskelig. Ensomhet og det å ha kontakt med

ekspartneren er også ting de fleste samværsfedre ikke opplever som problematiske. Det som er vanskelig for flest, som vi ser av figur 6.2, er det å være borte fra barna store deler av tiden. Over halvparten av de som har tatt stilling til dette (288 av 544), oppgir at dette er «vanskelig» eller «svært vanskelig». Som nummer to kommer «mangler styring over barnas oppdragelse», deretter «samarbeidet om barna går på mors premisser». Til sammen viser dette at når vi spør samværsfedre om det problematiske i denne situasjonen, er det opplevelsen av å «miste» barna som er det vanskelige. Til gjengjeld er det få som føler at de blir erstattet av en stefar – det er ikke andre menn som tar barna fra dem. Andre sider ved situasjonen, som at de kan bli ensomme og at de må holde kontakten med ekspartneren, oppleves sjeldnere som problematiske. Det samme gjør faktorer på samfunnsnivå, som «ikke bli tatt på alvor som forelder» og «generell mistenkeliggjøring» – selv om 30 prosent av dem som har tatt stilling til påstanden om at de ikke blir tatt på alvor av skole, barnehage og andre sier de opplever dette som svært vanskelig eller vanskelig. Selv økonomiske vansker og det å måtte betale bidrag oppleves som mindre problematisk enn det å miste den daglige omgangen med barna som forelder – oppdra, være sammen med, og iallfall få sette noen premisser selv.

Oppsummering

Også når vi ser på levekårene, finner vi at det er store variasjoner blant samværsfedrene. Ser vi på boligforhold, finner vi at den største gruppen – 23 prosent – bor i treroms leiligheter. 7 prosent må likevel klare seg med ett rom, mens 9 prosent har sju eller flere rom i sitt hus eller leilighet. De som har de største boligene bor sjelden i dem alene, som vi kunne tenke oss. Størrelsen på boligen varierer også med inntekt, og etter hvorvidt faren bor i byen eller på landet. Sammenlikner vi fedrene med befolkningen for øvrig, finner vi at boligstandarden, i alle fall målt etter boligens størrelse, er ganske gjennomsnittlig.

Fedrene i dette utvalget formidler relativt omfattende økonomiske problemer. 25 prosent oppgir at de ofte har problemer med løpende utgifter, mens nye 25 prosent sier at de har slike problemer av og til. Dette er vesentlig høyere andeler enn det vi finner i befolkningen for øvrig – bortsett fra for enslige forsørgere, altså foreldre med daglig omsorg. Enslige forsørgere har også et høyt forbruk av sosialhjelp, mens det i mindre grad stemmer for våre samværsfedre: «bare» 10 prosent av fedrene har mottatt sosialhjelp det siste året. Vi finner altså utbredte betalingsproblemer, men sjeldnere «fattigdom» i

den grad at den fører til sosialkontoret. I dette kapitlet har vi omtalt fedre som ofte eller av og til har problemer med løpende utgifter, og fedre som har søkt og/eller mottatt sosialhjelp, som fedre med *sårbar* økonomi. Vi finner at risikoen for å ha sårbar økonomi er større for fedre med lave inntekter, for de yngre fedrene, for de som ikke er i fulltids arbeid, for de som lever alene og der bruddet med moren skjedde for relativt kort tid siden.

Det kan være mange grunner til at folk opplever vansker med å klare løpende utgifter «ofte» eller «av og til». For å klare løpende utgifter uten problemer, må utgiftene stå i forhold til inntekten. Samværsfedre har en utgift andre folk ikke har, nemlig det faste, månedlige bidraget. Fedre som bor sammen med barna sine forsørger dem til daglig, men de kan være mer fleksible – bruke mer når økonomien er god og mindre de månedene alle regningene kommer. Bidraget legger beslag på en fast, merkbar prosentandel av samværsfedrenes bruttoinntekt – 11 eller 18 prosent er det typiske. Dermed får de lavere disponibel inntekt og mindre økonomisk fleksibilitet. For folk med inntekter litt opp på inntektsskalaen skulle ikke dette behøve å bli et økonomisk problem i og for seg. De vil bli nødt til å legge om livsstilen noe for å redusere utgiftene, men det følger ikke nødvendigvis at de skal få problemer med løpende utgifter. Det kan hende at vi står ovenfor et referansegruppeproblem: fedrene sammenlikner seg med det de hadde før, eller med den livsstilen gifte kolleger på samme inntektsnivå kan unne seg, og føler motstand mot å oppgi det de opplever som opplagte goder. Gifte menn med barn har som regel konas inntekt som supplement, og denne fordelingen har ikke menn som bor alene. De er «fattige» *relativt til andre menn i samme alder og yrkesgruppe*, selv om den disponible inntekten ikke nødvendigvis er for lav til å dekke basisbehov. Likevel, dette kan bli særlig viktig hvis bidraget oppleves som illegitimt, som en utgift man ikke synes man «burde» ha. Dette kan være en delforklaring på hvorfor bidragspliktige fedre, også i høyere inntektsgrupper, så ofte opplever problemer med løpende utgifter. Likevel er det ikke til å komme fra at andelen som opplever økonomiske vansker er svært høy sammenliknet med andre relevante grupper i befolkningen.

Sammenlikner vi andelen samværsfedre som ofte / av og til har problemer med løpende utgifter med den tilsvarende andelen for enslige forsørgere (som i tabell 6.6), finner vi at andelen er svært like. Dette bringer tankene til en kjent konklusjon fra mye forskning om økonomi etter samlivsbrudd (e. g. Henman og Mitchell 2001): kostnadene ved å ha barn blir klart mye høyere når foreldrene bor i to husholdninger. Det å opprettholde to husholdninger der det er godt for barn å være koster mer enn å opprettholde en. Dette får

konsekvenser for *begge* foreldres økonomi, og kan føre både mødre med daglig omsorg og fedre med bidragsplikt ut i økonomisk uføre. Dette er en viktig innsikt fra denne undersøkelsen.

Fedre som har sårbar økonomi, oppgir oftere enn de andre at økonomien er blitt dårligere siden bruddet med moren, og sjeldnere at den er blitt bedre. Et klart flertall i denne undersøkelsen oppgir at de hadde god eller svært god økonomi da de bodde sammen med moren til barnet. Av de som har et sammenlikningsgrunnlag (dvs. bodde sammen med moren for ikke altfor lenge siden), sier 57 prosent at økonomien deres ble dårligere etter at de flyttet fra moren til barnet, mens 22 prosent mener den er blitt bedre. 61 prosent av de som kan sammenlikne tror imidlertid at moren økonomi er blitt bedre etter bruddet, mens bare 14 prosent tror den er blitt dårligere. Den vanligste kombinasjonen er dermed at fedrene vurderer sin egen økonomi som dårligere og hennes som bedre – de oppfatter moren som den økonomiske vinneren.

Ber vi fedrene ta stilling til hva som er mest vanskelig i livet som samværsfar, kommer vi – ikke overraskende – tilbake til forholdet til barna. «Det å være borte fra barna store deler av tiden» er det flest opplever som vanskelig, fulgt av «mangler styring over barnas oppdragelse» og «samarbeidet om barna går på mors premisser». Minst problematisk er det å ha barna til samvær. Det å bli erstattet av stefaren er heller ikke en aktuell problemstilling for mange. Økonomiske vansker og det å måtte betale bidrag framheves som svært vanskelig av mange, men likevel ikke like mange som framhever fravær fra barna og manglende styring. Selv om mange bidragspliktige fedre har sårbar økonomi, er det savnet av barna flest framhever som det aller mest problematiske.

7 Avslutning

«Veit du kva eg fryktar mest av alt?» Fingrane kvitnas krampaktig rundt den fjerde halvliteren. Blikket er mørkt, blankt og flakkande. Det går ei lett skjelving gjennom den store mannen. Han er bleik. Små svetteperler spring fram på panna. Lik eit kristusbilete av El Greco opplyst av usynlege infernalske flammar stråler andletet månegult mot meg som eit dødeleg forsyn i barmørkret. Det er som om har ser inn i noko frykteleg som eg enno ikkje kan sjå. Nei, kva er det? Spør eg. Sjukdom, miste jobben? «At kona skal gå frå meg,» kjem det hult, rallande som frå ein døyande. Det var det altså. At kvinna han hadde delt seng, lån, bustad og ungar med skulle forlate han, det var det fryktelegaste av alt. På grunn av tapt kjærleik? Nei, meir enn det. Fallet innebar tap av ungene og eit usselt tilvære i eit dyrt krypinn i beisk kamp mot pengemangel, alkoholen og einsemda, men verst av alt den dødelege innsikta i at: dette var mitt jordiske familieliv. Mot denne klippa måtte livsmotet bli knust. Han var rett og slett for intelligent og realistisk til ikkje å innsjå at slik kom det til å bli – resten av livet. Difor var det i realiteten ein dødsdom kona hadde kome med ved frukostbordet eit par dagar tidlegare. Og han visste det.

(Spor: «Mannens frykt», av Nils Rune Langeland, Dagbladet Magasinet 15. juni 2002)

Samlivsbrudd omtales ofte som en livskrise på linje med ulykker og dødsfall. I tidligere tider tok man for gitt at det var kvinnene som opplevde den største krisen: det var hun som ble sittende igjen med ungene, uten familieforsørgeren og med en overhengende trussel om fattigdom. Mannen kunne ta sin inntekt, sin karriere og sine pensjonspoeng og valse videre til neste kvinne – helst en som var yngre og mer sexy enn gamlekona. Dette bildet har endret seg radikalt i løpet av bare en generasjon eller to. Kvinner har egne inntekter, karrierer og pensjoner – om enn fortsatt på lavere nivå enn menn – de færreste er ensidig avhengige av ekteskapet som forsørgelse. De fleste undersøkelser tyder på at kvinner initierer skilsmisse langt oftere enn menn (se Moxnes og Dalseng Haugen 1998:33ff for en diskusjon). Og barn oppfattes ikke lenger først og fremst som en forsørgingsbyrde – «enda en munn å mette» – men snarere som selve målet og meningen med livet.

Hva skjer [når et par får barn]? Først og fremst viser det seg at barnet er en kilde til stor glede, det åpner opp nye perspektiver, vekker intense følelser, gir foreldrenes liv retning og mening, gir dem et følelsesmessig anker; dette er ikke bare ting man håper på, men noe som faktisk realiseres når man lever sammen med et barn, noe mange studier har vist.

Sammenliknet med det å ha en familie i det gamle samfunnet, en økonomisk enhet, representerer moderne foreldreskap en veldig økning i følelsesmessig tilfredshet (Beck og Beck-Gernsheim 1995:127, oversatt her).

Det heter ikke lenger at mødrene «blir sittende igjen med barna» når samlivsbruddet er et faktum. Nå heter det at mødrene «får barna» etter bruddet, noe som oppleves som dypt urettferdig mot menn som altså ikke «får» dem.

Dette har ikke vært en undersøkelse som har kunnet gå i dybden når det gjelder psykologiske og sosiale ettervirkninger av samlivsbrudd for foreldre. Vi har bedt et utvalg av fedre som betaler bidrag gjennom Trygdeetatens Innkrevingsssentral sette kryss i et skjema som handlet om samvær, bidrag og levekår, og forhold til barnets mor. 56 prosent av de spurte returnerte skjemaene i utfylt stand. Det vil være store hvite flekker i hver enkelt av disse mennenes liv som denne undersøkelsen ikke kan si noen ting om – det som handler om gleden og sorgen, perspektivene, følelsene, meningen med livet. Derimot har vi kunnet si en del om de mer praktiske sidene ved «mannens frykt»: «tap av ungene og eit usselt tilvære i eit dyrt krypinn i beisk kamp mot pengemangel, alkoholen og einsemda». I dette avslutningskapitlet skal vi oppsummere noen hovedfunn i undersøkelsen.

Mister fedrene kontakten med barna?

Om vi skal si at fedrene «mister kontakten» med barna etter samlivsbruddet, kommer i stor grad an på hva vi mener med å «miste». I de fleste tilfellene mister de den daglige kontakten. Ungene sitter ikke i stua hver ettermiddag når de kommer hjem fra jobb, og de er ikke der hver morgen for å spise frokost. Barna kommer og bor hos dem annenhver helg og en ettermiddag i uka – litt oftere for noen, litt sjeldnere for andre. Dette blir en annen måte å være far på; samværsfedre er fedre innenfor nye rammer.

Det er få samværsfedre som virkelig *taper* ungene når de skiller lag med moren deres i den forstand at de helt mister kontakten med dem. Mer enn tre av fire respondenter i denne undersøkelsen har hatt samvær siste måned. Men fire prosent har ikke hatt samvær siste seks måneder, og ytterligere seks prosent har ikke truffet barnet på et år eller mer. Å ikke ha kontakt med barnet er altså en reell risiko for noen av fedrene som ikke lever sammen med moren. Men også fedre som har (mer eller mindre) jevnlig samvær forteller at det å ikke ha daglig kontakt med barnet er et savn. De savner det å ha styring over barnets oppdragelse og hvilke impulser barnet får. Han blir «den andre forelderen» (cf. Berg og Johansson 1999), han er ikke med i det daglige og legger premissene lenger. Den lille informasjonen vi har om hva

som faktisk foregår under samværet, tyder på at fedrene inkluderer barna i sitt hverdagsliv når de har barna hos seg. De ser på TV, gjør litt husarbeid, og er sammen med andre familiemedlemmer. Det er kanskje dette selvfølgelige samværet om alminnelige, dagligdagse aktiviteter fedrene savner? Dette får de mindre av når barnet bor fast et annet sted. Savnet er sårt for mange, men det er vanskelig å gjøre noe med – dette problemet vil ikke forsvinne om samværet øker i omfang. Selv samvær opp mot 50 prosent betyr at hver av foreldrene vil savne barnet om lag halvparten av tida, og de kan fortsatt ha frustrasjonen over at den andre forelderen gjør ting i forhold til barnet de ikke synes noe om.

Fedrene i denne undersøkelsen danner et bilde der de gjerne vil ha mer kontakt med barna sine, og barna gjerne vil ha mer kontakt med dem. I veien for dette mer utvidede samværet står praktiske hindringer – og barnas mor. 40 prosent av våre respondenter sier at moren ofte eller av og til gjør samværet vanskelig. Dette er fedrenes subjektive opplevelse, og det er vanskelig å si hva som «objektivt» foregår når mor vanskeliggjør samvær. Hvis sønnen vil på speidertur ei helg som egentlig er «pappa-helg», og mor uten videre vil gi ham lov til det, er det da mor som vanskeliggjør samværet? Eller hvis far har en jobb som krever en del reising, og han vil ha en maksimalt fleksibel samværsavtale som kan tilpasses hans timeplan, og mor sier nei – er det å vanskeliggjøre samvær? Hadde vi spurt mødrene disse 40 prosentene har barn med, ville mange av dem sannsynligvis fortalt at farens interesse kommer og går, at han ikke stiller opp som han burde, at han i prinsippet er svært opptatt av samvær, men i praksis prioriterer den nye kjæresten eller jobben. Begge parter kan i forskjellige situasjoner oppfatte den andre som for rigid, eller som for ustrukturert. I begge tilfeller er veien kort til å konkludere med at det er den andre som vanskeliggjør samværet, særlig i situasjoner der forholdet mellom foreldrene er kjølig fra før.

Samvær diskuteres gjerne som en overenskomst mellom de to voksne, der de blir enige og det er opp til dem å følge opp avtalene. Formelt er det også slik det skal være, men i praksis er det jo en tredje part inne i bildet – barnet selv. Det glemmes ofte bort i debatten at barnet er en aktiv forhandlingspart, og at særlig større barn gjerne vil regulere samværet mye selv. Ingen 14-årig jente setter pris på å bli sendt til pappa på den andre siden av byen den helga venninnene planlegger fest og den kjekke storebroren til ei i klassen kanskje kommer. Og en 17-åring som ikke får dra på guttetur til Geilo i påskeferien fordi det er pappas tur til å «ha ham» denne ferien, kan tenkes å bli temmelig rebelsk. Selv små barn kan vegre seg hvis de ikke liker seg der pappa bor, eller det litt eldre barnet til pappas nye kjæreste har vært

slem mot dem, eller mamma har planlagt å gjøre noe hyggelig denne helga sammen med en tante de liker spesielt godt. Enda verre kan det bli hvis samspillet mellom far og barn er kommet inn på et negativt spor der de er blitt ubehjelpelig sjenerte ovenfor hverandre, eller stadig småkrangler. Når fedrene sier de tror barnet gjerne skulle hatt mer samvær, kan det bety mange ting. Følelsmessig vil det nok være lettere å skylde på at «mor saboterer» framfor å ta inn over seg at forholdet til barnet er vanskelig, eller at barnet rett og slett ikke prioriterer det å være sammen med pappa så veldig høyt i perioder.

Så langt har vi konsentrert oss om fedre som har etablert kontakt med barna, typisk gjennom livet i kjernefamilien gjennom noen år, og som jobber for å opprettholde denne kontakten etter bruddet med moren. Men vi skal ikke glemme at det også finnes menn som blir fedre uten at de noen gang har bodd sammen – eller ønsket å bo sammen – med moren til barnet, og det finnes fedre som ikke ønsket seg barn og som aldri har sett barnet de har plikt til å betale bidrag for. I dette utvalget har vi 13 prosent som aldri har bodd sammen med barnets mor, 2 prosent som aldri har sett barnet sitt (og 6 prosent som ikke har sett barnet på et år eller mer), og vi har 7 prosent som sier at påstanden «jeg ønsket ikke barnet, og føler meg derfor ikke økonomisk ansvarlig for ham/henne» stemmer helt eller delvis for deres situasjon. Disse tre er sterkt korrelert, men det er ikke 100 prosent overlapp mellom dem. Dette maner fram et alternativt bilde av samværsfaren: dette er menn som på godt gammeldags vis er havnet «i uløkk». I tidligere tider var uønsket graviditet kvinnens byrde: abort var forbudt, og siden det ikke fantes sikre måter å fastsette farskap på kunne mannen alltid bløffe seg fra ansvaret. I dag er dette snudd på hodet: kvinnen bestemmer selv om hun vil ta abort – den vordende faren kan ikke tvinge henne – og farskapet kan fastslås med absolutt presisjon. Er en kvinne først blitt gravid, og hun ønsker barnet, finnes det ingen utveier for de motvillige fedrene. Spissformulert kan det sies at uønsket graviditet i dag først og fremst er en risiko for menn. Denne innsikten burde føre til en kraftig bevisstgjøring blant unge (og eldre) menn: ønsker de ikke å få barn med den kvinnen de har samleie med, er det i deres egen interesse å bruke den prevensjonen som er tilgjengelig.

Hvor mange disse motvillige fedrene er, er ikke mulig å anslå. I dette utvalget utgjør de en svært liten minoritet, men vi kan også regne med at frafallet er spesielt stort i denne gruppa. Blant disse finner vi menn som ikke har noe forhold til det å være fedre, men snarere føler at de er blitt grundig lurt av et slept kvinnfolk. Da har de sannsynligvis også latt spørreskjemaet om livet som samværsfar gå i søpla. De utgjør helt sikkert ikke mer enn en minoritet blant samværsfedrene – men de finnes, de også.

Blir fedrene økonomiske tapere?

At denne undersøkelsen har fått fram indikatorer på økonomiske problemer blant samværsfedre, visker ikke ut den kunnskapen vi har om levekårsproblemer blant foreldre med daglig omsorg («enslige forsørgere»). Lærdommen synes å være at alle taper økonomisk på samlivsbrudd: to husholdninger er dyrere enn en, kostnadene ved å ha barn øker når barnet skal ha to hjem. Foreldrene kan ikke lenger dele på omsorgs- og forsørgerplikter på samme måte som gifte og samboende kan – etter samlivsbruddet er det hver husholdning for seg selv. Utgiftene øker, mens mulighetene til å øke inntekten gjerne minsker: man må i enda større grad tilpasse seg barnets timeplan, noe som ofte innebærer mindre overtid, færre jobbreiser og mindre fleksibilitet.

For «enslige forsørgere» kompenseres de økte utgiftene i noen grad av offentlige overføringer. Etter reformen i 1998 er disse overføringene i stor grad rettet inn mot de som har barn under tre år, slik at forsørgere med større barn bare har rett til dobbel barnetrygd og skatteklasse II. I tillegg framhever enkelte stønad til barnetilsyn, men denne skal bare dekke 70 prosent av dokumenterte tilsynsutgifter. De resterende 30 prosentene må forsørgeren normalt dekke selv. Dette er altså ikke lenger en stønad det er mulig å gå i overskudd på. Utvidet barnetrygd utgjorde i 2001 2x 972 kroner per barn per måned. Dette er en beskjeden erstatning for det som i de fleste tilfellene har vært husholdningens hovedinntekt, selv fratrukket utgiftene til farens personlige forbruk. Bidraget er avhengig av bidragspliktiges inntekt, og kan komme opp i relativt store beløp hvis han er velstående. Det er likevel unntaket at bidraget blir svært høyt, noe også denne undersøkelsen viser. Det er liten grunn til å anta at enslige mødre med daglig omsorg i gjennomsnitt har svært mye bedre kår enn samværsfedre – alle beregninger over hvem som er sårbare for fattigdom i Norge viser da også at enslige forsørgere er en av de gruppene som oftest er i faresonen. Generelt virker det lite interessant å diskutere hvem som i økonomiske termer taper mest, eventuelt vinner, på samlivsbrudd: variasjonen er stor, og det er mange faktorer som virker i samspill. Ubesvarte spørsmål er blant annet hva som skal være sammenlikningsgrunnlaget for de to partene, hva som skal regnes som kostnaden ved å ha barn, om denne øker ved økende inntektsnivå, hvor mye *mer* det er rimelig at en forsørger disponerer i forhold til en enslig, og hvor meget samvær faktisk koster samværforeldren.

64 prosent av fedrene i dette utvalget mener de betaler for mye i bidrag, og 61 prosent av de som har et aktuelt sammenlikningsgrunnlag (dvs. som har bodd sammen, og vurderer samlivet som så nært i tid at sammenlikning

med den nåværende situasjonen er relevant), tror morens økonomi er blitt bedre etter bruddet. Særlig er fedrene opptatt av at de betaler mer i bidrag enn hva det koster å ha barn i huset, slik at de i praksis føler at de subsidierer moren. Det later til å eksistere en sterk oppfatning blant fedrene av at bidraget ikke skal overstige de ekstraavgiftene moren påføres ved å ha barnet boende til daglig – kombinert med en like sterk oppfatning av at «utgiftene til barn» er klart avgrenset oppad. Hvordan inntektene faktisk fordeles i det husholdet som mottar bidraget, vet vi ingenting om. Det hevdes ofte at de eksisterende bidragsreglene er urettferdige, og at reglene som implementeres fra oktober 2003 er mer rettferdige. Den klareste *fordelingsmessige* forskjellen mellom de to systemene er at velstående menn kommer til å betale langt mindre med de nye reglene. Hvilket rettferdighetsbegrep er det i så fall som brukes?

Hva er for eksempel rettferdige regler når en av foreldrene inngår nye samliv? Når fedrene svarer at de tror mødrenes økonomi er blitt bedre, refererer det i de fleste tilfeller til mødre som har inngått nye samliv. Antyder de med dette at nye partnere bør ta større økonomisk ansvar for (ste-)barn som bor i samme husholdning? Spør vi samværsfedrene om dette, får vi et blandet inntrykk. På den ene siden er 57 prosent helt enige i påstanden «hvis mor flytter sammen med en kjæreste som har høy inntekt, bør bidragskravet senkes». Altså ligger det i kortene at den nye kjæresten skal overta en del av forsørgeransvaret. På den andre siden er bare 19 prosent helt enige i at «Bidragene bør settes ned hvis den bidragspliktige flytter sammen med en kvinne som har barn fra før, slik at han kan forsørge hennes barn». I dette ligger det at egne biologiske barn skal prioriteres framfor stebarn. Det er ikke lett å utlede noe klart prinsipp av dette. Fedrene ser skjelt på at moren til barna flytter sammen med en velberget mann uten at dette får noen konsekvenser for bidraget de er pålagt, men de kommer sjeldnere på å sette seg selv i den velbergede mannens sted. Vi hører i alle fall ikke et samstemt rop fra fedrene om at barn i samme husholdning skal prioriteres framfor bidragsbarn.

En liknende motsetning finner vi når vi spør om forholdet mellom samvær og bidrag. Godt over halvparten er helt eller delvis uenige i påstanden om at fedre som ikke har kontakt med barna bør slippe å betale bidrag. 78 prosent mener videre at fedre som har mye samvær bør betale mindre bidrag. Disse svarfordelingene harmonerer godt med hverandre. Mer problematisk i så måte er det at 74 prosent mener at mødre som hindrer far i å ha samvær ikke bør få bidrag. Moralen i disse fordelingene er klar: fedrene mener at fedre som ikke stiller opp, og mødre som saboterer, bør straffes

økonomisk. De praktiske implikasjonene er mer uklare. Hvis fedre som har mye kontakt skal betale mindre bidrag, ligger det i kortene at mødre som aktivt legger til rette for mye samvær i praksis straffes økonomisk gjennom lavere bidrag. For det andre: hvis en far ikke gidder å ha kontakt med barnet, skal han straffes gjennom å pålegges høye bidrag. Hvis en mor nekter en far å ha samvær, skal hun straffes med å miste bidraget. Bortfall av samvær kan altså enten gi svært høye bidrag eller ingen bidrag, avhengig av hvem som har skylda for at det er blitt slik. Gitt hvor vanskelig det ofte er å fordele skyld i en slik situasjon, sier det seg selv at om disse prinsippene ble omgjort til faktiske regler ville de føre til en svært komplisert saksgang – og helt sikkert ganske mange urettferdige avgjørelser. «Rettferdighet» er opplagt et svært vanskelig begrep i barnefordelings- og bidragssaker, og resultatene her tyder også på at fedrene ikke er helt enige med seg selv når det gjelder hva som er rettferdige prinsipper.

Halvparten av bidragsfedrene har ofte eller av og til problemer med å klare løpende utgifter, og ti prosent av dem har mottatt sosialhjelp siste år. Uansett hvilke forestillinger man måtte ha om fordeling av økonomiske ressurser etter foreldrebrudd, er dette høye tall. Fedrene som oppgir at de har betalingsproblemer finnes også blant dem med høye inntekter, altså kan situasjonen ikke forklares med at samværsfedrene har lavt inntekspotensiale, eller at de slutter å prøve å øke inntekten sin fordi de må betale bidrag. Tallene tyder på at det er utgiftssiden heller enn inntektssiden som er problemet, og samværsforeldres organisasjoner framhever ofte de kombinerte utgiftene til bidrag og samvær veier tungt på samværsforeldre. Likevel, når vi bryter opp resultatene for ulike grupper, finner vi at de «vanlige» risikofaktorene gjelder. Det er flere med sårbar økonomi blant de yngre, blant de med lave inntekter, de som ikke er i fulltids arbeid, de som lever alene, og de som relativt nylig har brutt med moren. Sånn sett er mønsteret det samme for samværsfedre som for andre mennesker.

Hva kan gjøres med bidragsfedrenes sårbare økonomi? Tiltak er allerede vedtatt som vil innvirke på fedrenes økonomi: nye bidragsregler er vedtatt, og vil bli implementert i 2003. Disse vil først og fremst redusere bidragene for de mer velstående mennene, det er uklart hvor mye de nye reglene vil hjelpe fedrene med lave inntekter. Pålagt deling av reiseutgiftene ble innført fra nyttår 2002. I prinsippet kan man tenke seg langt mer radikale tiltak – for eksempel innføre som regel at bidraget bortfaller helt hvis samværsforelder har samvær over et visst nivå, eller deling av barnetrygden og eventuelle andre overføringer som i dag utbetales til «enslige forsørgere» avhengig av hvor mye barnet er hos hver av foreldrene. Eventuelt kan man

tenke seg en ny type stønad til foreldre som har vært igjennom samlivsbrudd og som skal etablere seg på nytt. Vi er likevel skeptiske til nye radikale tiltak på kort sikt for å endre økonomien til foreldre som lever atskilt, rett og slett fordi det har skjedd så store endringer allerede på kort tid. Overgangsstonaden og stønad til barnetilsyn for enslige forsørgere ble radikalt endret i 1998, og fra sommeren 1999 mistet samboende enslige forsørgere alle stønadsrettigheter. I 2001 ble det nye bidragssystemet vedtatt, med implikasjoner også for stønader og skatt, og fra 2002 kom altså de nye reglene om reiseutgifter. Det mest fornuftige akkurat nå tror vi derfor vil være å gi feltet ro i en periode, og gi de nye reglene tid til å virke. Ikke minst må de nye reglene, og samspillet mellom dem, evalueres. Først når vi har kunnskaper om virkemåten på sikt til de nye reglene, har vi grunnlag for å si om det er behov for enda flere endringer – eller kanskje en retur til det gamle på noen områder.

En annen innvendig mot eventuelt økt offentlig innsats for foreldre som lever atskilt er prinsipiell: det å velge å få barn sammen og deretter gå hver sin veg er private beslutninger. Parene kan oppleve ytre press og påkjenninger, og en av partene kan føle at han eller hun har hatt svært liten kontroll med hele eller deler av forløpet, men likevel – samlivsbrudd er ikke en risiko på linje med arbeidsløshet eller uførhet. Det å bli foreldre, men ikke bo sammen, innebærer bevisste valg. Hvor mye er det da rimelig å forvente at staten («felleskapet», «skattebetalerne») skal gå inn og avhjelpe konsekvensene av private beslutninger? Dette er et prinsipielt spørsmål som sprenger rammene for denne rapporten, men det er et spørsmål som alltid er til stede når man drøfter legitimiteten til gamle og nye offentlige stønader.

«I realiteten en dødsdom»? Utfordringer videre

De siste par årene har samværsfedrenes situasjon vært gjenganger i medieoppslag. Sitatet i innledningen til dette avslutningskapitlet spissformulerer det bildet som har vokst fram: livet etter samlivsbrudd for menn er ikke noe liv, men en endeløs rekke konflikter og nederlag som ender i utstøtning og fortvilelse. Formålet med denne rapporten har vært å nyansere dette bildet. Men hva er de store problemene, og hva er mulighetene?

Det å gjennomgå et samlivsbrudd, eller eventuelt å få et barn med et menneske man ikke planlegger å leve sammen med, er en risikosituasjon. En skilsmisse kan være en livskrise på linje med det å miste jobben eller miste et nært familiemedlem. Noen gjennomgår psykiske kriser som kan vare i måneder, kanskje år, kanskje alltid. På kort sikt vil mange oppleve et merk-

bart fall i økonomien, og også på lengre sikt må de bære kostnadene. I tillegg til psykiske og økonomiske vansker kommer de praktiske: finne et nytt sted å bo, dele eiendeler, etablere rutiner for samarbeid og kontakt med barna. Gjennom det hele skal man lose barna på tryggest mulig måte, og man skal forholde seg til reaksjonene fra familie, venner og kolleger. Det er ikke overraskende om det hele kan fortone seg kritisk og kaotisk. Men for de fleste går det seg til, praktisk og økonomisk i alle fall, etter noen måneder. Livet går videre.

Mange av samværsfedrene har etablert seg på nytt i nye samliv. Dette gjelder godt og vel halvparten av vårt utvalg. Andelen som oppgir at ensomhet er et vesentlig problem for dem, er liten – og når vi spør om hvem samværsfedrene ofte er sammen med når barnet er til samvær, får vi inntrykk av at de har solide nettverk med familie og venner. Det store flertallet som har noenlunde regelmessig samvær, gir klart inntrykk av at dette er noe de har stor glede av. Et klart flertall er i jobb, de fleste på full tid, og få av dem bor trangt. Jevnt over er ikke samværsfedrene tapere, de er alminnelige menn med alminnelige liv.

Når det er sagt, tyder denne undersøkelsen også på at noen samværsfedre kommer svært dårlig ut. Vi har en del som bor alene i små leiligheter, noen som er ensomme, en del som ikke har hatt kontakt med barna på et halvt år eller mer, og ganske mange som har vansker med å klare utgiftene sine. Dette registrerer vi. Men vi vet ikke hvor mye av dette som skyldes deres stilling som samværsfar – også i befolkningen for øvrig finner vi folk som bor alene i små leiligheter, er ensomme, har liten kontakt med familie eller venner, og store problemer med å betale regningene sine. I det videre arbeidet med dataene må vi gjøre to helt sentrale ting: for det første må vi finne ut om problemene hopper seg opp på noen ganske få, eller om de er spredt på mange. Har vi et mindretall av fedre som både bor trangt, er ensomme, har mistet barna og har dårlig økonomi? Er det sammenheng mellom dårlig økonomi / liten inntekt og kontakt med barna? Eller er disse ulike problemene spredt i utvalget, slik at det ikke er noen sammenheng mellom økonomi og samvær, boligforhold og sosial omgang? For det andre, hvis vi finner slike spiraler der problemene hopper seg opp, må vi finne ut hvem de utsatte fedrene er. Hva er risikofaktorene? Det å være ung? Aldri ha vært gift? Ha liten utdanning? Andre ting? Etter hvert som vi får bedre grep om hvordan gode og dårlige spiraler oppstår, har vi også et bedre grunnlag for politiske beslutninger som kan gjøre livet lettere for både mødre, fedre og barn når foreldrene ikke lever sammen.

Summary

This report presents the first results from the survey 'The situation of non-resident fathers. Financial and normative issues'. The survey is financed by the Ministry of Children and Family Affairs in the period 2001–2004. Three issues are covered: contact with the children, maintenance payments and attitudes towards maintenance, and level of living. The main ambition of the report is to present some preliminary findings, and we hope to develop the analysis further at a later stage.

Data for the project were collected through a postal survey in December 2001. Those respondents who did not reply were sent a reminder in January 2002. The sample was drawn from the National Insurance's register over persons with maintenance obligations, which covers about 90 percent of liable parents in Norway. The questionnaires were distributed in cooperation with the National Insurance administration. The response rate was 56, which must be seen as satisfactory given the nature of the topic. Comparing respondents and non-respondents, we found that the net sample was representative in terms of age and the number of children they were paying for, but not in terms of income nor the level of maintenance. Fathers with incomes lower than NK 100.000 were much less likely to respond than fathers in higher income strata. However, there is reason to believe that the 10 per cent who are excluded from the National Insurance archives are mainly found among those with higher than average incomes. Hence it seems we have failed to make contact with fathers at both the top and the bottom of the income distribution. For some variables at least, we must therefore assume there will be more variation in the real world than in our sample.

Looking at the characteristics of the fathers who have responded indicates that they do not deviate from Norwegian men in general, except perhaps for the extent to which 'blue collar workers' with relatively low level of education dominate the sample. 22 percent have no education beyond the mandatory nine years, while 38 per cent have completed vocational training. 49 per cent of the sample are unskilled workers, skilled workers/craftsmen or professional drivers. 72 per cent of the respondents are full-time workers, 10 per cent are old age or disability pensioners and 5 per cent are unemployed. 87 per cent have been married to the mother of their child, or they have cohabited with her. Correspondingly, 13 per cent have children by a woman they have never lived with. The proportion who have never been married nor cohabited with the mother is significantly higher among the non-resident

fathers under 30. 58 per cent of the respondents lived with other adults at the time they were surveyed, more than 90 per cent of those were living with new partners with or without children in the household.

With regard to contact, there is a great deal of variation. 77 per cent met their children in the last month before the survey, 57 per cent during the last week. Thus the vast majority seem to have regular contact with their children. But we also found 10 per cent who have not seen their children in the last six months, and two per cent who had never seen their child. This lack of personal contact is not compensated for by other forms of contact such as letters, e-mails or phone calls. When asking why there has not been contact the last month, three reasons stand out: that the child's mothers was unwilling, that there was too long distance between the households, and that the father could not afford the journey. We can easily imagine how those reasons are linked: long distance implies high travelling costs, and an uncooperative mother may imply long distance if the mother decides to move away with the child. Regarding moving, this survey however shows that the father is as likely to move away as the mother. The fact that 73 per cent of the fathers cover all the travelling costs by contact on their own, emphasise how travelling costs may hamper personal contact between fathers and children. However, in the majority of cases distance is not that much of an issue: 53 per cent of the fathers live in the same neighbourhood as the child, or less than half an hour journey away. 77 percent live within a two hour drive away.

The number of days fathers and children spend together is clearly dependent on the travelling time between the parental households. Another important determinant is the child's age: younger children, on average, have far more contact than older children. Fathers who have been married to the mother, or have cohabited with her (and thus, most likely, have also lived with the child) have more contact on average than fathers who have never lived with the child's mother. Those who have recently split with the mother have more contact than those who have been apart for longer periods, with a clear drop in average levels of contact two years after the break-up. Couples who agreed to split up practice more contact than couples where one of the parties unilaterally made the decision, and couples where the father decided to leave practice least contact of all. The level of contact also appears to drop where either parent, or both, are living with new partners.

What happens when children are spending time with their non-resident fathers? From our sample, we get the impression that fathers integrate their children into their everyday life: they watch TV together, go shopping, cook

and do housework, go for walks, and play with the children. Fathers and children also spend time with the father's new family (if any) and the children's grandparents. All this suggests that fathers maintain a "normal" parental relationship with their children. 62 per cent of our sample say they would like to have more contact than they have, and 47 per cent think shared custody would be the best solution for their child. 12 per cent would prefer to have shared custody.

In Norway, determining the maintenance amount is a private matter, but the National Insurance (which has the administrative responsibility for maintenance forwarding and collection) may determine the amount if either parent asks for this to be done. Our sample is drawn among fathers who have their maintenance collected by the National Insurance. When asked why they have chosen this solution, the most common reply is that this was more practical. We conclude from this that having maintenance payments administered by the National Insurance is now seen as the normal solution – it is indeed the most common, as about 90 per cent chose to do so. Fathers tend to think they are paying too much maintenance: 28 per cent say the amount is 'much too high', while 36 per cent say it is 'too high'. Part of the background for this is found when presented with some of the statements that are often put forward in the public debate about maintenance determination. Fathers are most likely to agree with the statement 'I find it most unfair that the mother receives both public support and maintenance, while I don't get any support as a parent', 'I feel that I subsidise the mother's consumption, I'm not sure how much my money benefits the child', and 'I pay more than what it costs to have a child in the household'. Many of the fathers have the impression that mothers benefit financially from getting custody, and they resent this. A large group also claims that the mother's financial situation since the break-up has improved, while their own has worsened. It should be emphasised that this is the fathers' subjective view, and that we have no data to qualify this claim.

The non-resident fathers report widespread financial problems. 25 per cent reply that they often have problems with managing current expenditure, while an additional 25 per cent have this problem occasionally. These proportions are significantly higher than in other population groups non-resident fathers may be compared with – except for lone parents (that is, custodial parents). Lone parents are also far more likely than other population groups to receive social assistance, but this does not apply to the same extent to non-resident fathers. 'Only' ten per cent have received social assistance within the last year. Thus we find widespread problems with current expenditures,

but rarely poverty to the degree they need social assistance. We find that the risk of having financial problems increase for young fathers, for those who are not in full-time employment, those who have low incomes, those living alone and those who have recently split from the mother. Looking at housing, however, we find that non-resident fathers do not live in smaller apartments than the average Norwegian: there are not higher proportions in one bedroom flats, or flats with only one room, among non-resident fathers than among other population groups.

Referanser

- Barne- og familiedepartementet (BFD) (1996), Høringsnotat. Forslag til endringer i barnebidragsordningen etter barneloven. BFD 5. september 1996
- Bay, R.C. & Braver S.L. (1990). Perceived control of the divorce settlement process and interparental conflict. *Family Relations* 39, 382–387.
- Beck, Ulrich and Beck-Gernsheim, Elisabeth (1995), *The Normal Chaos of Love*. Cambridge: Polity Press
- Berg, Lars-Erik og Johansson, Thomas (1999), Den andre föräldern. Om deltidspappor och deras barn. Stockholm: Carlsson bokförlag
- Borud, Heidi (2000), «Hardere kamp om barnets beste», i *Aftenposten* 10.09.2000
- Bradshaw, Jonathan et. al (1998), *Absent Fathers?* London: Routledge
- Bratberg, Espen og Tjøtta, Sigve (1999), *Levekår i barnefamilier etter skilsmisse*. SNF-rapport 1999:1
- Braver, S.H., Wolchik, S.A., Sandler, I.N., Fogas, B.S. & Zvetina, D.(1991). Frequency of visitation by divorced fathers: differences in reports by fathers and mothers. *American Journal of Orthopsychiatry*, 61(3), 448–454
- Christoffersen, M.N. (1996). *Oppvekst hos fædre. En sammenligning av 3–5-årige barns oppvekst hos fædre og mødre*. Sosialforskningsinstituttet København, 96:23
- Dahl, Grete (1993), "Enslige forsørgere". I *Sosialt Utsyn*, Statistisk sentralbyrå, Oslo/Kongsvinger
- Danielsen, Kirsten (1998), *Alenemødre og overgangsstønad*. Oslo: NOVA-rapport 1998:28
- Flittig, Else og Lajord, Jorunn (1993), «Store levekårsforskjeller mellom grupper av enslige forsørgere», *Samfunnsspeilet* 93/1
- Henman, Paul og Mitchell, Kyle (2001), «Estimating the Costs of Contact for Non-Resident Parents: a Budget Standard Approach. I *Journal of Social Policy* 30 (3), s. 495–520
- Kirkeberg, Mads Ivar og Pedersen, Vidar (2000), «Mottakere og ytere av barnebidrag: hvem har best økonomi?» I *Samfunnsspeilet* 2000, 5, Statistisk sentralbyrå
- Kjeldstad, Randi og Roaldsø, Kari-Mette (1995), Enslige forsørgere – trygd, arbeid eller begge deler? *Samfunnsspeilet* 95/4
- Kjeldstad, Randi (1998), *Enslige forsørgere: Forsørgelse og levekår før og etter overgang til en ny livsfase*. Sosiale og økonomiske studier 100, Statistisk sentralbyrå

- Kjeldstad, Randi og Rønsen, Marit (2002), *Enslige foreldre på arbeidsmarkedet 1980–1999. En sammenligning med gifte mødre og fedre*. Statistiske analyser 49. Oslo/Kongsvinger: Statistisk sentralbyrå
- Koren, Charlotte (2001), «Individ, familie eller husholdning?», i Bay, Ann-Helén, Hvinden, Bjørn og Koren, Charlotte (red.), *Virker velferdsstaten?* Kristiansand: Høyskoleforlaget
- Jensen, An-Magritt (1992), *Det vaklende faderskapet?* NIBR-rapport 1992:9
- Jensen, An-Magritt (2001), «The second parent. Review of Lars-Erik Berg og Thomas Johansson 'Den andre föräldern – om deltidspappor och deras barn'», i *NORA – Nordic Journal of Women's Studies* nr.1 (9) 2001, s. 59–62
- Jensen, An-Magritt og Clausen, Sten-Erik (1997a), *Samboerskap og foreldrebrudd etter 1970* NIBR-rapport 1997:21
- Jensen, An-Magritt and Clausen, Sten-Erik (1997b), *Samvær og fravær. Foreldres kontakt med barn de ikke bor sammen med*. Oslo: NIBR notat 1997:103
- Jensen, An-Magritt og Moen, Bjørg (1991), *Enebarn, debarn, stebarn? Barns familier i lys av nye samlivsmønstre blant foreldre i 1970- og 80-åra*. NIBR-rapport 1991:14
- Jevne, Kari (1998), *Samværsfedre. En kvalitativ studie av samværsfedres utøvelse og opplevelse av sitt faderskap*. Trondheim: Allforsk
- Melby, Ingrid (1997), Etter samlivsbruddet: Far har best økonomi.» I *Samfunnsspeilet* 1997, 1, Statistisk sentralbyrå
- Millar, Jane and Andrea Warman (1996), *Family obligations in Europe*. London: Family policy Studies Centre
- Moxnes, Kari og Haugen, Gry Mette Dalseng (1998), *Skilsmisse som fenomen*. Trondheim: Allforsk
- Moxnes, Kari i samarbeid med Gry Mette D. Haugen og Trine Holter (1999): *Skilsmisens virkning på barn: foreldres oppfatning av skilsmisens konsekvenser for deres barn*. Trondheim: Allforsk
- Moxnes, Kari og Winge, Asgeir (2000), *Foreldresamarbeid etter skilsmisse*. Trondheim: Allforsk
- Noack, Turid and Keilman, Nico (1993), «Familie og husholdning». I *Sosialt Utsyn*, Statistisk sentralbyrå, Oslo/Kongsvinger
- NOU 1993:17: *Levekår i Norge*
- Ot.prp. nr. 43 (2000–2001), Om lov om endringer i barnelova, forskotteringsloven og i enkelte andre lover (nye regler for beregning av barnebidrag m.m.)
- Ryen, Morten (1989:2), *Sosialt problem eller ny familietype?* INAS-rapport 89:9

Seip, Anne-Lise (1984), *Sosialhjelpstaten blir til. Norsk sosialpolitikk 1740-1920*. Oslo: Gyldendal

Skevik, Anne (1994), *Mor, forsørger, samfunnsborger: enslige mødre i en sosialdemokratisk velferdsstat*. Hovedoppgave, Universitetet i Oslo

Skevik, Anne (2001), «Big Issues, Little Money: Ambitions and Realities of Child Maintenance Legislation». Paper presentert på the 5th Conference of the European Sociological Association (ESA), «Visions and Divisions», Universitetet i Helsinki, Helsinki, Finland, August 28 – September 1, 2001

Solli, Ingeborg F., (1996), Eneforsørgere som selvforsørgere? *Økonomiske Analyser* 96/9, Statistisk sentralbyrå

Statistisk sentralbyrå (1996), *Levekårsundersøkelsen 1995*. NOS C310. Oslo/Kongsvinger: Statistisk sentralbyrå

Statistisk Årbok 2002. Oslo/ Kongsvinger: Statistisk sentralbyrå

St.meld. nr. 50 (1998/99) Utjamningsmeldinga

Sviggum, Greta (1999), *Barn med foreldre i to hushold. En kvalitativ studie av barns opplevelser av foreldrenes skilsmisse*. Trondheim: Allforsk

Syltevik, Liv og Kari Wærness (1991), «Alenemødre med sosialhjelp i et 20 års perspektiv». *Tidsskrift for samfunnsforskning* 1991, s. 501–14

Syltevik, Liv (1996), *Fra relasjonelt til individualisert alenemoderskap. En studie av alenemødre som mødre, lønnsarbeidere og klienter i velferdsstaten*. Doktoravhandling levert ved Universitetet i Bergen

Texmon, Inger (1999), «Samliv i Norge mot slutten av 1900-tallet. NOU 1999:25, *Samboerne og samfunnet*, vedlegg 3

Terum, Lars Inge(1993), *Stønad, samliv og sjølforsørging*. INAS-rapport 93:1

Thuen, Frode (1997), *Livet etter skilsmissen. Psykologiske reaksjoner på samlivsbrudd*. Institutt for samfunnspsykologi, Universitetet i Bergen: rapport nr. 1

Vedlegg A: Lineær regresjon. Avhengig variabel: antall samværsdager

	B	Sig.	Std. Error	B	Sig.	Std. Error	B	Sig.	Std. Error
Antall samværsdager (avhengig variabel)	10,62	***	1,57	9,83	***	1,55	11,10	***	1,78
Barnets alder	-0,32	***	0,08	-0,22	**	0,08	-0,29	***	0,08
Fars alder	0,02		0,04	-0,01		0,04	-0,08		0,05
Nåværende bosituasjon far (Referanse:alene)									
Gift/ Samboende uten barn	-1,30	*	0,67	-1,00		0,66	-1,01		0,67
Gift/ Samboende med barn	-1,48	*	0,70	-1,30		0,69	-1,27		0,70
Mors nåværende forhold (1=ikke gift/samboende)				2,65	***	0,58	2,75	***	0,63
Status ved brudd (referanse:gift)									
Samboende							-1,15	*	0,60
Verken gift eller samboende							-2,88		2,36
Hvem initierte brudd (referanse:fare)									
Moren							0,71		0,73
Begge							1,30		0,76
Hvor lenge varte forholdet med moren (år)							0,13	*	0,07
Tide siden brudd (1=Mer enn 3 år)							1,42		0,80
Avstand mellom foreldrehjemmene (referanse: samme nabolag)									
Mindre enn halvtime									
1/2-2 timers reisevei							-1,58	*	0,76
2-6 timers reisevei							-4,31	***	0,82
Mer enn 6 timers reisevei							-6,22	***	1,00
Justert R ²			0,07			0,11			0,13
							-7,86	***	1,00
							2,13	***	0,58
							14,15	***	1,75
							-0,22	**	0,08
							-0,06		0,04
							-0,48		0,61
							-0,62		0,64
							2,13	***	0,58
							-1,28	*	0,55
							-2,96		2,15
							0,70		0,66
							1,10		0,70
							-0,01		0,06
							1,17		0,74
							-1,58	*	0,76
							-4,31	***	0,82
							-6,22	***	1,00
							-7,86	***	1,00
							0,28		

Signifikansnivå: *p<0.05, **p<0.01, ***p<0.001

Vedlegg B:

Logistisk regresjon. Avhengig variabel: risiko for å ha sårbar økonomi

	B	Sig.	S.E.	Exp(B)
Fars Alder (år)	0,00 *		0,00	1,00
<i>Inntekt (referanse:under 200.000)</i>				
200-250.000	-0,09		0,28	0,92
250-300.000	-1,40 ***		0,29	0,25
Over 300.000	-1,87 ***		0,27	0,15
<i>Fars Bosituasjon (referanse:Alene)</i>				
Gift/ samboer u. Barn	-0,62 **		0,24	0,54
Gift/ samboer m. barn	0,03		0,25	1,03
Tid siden brudd (1=Mer enn 3år)	-0,33		0,25	0,72
Constant	2,10 ***		0,37	8,18

Signifikansnivå: *p<0.05, **p<0.01, ***p<0.001

Cox & Snell (Pseudo-) R2 : 0.18, N=507

Variabelen "fars alder" er oppgitt i år. Dette innebærer at utslaget per enhet er svært lite, for lite til å komme fram som tall i tabellen med to desimaler. Vi ser likevel at effekten er signifikant og positiv.

Vedlegg C:

Spørreundersøkelse om samværsfedrenes situasjon

